

**T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**İSLAM HUKUKUNDA SÜT AKRABALIĞI – PROBLEMLER VE ÇÖZÜM
ÖNERİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Meryem ÜNAL

İslam Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı

Ağustos 2025

**T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**İSLAM HUKUKUNDA SÜT AKRABALIĞI – PROBLEMLER VE ÇÖZÜM
ÖNERİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Meryem ÜNAL

İslam Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı

Prof. Dr. Şahban YILDIRIMER

Ağustos 2025

ÖNSÖZ

Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a, salat ve selam O’nun sevgili habibi Efendimiz (sav.) üzerine olsun.

İslam dini insanların bireysel hayatını düzenleyecek kurallar koyduğu gibi ailevi ve sosyal yaşamını etkileyecek ilkesel yaklaşımlarda da bulunmuştur. Bu dinin önemli müesseselerinden olan süt akrabalığı, bireysel, ailevi ve sosyal boyutlu bir olgudur. Sütkardeşliği bir yönüyle hukukun, diğer yönüyle etik bilimin konusu olmuştur. Klasik yaklaşımlar meseleyi daha ziyade hukuki açıdan ele almışken, çağdaş yaklaşımlar konuyu etik perspektiften ve psiko-sosyal açılardan da incelemiştir. Bu çalışmamızda hem klasik hem de modern bağlamda süt akrabalığının sonuçlarını, problemlerini ve bunlara yönelik çözüm önerilerini ele almayı hedefledik.

Üç bölümden oluşan tezimizin ilk bölümünde radâ kavramını ve sonuçlarını inceledik. İkinci bölümde süt akrabalığının oluşum şartlarını ve bu minvalde mezheplerin muhtelif görüşlerini detaylıca ele aldık. Üçüncü bölümde ikinci bölümde incelediğimiz görüşleri temel alarak, radâ ile alakalı problemleri tespit edip çözüm önerileri sunduk. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirmede bulunduk.

Bu tezin hazırlanmasında bilgi ve tecrübeleriyle yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Şahban YILDIRIMER’e, yönlendirmeleri ve düzenlemeleriyle desteklerini sunan Doç. Dr. Mahmut SAMAR hocama, çalışmalarımı aksatmadan sürdürebilmem için çeşitli imkânlar sunan Ankara Dini Yüksek İhtisas Merkezi müdürüm Dr. Mustafa SARICAOĞLU hocama ve üzerimde emeği olan diğer hocalarıma minnet ve teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda tez sürecinde sabır ve anlayışlarıyla beni destekleyen, fedakârlıklarıyla yolumu açan annem ve babama, ablalarım, kardeşlerim ve arkadaşlarıma müteşekkirim.

Bu çalışmanın İslam hukuku literatürüne katkı sağlamasını ve süt akrabalığı ile ilgili gerek akademik gerek toplumsal alanda daha geniş bir farkındalık oluşturmalarını temenni ederim. Gayret bizden, takdir ve tevfik Allah’tandır.

Meryem ÜNAL
(2025 – ANKARA)

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı	2
II. Araştırmanın Metodu	3
III. Araştırma Soruları	4
IV. Literatür Taraması	5
V. Araştırmanın Özgün Değeri	9
1. SÜT AKRABALIĞI	11
1.1. Kavram ve Tanım	11
1.2. Süt Akrabalığının Sonuçları	16
1.2.1. Hukuki ve Fıkhi Sonuçlar	16
1.2.1.1. Deliller Ekseninde Fıkhi Sonuçlar	17
1.2.1.2. Süt Akrabalığından Doğan Fıkhi Sonuçların Terettüp Ettiği Kimseler	20
1.2.1.3. Süt kardeşlerle İlgili Durumlar	21
1.2.1.4. Evlenme Engeli Bağlamında İstisnai Durumlar	25
1.2.1.5. Sahih Nikâh Olmayan Durumda Süte Sebep Olan Erkeğin Hükmü	28
1.2.2. Sosyal ve Ahlaki Sonuçlar	29
2. SÜT AKRABALIĞININ OLUŞUMUNDA MEZHEPLERİN GÖRÜŞLERİ	33
2.1. Emme Sayısı	33
2.2. Yaş Sınırı	36
2.3. Fitam Durumu	39
2.4. Emziren Kadın İle İlgili Durumlar	40
2.4.1. Kadının Yaş Sınırı	41
2.4.2. Kadının Ölü Olması	42
2.5. Sütün Emme Dışında Bir Yolla Çocuğa Verilmesi	43
2.6. Sütün Karışması Durumu	45
2.6.1. Hayvan Sütüyle Karışması	45
2.6.2. Başka Bir Maddeyle Karışması	45
2.6.3. Sütün Yemekle Karışması	46
2.6.4. Başka Bir Kadının Sütüyle Karışması	47

2.7. Süt Akrabalığının İspatı.....	49
2.8. Değerlendirme.....	51
3. SÜT AKRABALIĞI İLE İLGİLİ PROBLEMLER	54
3.1. Süt Gelmeyen Memeyi Emmenin Hükmü	54
3.2. Doğum Dışında Kendiliğinden veya İlaç Yoluyla Gelen Sütün Mahremiyete Etkisi	56
3.3. Göze veya Kulağa Damlatılan Sütün Hükmü	60
3.4. Farklı Doğumlarda Emzirilen Çocuklar Arasındaki Bağın Hükmü	62
3.5. Süt babanın Diğer Hanımından Olan Çocuğuyla Evlenmenin Hükmü	63
3.6. Neseben Kardeşin Süt kardeşıyle Evlenmenin Hükmü	67
3.7. Süt kardeş Oldukları Evlendikten Sonra Anlaşılan Çiftlerin Durumuna Dair Hüküm	69
3.8. Süt Bankasından Alınan Sütün Süt Akrabalığına Etkisi ve Sütlerin Karışmış Olmasının Hükmü	77
3.9. Gayrimüslim Bir Kadının Müslüman Çocuğu Emzirmesinin Hükmü	85
3.10. Süt Akrabalığının Mahremiyete Etkisi	88
SONUÇ	91
KAYNAKLAR.....	95

ÖZET

Bu tez, İslam hukukunun önemli müesseselerinden biri olan süt akrabalığını, kavramsal, toplumsal ve hukuki boyutlarıyla ele almakta ve doğurduğu fıkhi, sosyal ve ahlaki sonuçları kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Araştırmada, süt akrabalığının evlenme engeli ve mahremiyet hükümleri gibi temel sonuçları detaylı bir şekilde ele alınmış; bu bağlamda Hanefî, Şafîi, Maliki ve Hanbeli mezhepleri başta olmak üzere klasik görüşler karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu karşılaştırmada, mezheplerin birbirinden farklı yaklaşımları ifade edildiği gibi bunların teorik ve pratik yansımaları ile problemler karşısındaki işlevselliği de ortaya konmuştur. Modern tıptaki gelişmeler ve toplumsal değişimlerden ortaya çıkan mesele ve problemler, süt akrabalığı bağlamında incelenmiştir. Hamilelik dışında süt oluşumu, kasıtsız şekilde süt akrabalığı oluşumu ve farklı inançlara mensup bireyler arasındaki durumlar, inceleme konusu olan meselelerden birkaçı olup hem klasik literatür hem de modern hukuki ve sosyal bağlamda analiz edilmiştir. Bu analizde mezheplerin çözüm sağlayan yaklaşımlarına yer verilmiş; bunun yanı sıra bazı görüşlerin sorunları derinleştirdiği alanlar da tespit edilmiştir. Bu bağlamda, hem teorik çözüm önerilerinin hem de bu önerilerin pratikteki uygulanabilirliğinin tartışılması, çalışmaya ayrı bir derinlik kazandırmıştır. Tezin temel amacı süt akrabalığına ilişkin gerek klasikte incelenmiş olan gerekse güncel değişimlerle ortaya çıkan sorunlara çözüm önerileri geliştirmektir. İslam hukukunun maslahat ilkesine dayalı, aile ve toplumun muhafazasını sağlayacak bir yöntem benimsenmiştir. Bunun yanı sıra, klasik ve modern yaklaşımlar arasında bir köprü kurularak, bu müessesenin günümüz İslami toplumlarındaki yeri ve etkisinin daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Bu çalışma, toplumsal ve teknolojik gelişmelerin İslam hukukuna etkilerini göz önünde bulundurmakta, klasik fıkhi bilgiyi günümüz koşullarıyla harmanlayarak pratik ve uygulanabilir çözümler sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca süt akrabalığı kavramının sadece hukuki değil, aynı zamanda toplumsal ve etik boyutlarını da vurgulamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Süt Akrabalığı, İslam Hukuku, Mezhepler, Mahremiyet, Güncel Problemler

ABSTRACT

This thesis examines one of the key institutions of Islamic law -milk kinship- from conceptual, social and legal perspectives and provides a comprehensive analysis of its jurisprudential, social, and ethical implications. The study delves into the primary legal consequences of milk kinship, such as marriage prohibition and its associated rules of privacy. In this context, classical views, especially those of the Hanafi, Shafi'i, Maliki and Hanbali schools are evaluated comparatively. This comparison not only highlights the differing approaches among the schools but also reveals their theoretical and practical implications, including their functionality in addressing related issues. The thesis also investigates issues and challenges that have arisen due to developments in modern medicine and societal changes within the context of milk kinship. Topics such as milk production outside of pregnancy, the unintentional formation of milk kinship and cases involving individuals from different faiths are analyzed through both classical jurisprudential sources and modern legal and social contexts. The analysis includes solution-oriented approaches offered by the schools of thought, while also identifying areas where certain views may exacerbate existing problems. In this regard, the discussion of both theoretical solutions and their practical applicability adds a distinct depth to the study. The primary aim of this thesis is to develop solutions to both classical and contemporary problems related to milk. A methodology grounded in the Islamic legal principle of *maslaha* (public interest) has been adopted, aiming to preserve family and societal integrity. Additionally, by building a bridge between classical and modern approaches, the study seeks to enhance a better understanding of the role and impact of this institution in contemporary Islamic societies. This research considers the effects of social and technological developments on Islamic law and aims to offer practical and applicable solutions by integrating classical jurisprudential knowledge with current realities. It also emphasizes that the concept of milk kinship is not only a legal matter but also one with significant social and ethical dimensions.

Keywords: Milk Kinship, Islamic Law, Schools of Islamic Jurisprudence, Privacy, Contemporary Issues

KISALTMALAR

b.:	bin, ibn
bk.:	bakınız
bs.:	basım, baskı
b.y.:	basım yeri yok
c.:	cilt
çev.:	çeviren
der.:	derleyen
ed.:	editör
Hz.:	hazreti
md.:	maddesi
nşr.:	neşreden
ra.:	radiyallahu anh
r.anhâ:	radiyallahu anhâ
s.:	sayfa
sav.:	sallallahu aleyhi ve sellem
şrh.:	şerh eden
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.:	tahkik eden
trc.:	tercüme eden
ts.:	tarihsiz
vb.:	ve benzeri
vd.:	ve devamı
vs.:	vesaire

GİRİŞ

İslam hukuku, bireysel hakların korunması, aile yapısının düzenlenmesi ve toplumsal ilişkilerin sağlıklı bir zeminde sürdürülmesi için geniş ve kapsamlı bir sistem sunmaktadır. Bu sistem içerisinde yer alan süt akrabalığı müessesesi, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli hukuki ve sosyal sonuçlar doğuran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle süt akrabalığı, ailevi ve toplumsal düzenin sağlanması ve korunmasında önemli yapı taşlarından birini oluşturmaktadır.

Süt akrabalığı, kan bağında olduğu gibi soy ve nesle dayanmayıp emzirme yoluyla oluşan bir hısımlık türüdür. Belirli şartlar dâhilinde süt akrabalığı, kan bağı gibi hukuki sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçlar, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde açıkça belirtilmiştir. İslam hukukunda süt emme yoluyla kurulan bu bağ, evlilik yasağı gibi çeşitli hukuki ve sosyal sonuçları beraberinde getirmektedir. Süt akrabalığının sonucunda oluşan bu evlilik engeline ilişkin Kur'an-ı Kerim'de açık ifadeler yer alırken, hadislerde bu bağın kapsamı detaylandırılmıştır. Fukaha, söz konusu ayet ve hadisler doğrultusunda süt akrabalığını ayrıntılı biçimde ele almış ve fıkıh kitaplarında ayrı bir başlık altında incelemiştir.

Fıkhi içtihatlar incelendiğinde, mezhepler arasında bazı ihtilafların bulunduğu görülmektedir. Bu ihtilafların bir kısmı tanımdaki farklılıkların yanı sıra, özellikle emmenin yaş sınırı ve sayısı ile ilgilidir. Ayrıca sütün başka bir süt veya maddeyle karıştırılması ya da pişirilmesi durumlarında da mezhepler farklı görüşler benimsemiştir. Emziren kadında aranan şartlar ve süt akrabalığının ispatı konularında da çeşitli ihtilaflar mevcuttur.

Süt akrabalığında esas olan, bir kadının sütünün bir çocuğun midesine ulaşmasıdır. Bu emme sonucunda çocuk ile emziren kadın arasında bir bağ oluşmaktadır. Fıkıhçılar, bu akrabalığın kapsadığı diğer fertlerin tespiti noktasında sütün oluşum şeklini de dikkate almışlardır. Sütün hamilelik sonucu oluşup oluşmadığı ve hamilelik sebebiyle oluştuğunda süte sebep olan kadın ile erkeğin nikâh durumu da incelenmiştir. Bu araştırmalarda mezhepler bazen aynı şartları aramış, bazen ise farklı şartları dikkate alarak muhtelif sonuçlara ulaşmışlardır.

Süt akrabalığına dair klasik kaynaklarda birçok mesele ele alınmıştır. Özellikle modern zamanlarda süt akrabalığı ile ilgili bazı yeni meseleler gündeme gelmiştir. Bu bağlamda en çok dikkat çeken uygulama, süt bankalarıdır. Bu vakia ve değişimler, fikhî açıdan yeni sorular

doğurmuş ve klasik literatürde yer almayan bazı meselelerin çözüme kavuşturulmasını zorunlu hale getirmiştir. Aynı şekilde istem dışı süt akrabalığı oluşumu, farklı inançlara mensup bireyler arasındaki emzirme durumları ve modern aile yapısındaki değişimler de fıkhi açıdan ele alınması gereken konular arasında yer almaktadır.

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Tezimizin konusu, İslam hukukunda süt akrabalığının oluşum şartları, sonuçları ve buna bağlı problemlerin İslam hukuku açısından değerlendirilmesidir. Bu problemler, daha ziyade evlenme engeli ve bireyler arası mahremiyet hükümleri bağlamında ele alınacak, sosyo-kültürel ortamlar dikkate alınarak fıkhi açıdan değerlendirilecektir.

Bu çalışma, süt akrabalığından kaynaklanan mevcut ve muhtemel problemleri tespit etmeyi, süt akrabalığına ilişkin sorunları bir araya getirmeyi ve klasik kaynaklar ışığında günümüzde uygulanabilir çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Fıkıhçılar tarafından çözümlenen problemler ele alınacağı gibi, klasik dönemde karşılaşılmamış ve bu nedenle herhangi bir çözüm teklifi sunulmamış meseleler de çalışmamızda incelenecektir. Gayemiz yalnızca çözüm üretmek değil, aynı zamanda süt akrabalığından doğan problemleri tespit ederek bir araya toplamaktır. Zira bu problemler sadece teorik meseleler olmayıp bir realite olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızda dikkate aldığımız bir diğer husus, sorunları fıkın sınırlarını aşmadan Müslümanların maslahatına uygun şekilde çözümlemektir. Bu noktada problemler mezhepler ışığında ele alınacak, hangi ekolün çözüm ve maslahat sağladığı dikkate alınarak pratik uygulanabilirliği olan öneriler sunulacaktır. Mezheplerin medeni hukuka uygunluğunun yanı sıra etiğe, ahlaki ve toplumsal yapıya uygunluğu da tespit edilmeye çalışılacaktır.

Süt akrabalığı bu çalışmada hem çocuk hem aile üzerinden farklı yönleriyle ele alınarak kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Tarımsal bölgelerde ve geçmişte derin problemler oluşturmayan bazı meseleler, günümüzde gerek ekonomik gerekse de ahlaki ve sosyal olarak çeşitli sorunlar oluşturabilmektedir. Bu çalışmamızda dikkate alacağımız bir diğer mesele, söz konusu problemlerin önlenmesi ve doğabilecek zararların giderilmesidir. Ancak bunların yanında çalışmanın asıl amacı, fıkhi çerçeveyi aşacak zorlama fetva ve çözümlere yönelmek değil, maslahat prensibi ve reel zemin çerçevesinde çözüm önerileri sunmaktır.

II. Araştırmanın Metodu

Çalışmamızın taslağını oluştururken konuyu genel anlamda üç başlık ve iki grup halinde ele almayı planladık. Daha ziyade klasik ve modern kaynaklara bina edilen birinci ve ikinci bölümleri, bu bölümlerin referans oluşturduğu üçüncü bir bölüm takip etti. Tezin bu kısmında halk arası netliğe kavuşmamış soru ve problemleri inceledik.

İlk bölümde radâ'yı kavramsal boyutuyla ele aldıktan sonra ona terettüp eden fıkhi ve sosyal sonuçları araştırdık. Bu sonuçlar, çoğunluğu makalelerden oluşan muhtelif çalışmalara konu olduğu için tezin bu bölümünde klasik kaynakların yanında güncel araştırmalardan da yararlandık.

İkinci bölümde süt akrabalığının oluşma şartlarını ve konuyla ilgili ayrıntıları mezheplerin perspektifinden ele aldık. İlk tasnifi mezheplere göre yapmış olsak da meseleleri daha net ortaya koymak amacıyla daha sonra başlıklandırmayı konu eksenli yaptık. Bu yöntemin tekrarlardan kaçınmayı sağladığını ve çalışmanın amacına daha uygun olduğunu tespit ettik. Aynı görüşleri tek bir paragrafta toplamaya özen gösterirken, ayrıntılarda mevcut ictihad farklılıklarında paragrafları bölerek mezhepsel bir ayrıma gittik. Ayrıca mezhepler arası görüş ayrılıklarında kronolojik sıralamanın aksine Türkiye'deki yaygınlığı sebebiyle Şafii mezhebini öne alarak Hanefi-Şafii-Maliki-Hanbeli-Zahiri sıralamasını takip ettik. İttifak bulunan durumlarda bütünlüğü sağlamak adına görüşleri esas alan bir tasnife uyduk. Görüş eksenli bu tasnife üçüncü bölümde de bağlı kalmamızla birlikte konunun içeriği ve çerçevesi nedeniyle mezhepsel bir ayrımı takip ettiğimiz bazı istisnai yerler oldu.

Mezheplerin görüşlerini ele alırken her ekolün kendi kaynaklarını esas almaya özen gösterdik. Bu bağlamda çoğunlukla en az iki kaynak vermeye ve bu kaynakları hem dönem hem de muhtasarlar ve şerhler gibi kapsam bakımından çeşitlendirmeye çalıştık.

Üçüncü bölüme, alana ilişkin problemlerin tespitiyle başladık. Toplumun karşılaştığı ve netleştirilemeyen problemlere yoğunlaşmak ve bunları detaylı şekilde ele almak istediğimiz için Din İşleri Yüksek Kurulu'na yönlendirilen soruları ve yine Din İşleri Yüksek Kurulu'nun yayınladığı fetvaları esas aldık. On mesele tespit ederek bunları ayrıntılı biçimde inceledik. Cevaplarımız daha ziyade birinci ve ikinci bölümde ifade ettiğimiz konulara dayansa da her görüşün kaynağını yine mezhep eserlerinden verdik.

İhtilaf bulunan bazı konularda, ailenin muhafazasını sağlayacak görüşleri öne çıkararak maslahatın bu yönde olduğunu düşündüğümüzü ifade ettik. Ayrıca sosyolojik gerçeklikle ilişki kurmaya ve bu doğrultuda fikir yürütmeye çalıştık. İslam'ın gayesine uygun olacağını düşündüğümüz bazı önerilerde bulunduk.

Çalışma boyunca mevcut görüşlerin sınırlarını gözetmeye ve konunun ciddiyetini zedeleyebilecek ifadelerden kaçınmaya özen gösterdik. Süt bankacılığı gibi güncel meselelerde öncelikle mevcut görüş ve fetvaları aktardık. Ardından süt akrabalığının amacına daha uygun olduğunu düşündüğümüz görüşleri tercih ettik. Mutlak kolaylık ve ibahadan ziyade neslin ve ailenin muhafazasını karşılayacak yaklaşımları ön plana çıkardık. Ayrıntılı konuları alt başlıklarla genişleterek, konu ve görüşlerin karışmasını önlemeye ve konuyu daha şematik bir biçimde ele almaya çalıştık.

III. Araştırma Soruları

Tezimizin araştırma soruları öncelikle radâ'nın nasıl tanımlandığı ve aile hukuku açısından hangi fıkhi sonuçları doğurduğudur. Bu sonuçlar bağlamında, geçmişten günümüze süt akrabalığının ortaya çıkardığı hukuki ve toplumsal meseleler nelerdir?

Tıbbi yenilikler ve güncel uygulamalar sebebiyle oluşan çağdaş problemler nelerdir? Mezhepler, süt akrabalığı konusundaki görüş farklılıklarıyla bu çeşitli soru ve problemlere nasıl çözümler sunmaktadır? Sorunlarla ilgili olarak hangi mezhep perspektifleri kolaylık, hangileri zorluk oluşturmaktadır? Problemlerden hangilerine net çözümler üretilebilmekte, hangileri ise daha detaylı bir incelemeye ihtiyaç duymaktadır?

Bu araştırma soruları kapsamında ele alacağımız temel problemler başlıca şunlardır:

- a. Süt gelmeyen memenin emilmesi;
- b. Doğum dışında kendiliğinden veya ilaç yoluyla gelen sütün mahremiyete etkisi;
- c. Göze veya kulağa damlatılan sütün durumu;
- d. Farklı doğumlarda emzirilen çocuklar arasındaki bağ;
- e. Süt babanın diğer hanımından olan çocuğuyla mahremiyet ilişkisi;
- f. Neseben kardeşin süt kardeşiyle evlenme durumu;
- g. Süt kardeş oldukları evlendikten sonra anlaşılan çiftlerin durumu;
- h. Süt bankasından alınan sütün süt akrabalığına etkisi ve sütlerin karışmış olmasının hükmü;

i. Gayrimüslim bir kadının Müslüman bir çocuğu emzirmesinin hükmü.

Çalışmada ele alınacak konular bunlarla sınırlı olmamakla birlikte, bilhassa sütbabayla ilgili durumlara da yer verilecektir. Babayla olan mahremiyet ilişkisi ele alınacak, hamilelik dışı oluşan sütte babanın durumu incelenecektir. Bu meseleler çerçevesinde problemler alanlar tespit edilerek çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

IV. Literatür Taraması

Süt akrabalığını özellikle evlenme engeli oluşturması bakımından ele alan, bu hususu ise şemalar ile daha anlaşılır kılan bir çalışma, Orhan Çeker'in "İslam Hukukunda Süt Akrabalığı"¹ başlıklı makalesidir. Odak noktası yine evlenme engeli olan, fakat evvela sütün yapısal faktörlerini ifade etmesi bakımından ayrışan bir çalışma, H. Murat Kumbasar'ın "Süt Akrabalığı"² isimli makalesidir. Bu alanda yapılan diğer bir çalışma, Ahmet Yaman'ın "İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum: Süt Akrabalığı"³ adlı makalesidir. Benzer konuları ele alan bir makale Emine Gümüş Böke'nin "İslâm Hukukunda Süt Kardeşliği ve Mahremiyet" isimli makalesidir.⁴

Süt akrabalığını daha ziyade fikhî bir akid olması bakımından ele alan bir çalışma, Osman Kaşıkçı'nın "Eski Hukukumuzda Süt Emzirme Akdi"⁵ adlı makalesidir. Diğer mezheplerin görüşlerine yer vermekle birlikte daha ziyade Şafii mezhebi nazarından yaklaşan bir çalışma ise Mehmet Aziz Yaşar'ın "Şâfiî Hukuk Düşüncesinde Annenin Süt Emzirme Yükümlülüğü ve Sütannelik Uygulaması" başlıklı çalışmasıdır.⁶ Recep Bağbancı ise hukuk ekseninde konuyu ele aldığı "Osmanlı ve Türk Hukuk Sisteminde Süt Akrabalığı"⁷ adlı yüksek lisans tezini yazmıştır.

¹ Orhan Çeker, "İslam Hukukunda Süt Akrabalığı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 34 (Ekim 2019), 341-358.

² H. Murat Kumbasar, "Süt Akrabalığı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (Aralık 2001), 317-332.

³ Ahmet Yaman, "İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (ubat 2002), 55-67.

⁴ Emine Gümüş Böke, "İslâm Hukukunda Süt Kardeşliği ve Mahremiyet", *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)*, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun, 2015), 481-502.

⁵ Osman Kaşıkçı, "Eski Hukukumuzda Süt Emzirme Akdi", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/1-2 (Haziran 2006), 17-54.

⁶ Mehmet Aziz Yaşar, "Şâfiî Hukuk Düşüncesinde Annenin Süt Emzirme Yükümlülüğü ve Sütannelik Uygulaması", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/19 (Nisan 2018), 169-200.

⁷ Recep Bağbancı, *Osmanlı Ve Türk Hukuk Sisteminde Süt Akrabalığı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

Çalışmamızın araştırma konularından birini teşkil eden süt bankalarıyla ilgili muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Süt bankacılığının çağdaş İslam hukukçuları tarafından müzakere konusu edildiğini bildirip mutlak cevaz verenleri, şartlı cevaz verenleri ve cevaz vermeyenleri gerekçeleriyle ifade eden Mehmet Naim Boz'un "Anne Sütü Bankalarının İslâm Hukukuna Göre Analizi"⁸ adlı makalesi bunlardan biridir. Şevket Pekdemir, "İslâm Hukukuna Göre Anne Sütü Bankaları"⁹ adlı çalışmasında konuyu evlenme engelinin oluşup oluşmayacağı açısından ele almıştır. Süt bankalarına dair daha ziyade Türkiye'deki yaklaşımı bir araya toplamasıyla dikkat çeken öz bir çalışma, Halime Aydemir'in "Anne Sütü Bankaları"¹⁰ adlı derleme makalesidir. Daha kapsamlı olacak şekilde ise Kıymet Öztürk, "İslam Hukukuna Göre Süt Bankacılığı"¹¹ başlıklı yüksek lisans tezi yazmıştır. Ayrıca bu alanın en geniş kolektif ve interdisipliner çalışmalarından biri olarak gözümüze çarpan bir çalışma, İlhan İlkılıç ve Abdullah Uçar'ın editörlüğünü yaptığı ve dokuz makalenin toplandığı "Süt Akrabalığı ve Süt Bankası"¹² kitabıdır.

Bu tezin diğer bir araştırma konusu olan evli kimselerin sonradan sütkardeşi olma durumunun ortaya çıkmasını inceleyen ve ayrıca bu meseleyi ele almasıyla da diğer çalışmalardan ayrılan araştırma makalesi, Bilal Şen'in "Yıllar Sonra Süt Kardeşi Oldukları Tahmin Edilen Eşlerin Durumunun İslâm Hukuku Açısından Mukayeseli Değerlendirilmesi"¹³ dir.

Radâ'ya dair rivayetlerin hadis nazarından değerlendirilmesi Esra Özdemir'in (o dönem Paçacı) "Sünnette Süt Akrabalığı Ve İlgili Rivayetlerin İncelenmesi"¹⁴ adlı yüksek lisans tezinde ve bu tezden üretmiş olduğu "İslam'da Süt Akrabalığı İle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi"¹⁵ adlı makalesinde yapılmıştır. Yine hadis nazarıyla yaklaşp Zahirilerin süt akrabılığı şartlarına delil getirdiği "Salim Hadisi"ni inceleyen bir çalışma, İshak Emin

⁸ Mehmet Naim Boz, "Anne Sütü Bankalarının İslâm Hukukuna Göre Analizi", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 5/1 (Nisan 2021), 24-43.

⁹ Şevket Pekdemir, "İslâm Hukukuna Göre Anne Sütü Bankaları", *The Journal of Academic Social Science Studies* 10/40 (Aralık 2015), 537-554.

¹⁰ Halime Aydemir, "Anne Sütü Bankaları", *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 1/3 (Aralık 2021), 186-193.

¹¹ Kıymet Öztürk, *İslam Hukukuna Göre Süt Bankacılığı* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

¹² İlhan İlkılıç - Abdullah Uçar (ed.), *Süt Akrabalığı ve Süt Bankası* (İstanbul: İSAR Yayınları, 2016).

¹³ Bilal Şen, "Yıllar Sonra Süt Kardeşi Oldukları Tahmin Edilen Eşlerin Durumunun İslâm Hukuku Açısından Mukayeseli Değerlendirilmesi", *Mutalaa* 1/2 (Aralık 2021), 241-253.

¹⁴ Esra Paçacı, *Sünnette Süt Akrabalığı Ve İlgili Rivayetlerin İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

¹⁵ Esra Özdemir, "İslam'da Süt Akrabalığı İle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *İlahiyat* 2 (Haziran 2019), 15-32.

Aktepe'nin "Sâlim Hadisinin Süt Akrabalığı Bağlamında Tahlil ve Tenkidi"¹⁶ adlı makalesidir. Benzer bir açıdan beş kez emme hadisini inceleyen bir makale, Adnan Algül ve Hatice Kübra Kayasöken'in ortak çalışması "Süt Hısımlığı ile İlgili Hadislerin Fıkhi Mezhepler Bağlamında Değerlendirilmesi; Beş Kez Emzirme Rivayeti Örneği"dir.¹⁷

Süt kardeşliğin ahlaki boyutuna kısaca değinmesi bakımından burada zikrettiğimiz bir çalışma, Ramazan Şahan'ın "İslam'ın Kardeşlik Anlayışı: Bir Vücutun Organları"¹⁸ adlı makalesidir. Mesleği doktorluk olan Asaf Ataseven ise "Çocuğun Süt Dönemi ve Süt İle Beslenmesi"¹⁹ başlıklı tebliği ile anne sütünün biyolojik özelliklerini, önemini ve faydalarını ele almıştır.

Süt akrabalığıyla ilgili benzer içerikli, genel bir çerçeve çizen birtakım İngilizce makaleler de mevcuttur. Bazıları şunlardır: "Milk Banks Through the Lens of Muslim scholars: One Text in Two Contexts"²⁰; "Islamic Beliefs About Milk Kinship and Donor Human Milk in the United States"²¹; "Milk and Blood: Kinship among Muslim Arabs in Qatar"²²; "Milk-Kinship in Arab Society: An Unexplored Problem in the Ethnography of Marriage"²³; "Human Milk Banks – the Benefits and Issues in an Islamic Setting"²⁴; "Milk Kinship and Implications for Human Milk Banking: A Review"²⁵. Süt akrabalığının genetik üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışma, Hasan Özkan'ın "Milk Kinship Hypothesis in Light of Epigenetic Knowledge"²⁶ isimli araştırmasıdır.

¹⁶ İshak Emin Aktepe, "Sâlim Hadisinin Süt Akrabalığı Bağlamında Tahlil Ve Tenkidi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (Ekim 2009), 251-266.

¹⁷ Adnan Algül - Hatice Kübra Kayasöken, "Süt Hısımlığı ile İlgili Hadislerin Fıkhi Mezhepler Bağlamında Değerlendirilmesi; Beş Kez Emzirme Rivayeti Örneği", *International Social Sciences Studies Journal* 8/101 (Ağustos 2022), 2596-2609.

¹⁸ Ramazan Şahan, "İslam'ın Kardeşlik Anlayışı: Bir Vücutun Organları", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 1/1 (Mayıs 2015), 113-140.

¹⁹ Asaf Ataseven, "Çocuğun Süt Dönemi ve Süt İle Beslenmesi", *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi - 1 (Sempozyum)*, ed. İbrahim Canan, Tartışmalı İlmî Toplantılar 18 (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 261-271.

²⁰ Mohammed Ghaly, "Milk Banks Through the Lens of Muslim Scholars: One Text in Two Contexts", *Bioethics* 26/3 (Mart 2012), 117-127.

²¹ Sonia Subudhi - Natasha Sriraman, "Islamic Beliefs About Milk Kinship and Donor Human Milk in the United States", *Pediatrics* 147/2 (Şubat 2021), e20200441.

²² Fadwa El Guindi, "Milk and Blood: Kinship among Muslim Arabs in Qatar", *Anthropos* 107/2 (Ocak 2012), 545-555.

²³ Soraya Altorki, "Milk-Kinship in Arab Society: An Unexplored Problem in the Ethnography of Marriage", *Ethnology* 19/2 (Nisan 1980), 233-244.

²⁴ Noraida Ramli vd., "Human Milk Banks – the Benefits and Issues in an Islamic Setting", *Eastern Journal of Medicine* 15 (2010), 163-167.

²⁵ Virginia Thorley, "Milk Kinship and Implications for Human Milk Banking: A Review", *Women's Health Bulletin* 3/3 (Mayıs 2016), e36897.

²⁶ Hasan Ozkan vd., "Milk Kinship Hypothesis in Light of Epigenetic Knowledge", *Clinical Epigenetics* 4/1 (18 Eylül 2012), 14.

İngilizce yayınlandığı için burada zikrettiğimiz, Türkiye’de süt bankaları ve süt emme tutumuna dair İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim elemanları tarafından yapılan araştırmadır: “Human Milk Banking and Milk Kinship: Perspectives of Mothers in a Muslim Country”.²⁷ Bu çalışmanın yanında yine Türkiye’nin muhtelif şehirlerinde süt emzirme ve süt bankalarına karşı tutumları öğrenmek amacıyla yapılan anket ve değerlendirmeleri içeren çeşitli İngilizce ve Türkçe çalışmalar mevcuttur.²⁸ Siti Maisarah Binti Mohd Shah, Arapça olarak yazdığı “أحكام الرضاع من بنوك الحليب وما يجري عليه العمل في ماليزيا”²⁹ adlı çalışmasında süt bankacılığını Malezya örneğinde incelemiştir.

Konumuza dair Arapça olarak kaleme alınan çok sayıda çalışma mevcuttur. Tez düzeyinde yapılan araştırmalardan bazıları Abdulwahhab Fikri Mohammed İbrahim’in “ضوابط وأحكام سن ومقدار”³⁰, Gamal Mahdi Mahmoud Alaoksha’nın “الرضاع المحرم في الفقه الإسلامي – بحث فقهي مقارنة”³¹ ve Abdullah al-Asili’nin “الرضاع المحرم في الفقه الإسلامي”³² adlı mukaren çalışmalarıdır. Makale kapsamında ise Jihad Saleh Mohammed Mhanna ile Lilly Suzana Shamsu’nun “أحكام الرضاع المحرم في الفقه الإسلامي: دراسة فقهية حديثة”³³, Hind al-Khawli’nin “الرضاع”³⁴, Bushra Ali al-Imad’ın “أحكام الرضاع في الفقه الإسلامي”³⁵ ve Maryam al-

²⁷ A. Karadag vd., “Human Milk Banking and Milk Kinship: Perspectives of Mothers in a Muslim Country”, *Journal of Tropical Pediatrics* 61/3 (Haziran 2015), 188-196.

²⁸ Ceren Varer Akpınar vd., “Attitudes Towards Human Milk Banking Among Native Turkish and Refugee Women Residing in a Rural Region of Turkey: A Mixed-Methods Approach”, *International Breastfeeding Journal* 17/1 (Ekim 2022), 74; Aysun Ekşioğlu vd., “Annelerin Süt Bankası Hakkındaki Görüşleri: İzmir Örneği”, *Türk Pediatri Arşivi* 50/2 (Temmuz 2015), 83-89; Merve Kadioğlu vd., “Turkish Women’s Attitudes and Views Regarding Human Milk Banking”, *Clinical Practice* 16/2 (2018), 1069-1077; Suzi Özdemir vd., “Turkish Women’s Beliefs Concerning Human Milk Banking”, *Journal of Human Lactation: Official Journal of International Lactation Consultant Association* 38/4 (Kasım 2022), 771-779; Ahmet Ergin - S. Utku Uzun, “Turkish Women’s Knowledge, Attitudes, and Behaviors on Wet-Nursing, Milk Sharing and Human Milk Banking”, *Maternal and Child Health Journal* 22/4 (Nisan 2018), 454-460; Başak Demirtaş, “Türkiye’de Anne Sütü Bankaları Olmalı Mı?”, *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences* 14/1 (Nisan 2011), 73-77; Ayşe Gürol vd., “Turkish Women’s Knowledge and Views Regarding Mother’s Milk Banking”, *Collegian* 21/3 (Eylül 2014), 239-244.

²⁹ Siti Maisarah Binti Mohd Shah, “أحكام الرضاع من بنوك الحليب وما يجري عليه العمل في ماليزيا”, (ts.).

³⁰ ts, عبد الوهاب فكري محمد إبراهيم, ضوابط وأحكام الرضاع المحرم في الفقه الإسلامي - بحث فقهي مقارنة

³¹ جمال مهدي محمود الأكشه, “سن ومقدار الرضاع المحرم (دراسة فقهية مقارنة)”, *مجلة كلية الشريعة و القانون بطنطا* 2/34 (Nisan 2019), 146-259.

³² Halil - Filistin: Halil Üniversitesi Lisansüstü Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004). عبد الله عبد المنعم عبد اللطيف العسيلي, *الرضاع المحرم في الفقه الإسلامي*

³³ Lilly Suzana Shamsu - Jihad Soleh Muhammad Mhanna, “أحكام الرضاع المحرم في الفقه الإسلامي: دراسة فقهية”, *Abqari Journal* 23/1 (Ekim 2020), 332-357.

³⁴ هند الخولي, “الرضاع المحرم في الفقه الإسلامي”, *مجلة جامعة دمشق للعلوم الاقتصادية والقانونية* 4/27 (2011), 189-210.

³⁵ بشرى علي العماد, I, “أحكام الرضاع في الفقه الإسلامي”, *مجلة الباحث الجامعي للعلوم الإنسانية* 40 (2020), 29-53.

Mansoori'nin aynı başlıklı³⁶ araştırmaları mevcuttur. Cezayir Aile Kanunu kapsamında konuyu ele alan bir çalışma, Hacı Ghaniya'nın "التحريم بالرضاع بين الفقه الإسلامي وقانون الأسرة الجزائري"³⁷ adlı tezidir.

Özetle diyebiliriz ki söz konusu kaynakların yapısal açıdan birçok benzerliğe sahip olduğunu tespit ettik. Radâ'nın kavramsal yapısı ele alındıktan sonra dört mezhebin ve bazen bunlara ek olarak diğer mezhep ve görüşlerin dâhil edildiği şekilde, süt akrabalığının oluşum şartları ile bilhassa evlenme engeli olması, bununla bağlantılı haramlığın hangi bireyleri kapsadığı ifade edilmiştir. Bizim çalışmamızın da benzer bir yapıya sahip olması, kanaatimizce konunun bütünlüğü ve anlaşılabilirliği açısından gereklidir. Ayrıca dikkatimizi çeken bir diğer husus, kaynakların büyük çoğunluğunun kısa da olsa süt bankaları uygulamasına değinmiş olmasıdır.

V. Araştırmanın Özgün Değeri

Çalışmamız esnasında süt akrabalığına ilişkin çoğunluğu makale olmak üzere birçok araştırmanın yapıldığını tespit ettik. Bu araştırmaların büyük kısmının temelde iki meseleye yoğunlaştığını gördük. Bunlardan ilki, süt akrabalığının evlenme engeli oluşturması; ikincisi ise süt bankası uygulamasıdır. Çalışmaların ekseriyeti, süt akrabalığının tarihçesine ve mezhepsel ayrımlara değinmesi bakımından da benzerlik göstermektedir.

Biz, çalışmanın bütünlüğü açısından bu meselelere yer vermekle birlikte, tezin ana konusu haline getirmediğimiz. Bizim odağımız, süt akrabalığından doğan problemler ve bunlara dair çözüm önerileridir. Tezin özgün değeri de bu meseleleri tasnif ederek tek bir çalışmada bütüncül biçimde ele almasıdır. Zira şimdiye kadar yapılan çalışmalarda bu sorunların topluca ele alındığını ve mezheplerin farklı görüşleri bağlamında cevaplandırıldığını tespit edemedik. Bu yönüyle farklı araştırmalarda yer alan bazı meseleler tek bir kaynaktan bir araya getirilmiş ve konunun ilgisine sunulmuştur.

Bununla birlikte özellikle ilk iki bölümde süt akrabalığı müessesesini, oluşum şartlarını ve bunlarla bağlantılı diğer meseleleri mezhepler bağlamında ayrıntılı biçimde inceledik. Bu açıdan süt akrabalığının kendisiyle ilgili açık soruların kalmamasına önem verdik. Böylece

³⁶ 2/7 (Aralık 2024), "أحكام الرضاع في الفقه الإسلامي", مجلة طبقة للدراسات العلمية الأكاديمية 2/7, 1651-1679.

³⁷ Hacı Ghaniya, *التحريم بالرضاع بين الفقه الإسلامي وقانون الأسرة الجزائري* (Buveyre - Cezayir: Buveyre Akli Mohand Oulhadj Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

okuyucu, çalışmamızda ele alınan meseleleri kavrayabilmek için başka kaynaklara başvurma ihtiyaı duymayacaktır.

1. SÜT AKRABALIĞI

Yeni doğmuş bebeklerin süte ihtiyacı malumdur. Özellikle 37. haftadan önce dünyaya gelen prematüre bebeklerin anne sütüyle beslenmesi, bağışıklık sisteminin gelişmesi ve çeşitli enfeksiyon ve hastalıklardan korunması açısından son derece önemlidir.³⁸ Bu doğrultuda anne sütüyle beslenme, bebek ve çocuklarla ilgili önem arzeden konulardan biridir. Bununla birlikte bir çocuğun, annesi dışında başka bir kadından süt emmesi, ihtiyaca binaen başvurulmuş bir uygulamadır. Bu ihtiyaç, çocuğun anne memelerini reddetmesi veya anne sütünün yetersiz olması gibi zaruri gerekçelere dayanabileceği gibi, annenin çeşitli sebeplerle emzirmek istememesi durumunda da ortaya çıkabilir.³⁹

Süt akrabalığı, bir kadının biyolojik annesi olmayan bir çocuğu emzirmesi ve bir çocuğun biyolojik annesi olmayan bir kadından süt emmesi sonucunda oluşan hısımlık ilişkisini ifade eder. İslam hukukunda kan bağına dayalı akrabalık gibi bu bağ da evlenme engeli başta olmak üzere belirli hukuki ve sosyal sonuçlar doğurmaktadır.

1.1. Kavram ve Tanım

Sütün en genel tanımı, “yeni doğan yavruyu beslemek için dişi memeli canlıların salgıladığı sıvı” şeklinde yapılmaktadır.⁴⁰ Bir çocuğun ilk beslenmesini, öncelikle kendi annesi olmak üzere anne sütüyle gerçekleştirmesi, sağlık ve doğallık bakımından en uygun olanıdır. Yapılan araştırmalar, anne sütünün nitelik bakımından çocuk için en yararlı besin olduğunu göstermiştir.⁴¹ Bu nedenle özellikle ilk altı ayda anne sütü, çocuğun gelişimi açısından yadsınamayacak derecede önemlidir. Zira bu süt, yalnızca bir gıda niteliği taşımamakta, aynı zamanda duygusal ilişkilere ve organların gelişimine de etki etmektedir.⁴²

Arapça radâ' (rîdâ') (رضاع) terimiyle ifade edilen süt akrabalığı kavramı, رَضِعَ / رَضِعَ fiilinin masdarı olup sözlükte “süt emmek” ve “emzirmek” anlamlarına gelirken, bu kökten türeyen

³⁸ “Preterm Birth”, *World Health Organisation* (2023); “Prematürite - Prematüre Doğum Nedir Ve Ne Tür Sorunlara Yol Açar?”, *Sağlığım - Halk Sağlığına Yönelik Bilgiler* (2019).

³⁹ Kaşıkçı, “Eski Hukukumuzda Süt Emzirme Akdi”, 17.

⁴⁰ Kumbasar, “Süt Akrabalığı”, 317.

⁴¹ Yaman, “İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı”, 57.

⁴² Kumbasar, “Süt Akrabalığı”, 319.

ırdâ' (إرضاع) kelimesi, bir çocuğun bir kadın tarafından emzirilmesi anlamına gelmektedir.⁴³ Ayrıca radâ' kavramı, “bir kadının sütünün emzirme yoluyla ya da başka bir şekilde içilip yutulması” şeklinde terimleşmiştir.⁴⁴ Radâ' kavramının içerdiği anlam ve mana hususunda mezhepler büyük ölçüde ittifak etmiş olsa da tanımlarında lafzi farklılıklar bulunmaktadır.

a) Hanefilerin Tanımı:

Radâ', “belirli bir zamanda, küçük bir çocuğun bir kadının memesinden süt emmesidir”.⁴⁵ Burada belirli bir zaman ifadesiyle, emmenin bir yaş sınırına tabi olduğunu vurgulamak amaçlanmıştır. Kadın lafzıyla kimden emildiğinin belirtilmesi ise, aynı hayvandan süt içenler arasında böyle bir akrabalığın meydana gelmeyeceğini ve yine bir erkeğin memesini emmekle de süt akrabalığının oluşmayacağını açıklığa kavuşturmak içindir.⁴⁶ Zira süt akrabalığı, yalnızca kadından gelen sütle meydana gelmektedir.⁴⁷ Doğal süreçte erkekten süt gelme de istisnalara veya çeşitli hastalıklara binaen böyle bir durum gözlemlenebilmektedir.⁴⁸ Bu nedenle durumu netleştirmek ve herhangi bir tereddüde yol açmamak amacıyla tanımların açık ve ifadelerin net olmasına büyük önem atfedilmiştir. Aynı şekilde burada “memeden emme” ifadesi kullanılmış olsa da ağızdan veya burundan çocuğa verilen süt ile de haramlık oluşmaktadır.⁴⁹ Bu anlamda sütün memeden emilmesi ile ağızdan veya burundan verilmesi, haramlık açısından aynı hükme tabi tutulup eşdeğer kabul edilmektedir.

⁴³ el-Ferâhîdî Halîl b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn* (Dar ve Mektebetü'l-Hilal, 1431), 1/270; Ebü'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemü Meğâyisi'l-Luğa* (Dâru'l-Fikr, 1979), 2/400; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Daru's-sâdir, 1414), 8/165-168.

⁴⁴ Osman Kaşıkçı, “Radâ'”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

⁴⁵ Fahrüddîn Osmân b. Alî Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik Şerhu Kenzü'd-Değâik* (Bulak, Kahire: el-Matbaatü'l-kübra el-Emiriyye, 1314), 2/181; Ebü Muhammed (Ebü's-Şenâ) Bedrüddîn el-'Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 5/256; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l Hümâm, *Fethü'l-Kadîr* (Daru'l-fikr, ts.), 3/438; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Misrî İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-değâ'ik* (Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, 1252), 3/237; Abdurahman b. Muhammed Şeyhîzâde Damad Efendi, *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur* (Beyrut: Daru'ihyai't-turâsi'l-arabî, 1319), 1/375; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1966), 3/209.

⁴⁶ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik Şerhu Kenzü'd-Değâik*, 2/181; 'Aynî, *el-Binâye*, 5/256; İbnü'l Hümâm, *Fethü'l-Kadîr*, 3/438; İbn Nuceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 3/237; Şeyhîzâde Damad Efendi, *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*, 1/375; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/209.

⁴⁷ Muhammed b. el-Hasen Şeybânî, *el-Asl*, ed. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Daru İbn-i Hazm, 2012), 4/370.

⁴⁸ Algül - Kayasöken, “Süt Hısımlığı ile İlgili Hadislerin Fıkhi Mezhepler Bağlamında Değerlendirilmesi; Beş Kez Emzirme Rivayeti Örneği”, 2600.

⁴⁹ Şeybânî, *el-Asl*, 4/370; Burhânîpûrî Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye* (Bulak: Matba'atü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1310), 1/344; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/209.

b) Şafiilerin Tanımı:

“Bir kadının sütünün veya ondan oluşan gıdanın, birtakım şartlar çerçevesinde çocuğun midesine veya beynine ulaşmasına verilen isimdir.”⁵⁰ Tanımda kadının özellikle zikredilmesi yine erkeği ve hayvanı kapsam dışı bırakmak, onlardan gelen sütün akrabalık oluşturmadığını belirtmek içindir. Zira erkeğin sütü besleyici nitelik taşımamakta ve bir çocuğun gelişimine katkı sağlamaya elverişli değildir. Hayvan sütü ise anne sütünün içerdiği ve çocuğun ihtiyaç duyduğu besinleri barındırmadığı için akrabalık hükmüne etki etmemektedir.⁵¹ Ancak Şafii mezhebinin süt akrabalığına dair ayrıntılarını barındırması bakımından şu tanımları yapmak da mümkündür: “Bir kadının sütünün yahut az miktarda da olsa başka bir şey ile karışmış halinin iki yaşını doldurmamış, süt emmeye devam eden bir çocuğun midesine beş defa olmak üzere ve kesinlik ifade edecek şekilde ulaşmış olmasıdır.”⁵²

c) Malikilerin Tanımı:

“Bir kadının sütünün -süt gelebiliyorsa kadın ölmüş bile olsa veya henüz evlilik çağına gelmemiş küçük olsa dahi-, iki yıl veya bu süreyi aşan iki ay içinde ağız, burun veya gıda hükmünde olması kaydıyla enjekte yoluyla, tek bir damla dahi olsa çocuğun midesine ulaşmasıdır.”⁵³

Bu tanıma göre, ilk 26 ay içinde gerçekleşen tek bir emme, süt akrabalığı oluşturmaktadır. Çünkü esas olan, bu belirli süre içerisinde bir kadının sütünün bir çocuğun midesine ulaşmasıdır. Bu bağlamda enjekte edilen sütün, çocuk üzerinde gerçek anlamda besleyici olması gerekir, aksi takdirde yalnızca vücuda verilmiş olması yeterli değildir. Bu şartın eklenme nedeni, enjekte yolunun doğal ve normal bir beslenme şekli olmamasıdır. Öte yandan ağız veya burun yoluyla verilen sütlerde bu şart aranmaz, çünkü bu yollarla verilen süt, her halükarda mideye ulaşacaktır.⁵⁴

⁵⁰ Ebû Zekerîyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû' şerhu'l-muhezzeb* (Beyrut: Daru'l Kutubi-l İlmiyye, 2017), 22/88; Şemsüddîn Muhammed Haţîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzî'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 5/123; Şemsüddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs er-Remli, *Nihayetu'l-Muhtac İla Şerhi'l-Minhac* (Beyrut: Darü'l-fikr, 1984), 7/172; Suleymân b. 'Ömer Cemel, *Hâşiyetu'l-Cemel 'alâ Şerhi'l-Menhec= Futûhâtu'l-vehhâb bi-tavdîhi Şerhi Menheci't-tullâb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/474.

⁵¹ Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/88; er-Remli, *Nihayetu'l-Muhtac İla Şerhi'l-Minhac*, 7/172.

⁵² Yaşar, “Şafîî Hukuk Düşüncesinde Annenin Süt Emzirme Yükümlülüğü ve Sütannelik Uygulaması”, 170.

⁵³ Şemseddin Ebû 'Abdullah el-Haţţâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl fî Şerhi Muhtaşarı Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 4/178-179; Muhammed b. Ahmed b. 'Arefe ed-Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî 'ala's-Şerhi'l-kebîr* (Beyrut: Daru'l-fikr, ts.), 2/503.

⁵⁴ Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Halvetî eş-şehîr Bi's-Şâvî, *Bulğatu's-sâlik li akrabi'l-mesâlik el-Ma'rûf bi Hâşiyeti's-Şâvî 'ale's-Şerhi'l-kebîr* (b.y.: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 2/720.

d) Hanbelilerin Tanımı:

“İki yaşına ulaşmadan, hamilelik sebebiyle bir kadının memesinden gelen sütün emilmesi, içilmesi veya benzeri şekilde alınmasıdır.”⁵⁵ İlerleyen bölümlerde daha ayrıntılı şekilde ele alınacak olsa da burada “benzeri şekil” ifadesiyle, emme olmaksızın sütün biberon tarzı bir aletle doğrudan çocuğun ağzına akıtılması veya aynı şekilde buruna damlatılarak boğaza ulaşması kastedilmektedir.⁵⁶

e) Zahirilerin Tanımı:

“Emenin, emzirenin memesinden sadece ağzıyla emmesidir.” Bu tanıma göre, süt bir kaptan içilse, kendisinden ekmek veya yemek yapıp yenilse yahut ağız, burun, kulak yoluyla veya enjekte edilerek vücuda aktarılsa, bunların hiçbirisiyle haramlık oluşmaz. Öyle ki, kişi ömrü boyunca bu şekilde beslense dahi hüküm değişmez.⁵⁷

f) Değerlendirme:

Görüldüğü üzere, kavramlarda birtakım farklılıklar olsa da anlam bakımından büyük ölçüde benzerlik göstermektedirler. Buna göre Maliki, Şafii ve Hanbeli fakihlerin tanımı, “sütün emenin midesine ulaşması”, Hanefi ve Zahirilerin tanımı ise, “sütü memeden emmek” şeklinde özetlenebilmektedir.⁵⁸

Ancak burada Hanefilerin “emme” kavramını kullanmış olması, sütün genellikle bu yolla alınmasından kaynaklanmaktadır; yoksa akrabalığın oluşması için fiili bir emme, Hanefiler için de şart değildir. Aksine emmeden murat, ağız veya burun yoluyla sütün çocuğun boğazına ulaşmasıdır. Bu anlamda sütün doğrudan emilmesi ile biberon gibi başka bir yolla çocuğa verilmesi arasında hüküm açısından bir fark bulunmamaktadır.⁵⁹

Bu noktada istisnai bir görüş benimseyen tek grup Zahirilerdir. Zira onlar, tanımlarında açıkça ifade ettikleri ve devamında şerh ettikleri üzere, sütün yalnızca memeden emilmesiyle

⁵⁵ Manşûr b. Yûnus b. Şalâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ* ‘an Metni'l-İknâ’ (Riyad: Vizâratu'l-Adl fi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye, 2008), 13/77; Manşûr b. Yûnus b. Şalâhiddîn el-Buhûtî, *er-Ravdu'l-Murbi* ‘Şerhu Zâdi'l-Mustekni’, thk. ‘Abdulkuddûs Muḥammed Neẓîr (Riyad, Beyrut: Dâru'l-Müeyyed, Mü’essesetü'r-Risâle, 1996), 614.

⁵⁶ Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ* ‘an Metni'l-İknâ’, 13/87; Mustafa b. Said es-Suyuti er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ fi Şerhi Ğayeti'l-munteha* (Vizâretü'l-Evkâf ve’ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2019), 12/71.

⁵⁷ Ebû Muḥammed ‘Alî İbn Ḥazm, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 10/185.

⁵⁸ 741 عبد الوهاب فكري محمد إبراهيم، ضوابط وأحكام الرضاع المحرم في الفقه الإسلامي - بحث فقهي مقارن.

⁵⁹ İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 3/238; Şeyhîzâde Damad Efendi, *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, 1/375.

haramlığın oluşacağını savunmaktadırlar. Delil olarak, Kur'an ve sünnette geçen radâ kavramını ve türevlerini zikretmekte, bu kelimelerin lügat anlamını esas alarak diğer yöntemleri kapsam dışı bırakmaktadırlar. Zira bu yöntemler radâ ile değil, “وجور” ve “سقوط” gibi farklı kavramlarla ifade edilmektedir.⁶⁰ Zahirilerin bu yaklaşımı, onların kıyası reddetme ve sözün lafzi anlamı ile amel etme prensipleriyle örtüşmektedir.

Sonuç olarak dört mezhebin tanım ve açıklamaları incelendiğinde, esas alınan hususun çocuğun bir kadının sütüyle beslenmesi olduğu görülmektedir.⁶¹ Dolayısıyla emme dışında farklı yollarla sütün içilmesi sonucunda da radâ'dan bahsedilmesi mümkündür. Biberonla çocuğa süt içirilmesi, bunun belki de en yaygın yöntemi ve örneğidir. Bu durum, kadının fiilen emzirmesinden ziyade, asıl meselenin sütün çocuğun midesine ulaşması olduğunu göstermektedir.⁶²

İslam hukukunda radâ işlemi, kira akdine konu olabilmektedir. Zira sütannelik, genellikle maddi bir karşılıkla yapılan bir hizmet şeklinde yaygınlık kazanmıştır. Süt emzirme, müstakil bir akid olarak kabul edilmediği için de kira akitleri arasında zikredilmiştir. Bu nedenle, klasik fıkıh kitaplarında radâ konusunu evlenme engeli, nafaka ve kira akdi bölümlerinde bulmak mümkündür. Bir kira çeşidi olarak süt emzirme akdini tanımlayacak olursak, “bir kadının, süt emme yaşındaki küçük bir çocuğa belirli bir süreyle ve bir bedel karşılığında süt emzirmesi, ayrıca diğer ihtiyaçlarını karşılaması için yapılan bir akid” şeklinde ifade etmemiz mümkündür.⁶³

Ayrıca belirtmelidir ki bu kavram yalnızca emzirme fiilini değil, aynı zamanda bu fiilin hukuki ve sosyal sonuçlarını da kapsamaktadır. Nitekim İslam hukukunda süt akrabalığı, mahremiyet açısından nesep akrabalığıyla benzer hükümlere tabi tutulmuş ve süt emen çocuk ile sütanne ve onun belirli derecedeki akrabaları arasında evlilik engeli doğurmuştur. Süt akrabalığının tanımı ve kapsamı, fıkıhçılar tarafından ayrıntılı biçimde ele alınmış ve hangi durumlarda süt emmenin hısımlık oluşturduğu tartışılmıştır.

⁶⁰ İbn Hızam, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr*, 5/185-186.

⁶¹ Kaşıkçı, “Eski Hukukumuzda Süt Emzirme Akdi”, 20.

⁶² Şen, “Yıllar Sonra Süt Kardeşi Oldukları Tahmin Edilen Eşlerin Durumunun İslâm Hukuku Açısından Mukayeseli Değerlendirilmesi”, 245.

⁶³ Kaşıkçı, “Eski Hukukumuzda Süt Emzirme Akdi”, 18-20.

1.2. Süt Akrabalığının Sonuçları

İslam, kan ve evlilik yoluyla oluşan sıhriyet ilişkisinin yanında, süt yoluyla meydana gelen yakınlığı da “akrabalık” (قراية الرضاع) olarak isimlendirmiştir. Bu tür akrabalık, önceki dinlerde ve hukuk sistemlerinde yer verilmemiş olması bakımından, İslam’ın ortaya koyduğu, kendine özgü bir yaklaşımdır.⁶⁴ Zira sütannelik, tarih boyunca var olan ve uygulanan bir durum olmasına rağmen, bu ilişkiye evlilik engeli gibi son derece önemli bir hukuki sonuç terettüp ettiren yalnızca İslam hukuk sistemidir.⁶⁵ Hayatın her alanına dair hükümler ortaya koyan İslam, bu önemli konuya ilişkin de birtakım prensipler geliştirmiştir.

Süt akrabalığı, İslam hukukunda hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çeşitli sonuçlar doğuran önemli bir hısımlık türüdür. Bu uygulama, bir yandan mahremiyet ve evlilik engeli gibi bireysel meseleleri kapsarken, diğer yandan toplumda sorumluluk bilincini artıran ve sosyal dayanışmayı teşvik eden bir işlev görmektedir. Gerek klasik gerekse modern kaynakların büyük çoğunluğunda detaylı şekilde ele alınan⁶⁶ süt akrabalığının sonuçları, hukuki ve fıkhi hükümler ile sosyal ve ahlaki etkiler olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir.

1.2.1. Hukuki ve Fıkhi Sonuçlar

Süt akrabalığı, hukuki sorumluluklar veya maddi haklar açısından miras, nafaka, şahitlik ve çocuğun bakımıyla ilgili olan hidâne⁶⁷ gibi konulara etki etmezken, evlenme engeli hususunda neseb akrabalığıyla aynı hükümlere tabidir. Bu durum, geçmişten günümüze kadar gelen tüm fıkıh âlimleri tarafından kabul edilmiştir.⁶⁸ Süt emme yoluyla oluşan evlenme engeli, ebedi olup Kur’an-ı Kerim ve hadislerle sabittir.⁶⁹

Bu haramlığın arkasındaki hikmetlerden biri, nesebin korunması ve bununla bağlantılı olarak ailenin önem ve saygınlığının muhafaza edilmesidir. Zira emme sonucunda çocuk, kadının, eşinin ve ailesinin bir parçası haline gelmektedir. Bu ayrılmaz bağın oluşması,

⁶⁴ Yaman, “İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı”, 58; Gümüş Böke, “İslâm Hukukunda Süt Kardeşliği ve Mahremiyet”, 1/481.

⁶⁵ Kaşıkçı, “Eski Hukukumuzda Süt Emzirme Akdi”, 18.

⁶⁶ Çeker, “İslam Hukukunda Süt Akrabalığı”, 342.

⁶⁷ Hidâne hakkına sahip olan kimsenin çocuğu ve kendi işlerinde bağımsız olmayan kimseleri terbiye etmesi, himaye altına alması, bakım ve gözetimini üstlenmesi ve onları ayrıca zararlı şeylerden korumasıdır.

(Ali Bardakoğlu, “Hidâne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Aralık 2023); Mustafa Baktır, “İslam Hukukunda Hidâne”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (Aralık 1986), 262; Canan Tatar, “İslâm Hukukundaki Hidâne Müessesesinin Günümüz Uygulaması ile Mukayesesi”, *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Haziran 2018), 80.).

⁶⁸ Çeker, “İslam Hukukunda Süt Akrabalığı”, 357.

⁶⁹ Nisa 4/22-23; Buhari, Şehâdât, 7; Nikah, 27; İbn Mace, Nikah, 34.

değerlerin korunması adına birtakım kurallar beraberinde getirmektedir. Bu kurallar ise aynı şekilde başka hikmetler doğurmaktadır. Eşler arasındaki muhabbet ve ülfetin devamı ile aileye dâhil edilen çocuğun bu bağa engel teşkil etmemesi, bu hikmetlerden bazılardır.⁷⁰

1.2.1.1. Deliller Ekseninde Fıkhi Sonuçlar

İslam hukukunda kan, sıhriyet ve süt akrabalıkları, ebedi veya geçici evlenme engeli doğurmaktadır. Nisa Suresinin 23. ayetinde Allah Teâla muharremâtı, yani kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınları şöyle zikretmektedir: “*Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren anneleriniz, süt kız kardeşleriniz, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (nikâh ortadan kalktığında) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*”⁷¹ Bu ayet gerek nesep, gerek sıhriyet, gerekse süt yoluyla evlenilmesi haram olan kadınları geniş biçimde ifade etmektedir. Ayetin ilk kısmında Allah Teâlâ kan bağıyla haram olanları açıklamıştır: “*Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları*”. Her ne kadar bu ayette, süttan dolayısı haram olanlar sadece “*sizi emziren anneleriniz ve süt kız kardeşleriniz*” şeklinde iki grup olarak geçse de öncesinde neseben zikredilen yedi sınıf akrabaların, emzirme yoluyla da haram olduğu kabul edilmektedir. Bu, “*Nesep sebebiyle haram olanlar, emzirme sebebiyle de haram olur*”⁷² hadis-i şerifinden hareketle böyle açıklanmaktadır.⁷³ Diğer bir ifadeyle süttanne ve sütkardeşler ayetle haram kılınmışken, süttannenin annesi ve kardeşleri ile sütkardeşin çocukları gibi diğer akrabalar, sünnet ve icma ile haram kılınmıştır.⁷⁴ Bu hadise dayanarak, süte sebep olan babanın da akraba sayılması gerektiği kabul edilmiştir.

Fıkıhın oluşum döneminde süttan kadından geldiği gerekçesiyle, babayla mahremiyet ve hısımlığın oluşmayacağını ifade edenler olsa da zamanla genel görüş, süte sebep olan adamın

⁷⁰ Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû*, 22/90.

⁷¹ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمُ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ مِنَ الرِّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَّائِكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَتْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا.

⁷² Buhari, Şehâdât, 7; Nikah, 27; İbn Mace, Nikah, 34: يحرم من الرضاعة ما يحرم من النسب.

⁷³ Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î 'fî tertibi's-şerâ'î* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1328), 2/261-262; Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû*, 22/98.

⁷⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 4/359-360.

da baba hükmünde olduğu yönünde şekillenmiştir.⁷⁵ Buna göre süt hem anne, hem baba tarafından sabit olup gerek bu adamla, gerekse onun akrabalarıyla, zikri geçen hadis bağlamında haramlık oluşmaktadır.⁷⁶ Dolayısıyla çocuk ile babanın evlenmesi yasaklanır, mahremiyet sabit olur, halvet ve birbirine bakma caiz hale gelir fakat bununla birlikte neseben babanın üzerine vacip olan nafaka, miras, velayet ve şehadetin reddi gibi hususlara etkisi yoktur.⁷⁷

Babanın bu konumu, “lebenu’l fahl” kavramı çerçevesinde ele alınmıştır ve gerek fıkıh kitaplarında gerekse hadis kaynaklarında bu şekilde ifade edilmektedir. “Fahl”, süt veren kadının kocasını ifade eden bir terimdir. “Lebenu’l fahl” kavramı bazı kaynaklarda sütannenin kocasının sütbaba olduğunu açıklamak üzere doğrudan sütbabalık anlamında kullanılmıştır.⁷⁸ Diğer bazı kaynaklarda ise sütbabalığın alt konusunu teşkil eden bir mesele bağlamında ele alınmaktadır. Bu çerçevede bir adamın iki eşi olsa ve iki farklı yabancı çocuğu emzirse, bu çocuklar aynı kadından süt almamış olmalarına rağmen süte sebep olan adamın aynı olması nedeniyle baba bir sütkardeşi sayılırlar. Bundan dolayı da evlenmeleri caiz değildir. Bu mesele, sütbabalık bağlamında ele alınmakta ve bazı kaynaklarda “lebenu’l fahl”ın karşılığı olarak ifade edilmektedir.⁷⁹ Bu çalışmada, daha kapsayıcı olması nedeniyle “lebenu’l fahl” kavramı “sütbaba” anlamında kullanılacaktır.

Neseben haram olanların radâ’ yoluyla da haram olacağını bildiren hadisten hareketle, ayette sıhriyet yoluyla haram kılınanlar, emzirme yoluyla da haram sayılmaktadır. Nisa Suresinin 22. ayetinde “*Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur*”⁸⁰ buyurulmasıyla babanın hanımlarının, çocuğa haram olduğu ifade edilmektedir. Buna binaen sütbabanın da

⁷⁵ Özdemir, “İslam’da Süt Akrabalığı İle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi”, 11; Kaşıkçı, “Radâ”.

⁷⁶ ‘Abdusselâm b. Sa’îd et-Tenûhî Şahîdî, *el-Müdevvenetü’l-kübrâ* (Kahire: Dâru’l-Hadis, ts.), 2/537; el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Kâhire: Mektebetü’l-Kâhire, 1968), 7/113; Taqiyyuddîn İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-fetâvâ*, thk. ‘Abdurrahmân b. Muhammed (Medine: Mecma’ el-Melik Fahd, 2004), 34/31; Şeyh Nizâm, *el-Fetâvâ’l-Hindîyye*, 1/343; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli’n-nuhâ*, 12/73; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr*, 3/213.

⁷⁷ Hañîb Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 5/123-124; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli’n-nuhâ*, 12/72-73; İbrâhîm b. Muhammed b. Sâlim İbn Davyân, *Menâru’s-Sebil fî Şerhi’d-Delîl*, thk. Zuheyr eş-Şâvîş (Mektebetü’l-İslâmî, 1989), 2/292.

⁷⁸ Ebû ‘Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi’î, *el-Umm li’s-Şâfi’î* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1990), 5/26; Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Mesâ’il ve’l-ecvibe fî’l-hadîs ve’l-luğa* (Dimeşk, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1990), 179; *Ahkâmu’l-Kur’ân*, thk. Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs (Beyrut: Daru’l Kutubi-l İlmiyye, 1994), 2/158; Ebû ‘Ömer İbn ‘Abdîlber, *el-Kâfi fî fîkhi ehli’l-Medîne*, thk. Muhammed el-Moritânî (Riyâd: Mektebetü Riyâd el-İlmiyye, 1980), 2/540-541; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli’n-nuhâ*, 12/73.

⁷⁹ Şeybânî, *el-Asl*, 4/365; İbn Kuteybe, *el-Mesâ’il ve’l-ecvibe fî’l-hadîs ve’l-luğa*, 179; İbn Hâzım, *el-Muḥallâ bi’l-âsâr*, 10/178.

⁸⁰ وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا.

hanımları, çocuğa haramdır. Tersinden bakıldığında ise, eşin sütten fûrûunun haram olduğu söylenebilmektedir.

Nisa Suresinin 23. ayetinde “*kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri (size haram kılınmıştır)*” ibaresi yer almaktadır. Yine hadise dayanarak oğlun eşinin, yani gelinin haram kılınması, sütünün eşinin de haram olduğunu göstermektedir. Ancak ayette “kendi sulbünüzden” ifadesi, bir belirsizliğe yol açabilir. Tefsirlere başvurulduğunda, bu kaydın süt çocuklarını değil, tebennî⁸¹ yoluyla evlatlık alınan çocukları istisna etmek için getirildiği, hadisin de bu umum lafzı tahsis ettiği anlaşılmaktadır.⁸² Buradan hareketle sütten fûrûun eşleri ve yine tersten ele alındığında eşin sütten usulü haram kılınmıştır. Öyle ki, bir kimse henüz emzirme yaşında olan biriyle nikâhlanıp sonra onu boşasa, ardından bir kadın o kızı emzirse, bu kadın kendisine haram olur. Zira bu kadın, eşinin annesi hükmündedir. Bu anlamda zaman sıralaması, yani evliliğin mi önce olduğu yoksa emzirmenin mi, dikkate alınmaz.⁸³ Hüküm, emmenin mutlak varlığına bağlı olarak terettüp etmektedir.

İmam Muhammed, sütünün eşinin muharremât arasında yer almadığını savunan bir görüşün bulunduğunu ifade etmiştir. Bu görüştekiler, söz konusu hadiste “neseb sebebiyle” ifadesinin geçtiğini, evlilik yoluyla aileye dâhil olan gelinle ise bir nesep akrabalığının bulunmadığını söylemişlerdir. Bu nedenle söz konusu yolla haramlığın oluşması için hadiste ayrıca “nesebe sebep olmasıyla”⁸⁴ ifadesinin yer alması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak bu görüşü savunanlar azınlıktır.⁸⁵ Bu çalışmada, fıkıhçıların çoğunluğunun benimsediği birinci görüş esas alınacaktır. Sonuç itibarıyla eşin süt yoluyla usul ve fûrû ile süt yoluyla olan usul ve fûrûun eşleriyle de evlilik engeli oluşmaktadır.⁸⁶

İfade ettiğimiz ayet ve hadise binaen süt akrabalığı sonucunda oluşan hısımlık ilişkileri, nesep akrabalığı gibi değerlendirilmiş ve soydan olan yakınlık derecesi temel alınarak benzer

⁸¹ Tebennî, nesebi belli olsun veya olmasın başkasının çocuğunu kendi çocuğu olarak kabul etme anlamına gelen evlat edinmeyi ifade eder.

(Mehmet Âkif Aydın, “Evlât Edinme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 03 Temmuz 2025).

⁸² Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kaşîr b. Gâlib el-emelî ‘ebû C’ afer et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli’l-Kur’ân* (Kahire: Dâr-ı Hacer Liltebâ‘et ven-Neşir vet-Tevzî‘ vel-‘îlân, 2001), 6/560-561; Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Omer b. el-Hasan b. el-Huseyn et-Teymî er-Râzî.el-Mulakkeb Bi Fâhruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb et-tefsîru’l-kebîr* (Beyrut: Dâru İhya’ et-Turâs el-‘Arabî, 1420), 10/30.

⁸³ Muhammed b. Yûsuf Ebi’l-Kâsım el-Mevvâk, *et-Tâc ve’l-iklîl li- Muhtaşari Halîl* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1994), 5/539; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva’l-Hindiyye*, 1/346.

⁸⁴ “لسبب النسب”

⁸⁵ Şeybânî, *el-Asl*, 4/369.

⁸⁶ Şeybânî, *el-Asl*, 4/362; Tenûhî Saḥnûn, *el-Müdevvene*, 2/540-541; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’ fi tertibi’ş-şerâ’i’*, 2/262.

mahremiyet kuralları uygulanmıştır.⁸⁷ Dolayısıyla kan akrabalığından kaynaklı kimlerle evlenilemiyorsa, süt akrabalığından kaynaklı da evlenilememektedir.⁸⁸

1.2.1.2. Süt Akrabalığından Doğan Fıkhi Sonuçların Terettüp Ettiği Kimseler

Yukarıda ifade ettiğimiz değerlendirmeler doğrultusunda süt akrabalığı sebebiyle kendileriyle evlenilmesi yasaklanan kimseler şunlardır:

- a) Süt cihetinden usul (sütanne, sütnine, sütdede gibi üst soy),
- b) Süt cihetinden fûrû (süt çocukları, torunlar gibi alt soy),
- c) Sütanne ve sütbabanın hem nesep hem süttten fûrûu (sütkardeşler),
- d) Sütdede ve sütninenin çocukları / sütanne ve sütbabanın kardeşleri (süt dayı, süt teyze, süt amca, süt hala),
- e) Eşin süt usulü (eşin sütannesi, sütninesi vb.),
- f) Eşin süt fûrûu (eşin süt çocuğu vb.),
- g) Süt usulün eşleri,
- h) Süt fûrûun eşleri.

Buna binaen emziren kadının anneleri, emzirilen çocuğun anne tarafından; süte sebep olan adamın anneleri ise emzirilen çocuğun baba tarafından nineleri olur. Aynı şekilde anne ve babanın babaları da çocuğun sütdedesi sayılmaktadır. Emziren kadının erkek ve kız kardeşleri, emzirilen çocuğun dayıları ve teyzeleri hükmünde olurken, süte sebep olan adamın erkek ve kız kardeşleri, emzirilen çocuğun amcaları ve halaları konumundadır. Bunların çocukları ise, nesep yoluyla akrabalıkta olduğu gibi, kuzen hükmünde helaldir.⁸⁹ Zira Allah Teâla Ahzab Suresinde şöyle buyurmaktadır: “*Ey peygamber! Mehirleri verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği cariyelerini, seninle birlikte hicret eden amca kızlarını, hala kızlarını, dayı kızlarını, teyze kızlarını sana helal kıldık. (...)*”.⁹⁰

⁸⁷ Kaşıkçı, “Radâ”.

⁸⁸ Yaman, “İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı”, 62.

⁸⁹ Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ* (Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1994), 2/236; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-şanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*, 4/2-3; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 34/32-33; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/343; er-Ruhaybanî, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/72-73.

⁹⁰ Ahzab 33/50: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحَلَّلْنَا لَكَ أَزْوَاجَ الَّذِينَ آتَيْنَ أَجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّتِكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الَّذِينَ هَاجَرْنَ مَعَكَ (...).

Ayrıca sütanne ve sütbabanın gerek öz gerekse süttten çocukları, emen kimsenin de sütkardeşi hükmündedir. Buradan hareketle aralarında mahremiyet hükümleri oluşmakta, evlenmeleri ebediyen haram kabul edilmektedir.

Son olarak, sıhriyet yoluyla da ifade ettiğimiz üzere usul ve fûrûyu kapsayan bir akrabalık ilişkisi oluşmaktadır. Süt ilişkisinin ise kişinin kendi tarafında olması ile eşi tarafında olması arasında evlenme engeli açısından bir fark bulunmamaktadır. Bu minvalde bir kimsenin eşinin süttten olan bu akrabaları ile kişinin kendi süttten usul ve fûrûunun eşleri, aynı hükme tabiidir.

1.2.1.3. Sütkardeşlerle İlgili Durumlar

Sütkardeşlik bağlamında, süt emen çocuk ile süt veren kadının tüm çocukları arasında bir kardeşlik ilişkisinin kurulduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle, yalnızca bu süte hamilelik ve doğumuyla sebep olan çocukla akrabalık oluşmamaktadır. Bilakis bu çocuğun öz ve üvey kardeşleri, aynı şekilde sütanne ve sütbabanın diğer süttten çocuklarıyla da akrabalık oluşmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ “süt kız kardeşleriniz” buyurmakla bu kardeşleri mutlak şekilde ifade etmiş, bazılarını dâhil edip bazılarını dışarıda bırakacak bir takyidde bulunmamıştır. Bu nedenle haramlık da her biri için aynı düzeyde geçerlidir.⁹¹ Ayrıca süttün önce veya sonra emilmesi ve doğumun emmeden önce veya sonra olması da bu bağlamda eşittir ve hükme etki etmemektedir.⁹²

Sütkardeşlik bağlamında ifade edilmesi gereken bir diğer husus, bu yakınlığın oluşma biçimidir. Bu yakınlıklıkla ilgili üç durumdan bahsetmek mümkündür. Eğer emziren kadının süttü, kocası münasebetiyle olmuşsa, onların çocukları anne-baba bir sütkardeşi olur. Eğer bu adam süte sebep olmadıysa, sadece anne bir kardeş olurlar. Sütbabanın başka bir kadından olan çocukları ise baba bir sütkardeşi kabul edilir. Tekrar vurgulamak gerekirse, sütanneyle sütbabanın sadece öz çocukları değil, aynı zamanda sütannenin emzirdiği diğer süt çocukları da süt emen çocuğun süttten kardeşleri hükmünde kendisine haramdır. Bu hükmün gerekçesi, aynı memeden süt emen herkesin kardeş niteliğinde olmasıdır.⁹³ Aynı şekilde bu sütkardeşliğine sebep olan babanın süt çocukları da bu hükme tabidir.

⁹¹ Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î fî tertibi's-şerâ'î*, 4/2.

⁹² İbn Teymiyye, *Mecmû' u'l-fetâvâ*, 34/32; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/345; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/217.

⁹³ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/236; İbn Teymiyye, *Mecmû' u'l-fetâvâ*, 34/32.

Buna göre, bir adamın iki eşi olsa ve her biri ondan hamile kalıp doğum yapsa, ardından her biri farklı bir yabancı çocuğu emzirse, bu emzirilen iki çocuk süt yoluyla baba bir kardeş hükmünde olup evlenmeleri caiz değildir.⁹⁴ Buna tabi olarak ayrıca bu iki çocuk kız olsa, bir erkek bu iki kızını aynı anda nikâhlayamaz, aksi takdirde iki kız kardeşi aynı anda nikâhlama yasağını ihlal etmiş olur.⁹⁵ Bunun gerekçesi, iki kardeşi aynı vakitte nikâhlamayı yasaklayan hükmün mutlak şekilde gelmesi, neseben veya radâen, hür veya cariye, anne baba bir veya tek bir taraftan, duhulden önce veya sonra fark etmeksizin hepsini kapsamasıdır.

Aynı adamın nikâhı altında bulunan iki kız tek bir kadın tarafından emzirilip sütkardeşi haline getirilse, -daha sonra ayrıntılarıyla ifade edeceğimiz üzere- şartlara ve mezheplere göre hükümler değişmektedir. Ancak bu tür bir durumun günümüzde gerçekleşmesi oldukça nadirdir. Zira bu, adamın söz konusu kızları henüz emzirme yaşındayken nikâhlanmış olmasını ve emzirmenin de bu süreçte gerçekleşmiş olmasını gerektirir. Bu ise Türkiye dâhil pek çok ülkede yasal olarak mümkün değildir. Zira Müslüman ülkelerin dâhil olduğu birçok yerde evlilik yaşı 18 olarak belirlenmişken, bazı yerlerde bu sınır 15 veya 16'ya düşmektedir. İstisnaların, daha ziyade evliliğin buluş çağından sonra gerçekleşmesini mümkün kılmak amacıyla mevcut olduğu ve bebek yaşta evlilikleri meşrulaştırmayı amaçlamadığı görülmektedir.⁹⁶

Bununla birlikte bilhassa mahremiyet sorunlarını aşmak için bazı durumlarda bu tür yöntemlere başvurulabilmektedir. Bir takım sebeplerden kaynaklı sıklıkla bir arada bulunması gereken kişilerin, ardından boşanmanın gerçekleştiği bir nikâh akdiyle bu sorunu çözmeye çalıştıkları örnekler mevcuttur. Zira aynı ortamda bulunmanın zorunlu olduğu birçok durum, mesafenin ve mahremiyetin korunmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle nadir de olsa bu yöntemin bir çözüm aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Buradan hareketle ve konuyu bütüncül biçimde ele almak amacıyla bu meseleye de çalışmamızda yer verilmiştir.

a) Yabancı Bir Kadın Tarafından Emzirilmeleri:

Hanefi mezhebine göre, bir kimsenin nikâhı altındaki iki küçük kız tek bir kadın tarafından emzirilirse, bu kızlar nikâhı altında bulundukları adama haram olur. Fakat adam yeni bir

⁹⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 4/366; İbn Teymiyye, *Mecmû' u'l-fetâvâ*, 34/32; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/217.

⁹⁵ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/236; Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-şanâ'i ' fî tertibi 'ş-şerâ'i '*, 4/3.

⁹⁶ Adem Yenidoğan, “Doktrinde Çocuk Evliliği Kabul Edilen Yaş Sınırı Bağlamında Günümüz İslam Topluluklarının Aile Hukuku Kanunlarında Asgari Evlilik Yaşı”, *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 15 (Aralık 2022), 179-204.

evlilikle emzirilen bu iki kızıdan dilediğini nikâhlayabilir, hangisini seçeceği hususunda muhayyerdir.⁹⁷ Maliki mezhebi de benzer bir görüş bildirip adamın muhayyer olduğunu söylemiştir. Ancak burada yeni bir evliliğe ihtiyaç olmaksızın dilerse ilkin, dilerse de ikincisini tutar.⁹⁸

Şafii mezhebinde bir adamın iki hanımının peş peşe emzirilmesi hususunda iki görüş aktarılmıştır. Müzeni'nin de tercihi olan ilk görüşe göre, tek vakitte emzirilmiş gibi her iki nikâh da feshedilmiş sayılır. İkinci görüşe göre ise fesih, ikinci kadının emmesiyle gerçekleştiği için butlanın sadece onu kapsadığı, buna binaen yalnızca ikinci kadının nikâhının feshedildiği ve ilk nikâhın geçerliliğini koruduğu söylenmektedir.⁹⁹

Hanbeli mezhebinde diğer mezheplerden farklı bir husus önemlidir. Tek bir kadın tarafından emzirilen iki eşin hükmünün belirlenmesinde bu mezhebe göre, akdin durumuna bakılır. Eğer iki kadın tek bir akit ile nikâhlanmışsa, bu akit fasit olur. Buradan hareketle de hiçbir kadın ile evlilik sürmemektedir. Ancak bunun aksine önce biri ilk akitle, sonra diğeri ikinci bir akitle nikâhlandysa, bu durumda ilk nikâh geçerli, ikincisi ise batıl olur.¹⁰⁰

b) Büyük Eşin Küçük Eşi Emzirmesi:

Bu olguda bir adamın iki eşi bulunmaktadır. Bu kadınlardan biri, kendisinden süt gelecek yaş ve şartlara sahipken, diğeri henüz emzirme sınırları içerisinde. Diğer bir ifadeyle, biri kendisinden süt gelir halde buluş çağını aşmışken, diğeri henüz iki yaşından küçüktür. Bir kimsenin büyük eşi, aynı adamın henüz emzirme yaşında olan küçük eşini emzirse, başka bir kadının emzirmesinden farklı olarak, adamın hanımları sütkardeş olmamaktadır. Aksine büyük olan kadın, küçük kadının sütannesesi hükmündedir. Bundan dolayı yabancı bir kadının emzirmesinden farklı hükümler terettüp edecektir. Bu hususta başlıca iki gruptan bahsetmemiz mümkündür. Hanefi ve Şafii mezhepleri her iki nikâhın da ilk etapta feshedileceğini söylemeleriyle ilk grubu, Maliki ve Hanbeli mezhepleri ise duhule göre küçük evliliğin devam edebileceğini söylemeleriyle ikinci grubu oluşturmaktadır.

İlk gruba dâhil olan Hanefi mezhebine göre bir adamın emzirecek yaş ve şarta sahip olan büyük eşinin, emecek yaştaki küçük eşini emzirmesi halinde, iki kadın da adama haram olur.

⁹⁷ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/345; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/220.

⁹⁸ Tenûhi Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/544-545; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/539.

⁹⁹ Nevevî, *Tekmilatu'l-Mecmû'*, 22/138.

¹⁰⁰ İbn Qudâme, *el-Muğnî*, 7/113.

Bu durumda büyük olan kadın adama ebedi haramken, küçüğü ancak büyükle duhul sonucu haramdır. Zira eşlerin anneleri mutlak evlilikle, hanımın kızları ise ancak duhul ile bir kimseye haram olur. Buna binaen bu fiili durum gerçekleşmedi ise yeni bir nikâhla küçük olanla evlenebilmektedir.¹⁰¹ Bu hususta incelenen diğer bir mesele, mehrin dağılımıdır.

Hanefi âlimlere göre büyük kadınla henüz duhul gerçekleşmedi ise, o mehirden bir şey almazken küçüğe mehrin yarısı vardır. Eğer emzirme, büyük kadın tarafından kasıtlı olarak yapıldıysa, küçüğün hakkı olan mehir, büyük olan kadın tarafından ödenmelidir. Emzirmenin kasıtlı olması şöyle açıklanmaktadır: Emziren kadının uyanık halde, çocuğu helak veya açlıktan kurtarma amacı taşımadan, ikrah ve cünun halinde bulunmadan, emzirmenin nikâhı ifsad edici niteliğini bilerek, akıllı ve sağlıklı bir halde olmasıdır. Buradan hareketle bir başkası kadını bu emzirmeye zorlaması gibi kastın bulunmadığı hallerde, her iki kadına da mehrin yarısı vardır. Büyük olanla fiili bir evlilik gerçekleşti ise, o kadın mehrin tamamına hak kazanır. Duhulden önce büyüğe mehir hakkı yokken küçüğe mehrin yarısının verilmesi, bu firkatin hem kendisi cihetinden olmaması hem de henüz hükümlerle mükellef tutulmaması sebebiyledir.¹⁰²

Şafii mezhebine göre bu durumda her ikisinin nikâhı feshedilmektedir. Eğer kadın, bu adamdan kaynaklı sütle diğerini emzirdiyse, büyüğü eşinin annesi, küçüğü ise eşinin kızı olması bakımından ebediyen her iki kadın da kendisine haram olur. Ancak başka bir adamdan oluşan sütle emzirdiyse büyüğü yine ebediyen haram olmaktadır, küçüğü ancak büyükle duhul gerçekleştiyse kendisine haram olur.¹⁰³ Bu durumda büyük kadına mehr-i mislin yarısı, küçüğüne ise mehr-i müsemmanın yarısı gerekmektedir. Ancak küçük kız, büyük kadın uyurken veya uyanık olsa da anlamayacağı şekilde sessizce kadından emse, küçüğün mehir hakkı düşer. Zira evlilik duhul gerçekleşmeden evvel kendisi sebebiyle feshedilmiştir.¹⁰⁴

İkinci grubu oluşturan Maliki ve Hanbeli mezheplerine göre büyük eşle duhulün gerçekleşip gerçekleşmediğine göre durum değişmektedir. Buna binaen büyük kadınla henüz duhul gerçekleşmedi ve buradan hareketle bu kadın, küçük kadını önceki evliliğinden kaynaklı sütle emzirdi ise, büyük olanın nikâhı feshedilip kendisine haram olmaktadır. Küçük olanla ise evlilikleri sürmektedir. Zira ilk görüşte de ifade ettiğimiz üzere anneler mutlak evlilikle, kızlar ise ancak anneyle duhulün gerçekleşmesi durumunda muharremâtan sayılmaktadır.

¹⁰¹ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/345; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/220.

¹⁰² İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/220-221.

¹⁰³ Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/138-139; Hañib Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/142.

¹⁰⁴ Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/90; Hañib Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/142-143.

Dolayısıyla eğer fiili bir evlilik gerçekleşmediyse, bu durumda sadece emziren kadın haram olurken, fiili bir evlilik gerçekleşti ise, her ikisi de kendisine haramdır.¹⁰⁵

Bu konuda tüm mezheplerin ittifak ettiği bir nokta vardır. Emzirme anında ne büyüğüyle ne de küçüğüyle evliliğin hala sürüyor olması şart değildir. Her halükârda büyük olan kadın adama haram olmaktadır. Diğer bir ifadeyle bir adam, küçük olan eşiyle hala evli olsun veya evlenip boşanmış olsun, emzirme fiili de büyüğüyle gerek evliliğin sürdüğü vakitte gerekse de evliliğin sonlandığı vakitten sonra olsun fark etmez, her durumda büyük kadın adama haram olur. Zira ifade ettiğimiz üzere emziren kadın, mutlak şekilde “eşin annesi” konumunda muharremât arasında yer almaktadır. Aynı şekilde büyüğüyle duhul gerçekleştiyse, emzirme fiili büyük olanla boşandıktan sonra da olsa, küçüğüyle olan nikâh fasit olur.¹⁰⁶

Bunlara ek olarak, süt akrabası olan iki kadından biri erkek kabul edildiğinde diğer kadınla evlenmesi caiz değilse, bu iki kadını da aynı anda nikâhlamak ve bir nikâh altında tutmak caiz olmamaktadır.¹⁰⁷ Daha açık ifade edecek olursak bir kimsenin, eşiyle evliliği sürdüğü müddetçe karısının sütten kardeşi, halası, teyzesi, halasının halası, teyzesinin teyzesi ve kardeşinin kızı ile evlenmesi caiz değildir.¹⁰⁸ Zira bu durumda aralarında yakın akrabalık bağı bulunan iki kadınla aynı anda nikâhlanmayı ifade eden cem‘i¹⁰⁹ uygulamış olur ki bu haramdır.

Bu hüküm, süt akrabalığının nesep hısımlığıyla benzer kurallara tabi olduğunu göstermektedir. Ayrıca süt akrabalığında da ilişkilerin sınırlarını belirlemeye yardımcı olmanın yanı sıra, bu belirli sınırların korunmasını sağlamaktadır.

1.2.1.4. Evlenme Engeli Bağlamında İstisnai Durumlar

Süt akrabalığı, ebedi bir evlilik engeli doğuran bir hısımlık türüdür. Nesep ve sıhriyet yoluyla haram olan kimselerin, süt yoluyla da haram olduğunu daha önce ifade etmiştik. Ancak süt akrabalığını kan akrabalığından ayıran bazı istisnalardan bahsetmek mümkündür. Bunların en önemlileri olarak iki mesele karşımıza çıkmaktadır. İlki, bir kimsenin çocuğunun kardeşiyle evlenmesi, ikincisi ise adamın sütkardeşinin annesiyle evlenmesi durumudur.¹¹⁰

¹⁰⁵ Tenûhî Şahnûn, *el-Müdevvene*, 2/544-545; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/539; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/83.

¹⁰⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/219-220.

¹⁰⁷ Kaşıkçı, “Radâ”.

¹⁰⁸ Şeybânî, *el-Asl*, 4/365; Tenûhî Şahnûn, *el-Müdevvene*, 2/540.

¹⁰⁹ Halit Ünal, “Cem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Haziran 2025).

¹¹⁰ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/343.

Bir kimse, neseben oğlunun kız kardeşiyle evlenemez. Zira bu kız, münasebet kurduğu hanımının kızıdır ve kendisine ebediyen haramdır. Bunun hilafına sutoğlunun kız kardeşiyle evlenebilmektedir, zira burada böyle bir haramlık söz konusu değildir. Aynı şekilde bir adam, nesep yoluyla olan kardeşinin annesiyle evlenemez. Zira bu kadın, babasının münasebet kurduğu hanımı olması bakımından kendisine ebediyen haramdır. Fakat sütkardeşinin annesiyle evlenmesi, böyle bir ilişkinin bulunmaması bakımından mümkündür, çünkü süten doğan bu yasak, ancak emen kişi ile kayıtlıdır.¹¹¹ Bu, bir kadının süt çocuğunun erkek kardeşiyle veya süt çocuğunun babasıyla evlenmesi durumunda da böyledir.

“Nesep sebebiyle haram olanlar, emzirme sebebiyle de haram olur”¹¹² hadisinden daha geniş bir kitlenin müstesna kılındığını da görmekteyiz. Bunlardan ilk ikisini yukarıda ifade etmiştik. Esasen bu kimseleri, “emenin emzirene nefsi, emzirenin emene nesli haramdır” kaidesi gereğince tespit edip bu kural altında toplamak mümkündür. Buradan hareketle mezhepler arası bir ihtilaf da söz konusu değildir. Meselenin aslı, konunun bazı kaynaklarda daha tafsilatlı ele alınması, diğer bazı kaynaklarda ise muhtasar tutulup genel kuralın zikredilmesiyle yetinilmesinden ibarettir. Bununla birlikte daha anlaşılır olması ve bütünlüğün sağlanması bakımından, söz konusu meseleyi açık ve toplu bir şekilde ifade etmenin verimli olacağını düşünmekteyiz.¹¹³

- a) *Kardeşin sütannesi*: Nesep yoluyla kardeşin annesi ya öz anne veya babanın eşi olması hasebiyle daima haramdır. Kardeşin sütannesi ise böyle değildir.
- b) *Çocuğunun sütkardeşi*: Neseben çocuğun kardeşi ya kişinin öz çocuğu veya eşinin başka bir evlilikten olan üvey çocuğu olur. Her halükarda haramlık mevcuttur. Ancak çocuğunun sütkardeşiyle bir akrabalık oluşmaz.
- c) *Çocuğun sütkardeşinin kızı*: Neseb yoluyla bu kız, ya kişinin kendi kızı veya eşinin kızı olmaktadır. Süt yoluyla ise çocuğun sütkardeşiyle haramlık oluşmazken aynı şekilde onun usul ve fûrûu ile de oluşmamaktadır.
- d) *Çocuğun çocuğunun sütannesi*: Neseben torunun annesi ya kişinin öz kızı yahut da oğlunun eşi olur ki her iki durumda da kendisine haramdır. Ancak çocuğunu veya torununu emziren kadın ile böyle bir haramlık oluşmamaktadır.

¹¹¹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/235.

¹¹² Buhari, *Şehâdât*, 7; Nikah, 27; İbn Mace, *Nikah*, 34.

¹¹³ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 34/34-35; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/537-538; Şeyh Nizâm, *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, 1/343; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/73-74; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/213.

- e) *Çocuğun ninesi*: Neseben çocuğun ninesi kişinin ya kendi annesi veya eşinin annesi olması hasebiyle kendisine haramdır. Ancak neseben çocuğun süt ninesi yahut da süt çocuğun ninesi kişiye helaldir.
- f) *Amcanın, halanın, dayının veya teyzenin süt annesi*: Amca ve halanın annesi, kişinin ya öz ninesi veya dedenin hanımı olması bakımından haramdır. Zikri geçen kimselerin süt annesi ise böyle değildir.
- g) *Çocuğun süttten halası veya teyzesi*: Neseben çocuğun neseben halası ve -eşiyle evliliği devam ediyorsa- teyzesi kişiye haramdır. Zira bu durumda ya kendisinin veya eşinin kardeşidir. Ancak neseben çocuğun süt halası ve teyzesi ile süttten çocuğun nesepten halası ve teyzesi ile evlenmek caizdir. Bu kimselerle akrabalık hükümleri oluşmamaktadır. Aynı durum öncesinde bir çocuğu emzirmiş olup kocası vefat eden yahut boşanan bir kadının durumunda amca ve dayı için de geçerlidir.
- h) *Çocuğun süttten amcası veya halasının çocuğu*: Çocuğun neseben amcasının veya halasının çocuğu, kişinin kendi kardeşinin çocuğu olmaktadır. Yeğen ile evlenmek ise haramdır. Süttten amca ve halanın çocuğunda bu haramlık söz konusu değildir. Yine aynı şekilde evli olmayan kadın, çocuğun süttten dayısı veya teyzesinin çocuğu ile evlenebilir.

Görüldüğü üzere her ne kadar çeşitli gruplardan bahsedilse de, tamamı “emenin emzirene nefsi, emzirenin emene nesli haramdır” kaidesiyle ilişkilidir. Buradan hareketle zikrettiğimiz kimselerin istisna olarak isimlendirilmesinin yanlış olduğunu, ancak anne ve kardeş gibi izafi lafızların farklı hükümler doğurduğunu göstermek için ifade edilebileceğini söyleyenler olmuştur.¹¹⁴ Sonuç itibariyle ele alınan konu akrabalığın, emen taraftan sadece emenin kendisini kapsamaması, emziren taraftan ise aileyi de dâhil etmesiyle bağlantılıdır. Dolayısıyla bu kaidenin anlaşılmasıyla, akrabalık ilişkilerinin kimler arasında terettüp ettiğini anlamak mümkün olacaktır.

Konuyla alakalı günümüzde de mevcut olan bir yanlış, Hanbeli mezhebinde mevcut olan bir ayrıntıya dayanmaktadır. Genel kabule göre, süt akrabalığının hükümleri, ancak süt emen çocuğun kendisini bağlar, onun nesepten kardeşlerine etki etmez. Ancak Hanbeli kaynaklarda -genel kabul olmamakla birlikte- nakledilen bir görüşe göre, süt emen çocuğun kendinden büyük kardeşlerine bir hüküm terettüp etmezken, kendinden sonra doğan çocuklar da süttten

¹¹⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû ‘u ‘l-fetâvâ*, 34/37; Nevevî, *Tekmiletu ‘l-Mecmû ‘*, 22/99; Mevâk, *et-Tâc ve ‘l-iklîl*, 5/537-538.

oluşan haramlığa dâhildir. Buna binaen bir kadın, bir erkek ve bir kızı emzirse, kadın her ikisinin de sütannesi olur. Erkek çocuk, bu emmelere binaen ne o kızın kendisiyle ne de ondan sonra doğan kız kardeşleriyle nikâhlanabilir.¹¹⁵ Ancak bu görüş, genel kaidemiz olan “emenin emzirene nefsi, emzirenin emene nesli haramdır” kuralına aykırıdır ki bu, mezhep içi de şaz bir görüş olarak değerlendirilmektedir.

1.2.1.5. Sahih Nikâh Olmayan Durumda Süte Sebep Olan Erkeğin Hükümü

Süt akrabalığında süte sebep olan erkeğin, çocuğun sütbabası hükmünde olduğunu ifade etmiştik. Ancak bu hüküm, kadın ve adamın sahih bir nikâhla evli olmalarına bağlıdır. Dolayısıyla böyle bir evliliğin bulunmadığı zinada ve bunun sonucunda gelen sütte, adamın konumu ayrıca incelenmiştir.

Hanefî mezhebinde zina sonucu gelen sütle başka bir çocuk emzirilse, süte sebep olan adamın durumunun ne olacağı hususunda iki görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki, çocuğun hem kadının hem de adamın süt çocuğu sayılmasıdır. Diğer bir ifadeyle akrabalık, her iki tarafla sabittir. Ne o adam ne de onun usul ve fûrûu bu çocukla evlenemez. Buna karşılık -zina yoluyla doğan çocuğun kendisinde olduğu gibi- adamın amcası ve dayısının çocukla evlenmesi caizdir. İkinci görüştekiler ise, bu yolla sütün ancak anneden sabit olacağını ve adamlarla çocuk arasında hiçbir haramlığın oluşmayacağını söylemektedirler. Zira “haram, helalin yerine geçmez”. Her ne kadar ikinci görüş daha muteber kabul edilse de ihtiyatlı davranılması tavsiye edilmiştir.¹¹⁶ Zinaya karşılık nikâh şüphesi sonucu hamile kalınır ve bundan gelen süt ile bir çocuk emzirilse, çocuk ile adam arasında haramlık meydana gelmektedir. Zira burada şüpheye binaen çocuk babaya nispet edilmektedir. Dolayısıyla bu görüşü ve zina sonucu gelen sütte tercih edilen ikinci görüşü birlikte değerlendirdiğimizde şu sonuca ulaşılır: nesebin babaya sabit olduğu durumlarda akrabalık hükmü terettüp eder, sabit olmadığı durumlarda ise sadece kadınla akrabalık oluşur.¹¹⁷

Şafii mezhebi de Hanefilerin tercih edilen görüşüne paralel olarak hükmün babayı kapsamasını, çocuğun nesebinin sübutuna bağlamıştır. Eğer bu süttten doğan çocuğun nesebi o adama bağlanıyor ve sabit oluyor ise, adam sütbaba olarak kabul edilmektedir. Fakat zinada

¹¹⁵ Ebû'l-Hasan 'Alâüddîn 'Alî b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî ed-Dımaşkî, *el-İnşâf fî ma'rifeti'r-Râcihi mine'l-Hulâf' el-Ma'âbü' me'a'l-Mukni'* ve 'Şerhi'l-Kebîr, thk. Dr. 'Abdulfettâh Muḥammed el-Ḥulv Dr. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Hırc li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr, 1995), 24/217-218.

¹¹⁶ Şeybânî, *el-Asl*, 4/362-363; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/221.

¹¹⁷ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/343; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/221.

olduğu gibi çocuğun nesebi sabit olmadığında, böyle bir akrabalık oluşmamaktadır. Bununla birlikte süte sebep olan adamın o sütle emzirilen çocukla evlenmesi mekruhtur.¹¹⁸

Maliki âlimler de aynı görüşü savunmaktadır. Onlara göre bir kadın, zinadan oluşan sütle bir çocuğu emzirse, o çocuk kadının sütoğlu olur, fakat süte sebep olan adamla bir akrabalık oluşmaz. Zira o adam, zinaya karşılık had cezası alacaktır ve çocuk da ona neseben bağlanmayacaktır. Mezhebin genel kanaati ise, babayla haramlığın ancak nesebin sübutu ile olacağı yönündedir. Buradan hareketle zinada olduğu gibi nesep sabit olmadığında, akrabalık da oluşmaz.¹¹⁹ Ancak fasit bir nikâh sonucu gelen süt, hem erkek hem kadın açısından haramlık doğurmaktadır. Aynı şekilde mülaanede de babayla haramlık oluşmaktadır. Zira bu durumlarda had uygulanmaz.¹²⁰

Hanbeli mezhebine göre, zina yoluyla oluşan sütle bir çocuk emzirilse, kadın ile çocuk arasında akrabalık sabit olur. Süte sebep olan adamla ise hürmet-i musahara¹²¹ oluşurken, radâ hükümleri oluşmamaktadır. Bunun aksine süt akrabalığının da terettüp edeceğini söyleyen bir görüş ileri sürülmüş olsa da mezhebin tercih ettiği, ilk ifade ettiğimizdir. Bu doğrultuda akrabalık ve mahremiyet hükümleri oluşmasa da evlenmeleri haram kabul edilir.¹²² Diğer bir ifadeyle bu emzirme sonucu çocuk ile adamın evlenmesi haram olmakla birlikte, adamın babası ve oğlu dâhil diğer akrabalarıyla bu tür bir yasak sabit olmamaktadır.¹²³ Bu görüşleriyle Hanbeliler, diğer mezheplerden ayrışmaktadır. Zira cumhur, bu durumda evliliğin mekruh olduğunu söylemiştir. Diğer bir ifadeyle bu evliliğin, Hanbelilerde olduğu gibi haram ve geçersiz değil, kerahetle birlikte caiz olduğunu ifade etmişlerdir.

1.2.2. Sosyal ve Ahlaki Sonuçlar

Süt akrabalığının temel sonucu olan evlilik engelinin yanı sıra, İslam toplumlarında aile içi bağların güçlendirilmesi, sosyal dayanışma ve yardımlaşma gibi sonuçlar da doğurur. Süt emen çocuk, süt ailesinin bir parçası olarak görülür ve bu bağlamda bir tür koruyucu aile yapısı oluşur. Bu noktada manevi bağın güçlenmesi, ahlaki sorumluluklar açısından önem taşır.

¹¹⁸ Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/100, 131-132; Hâfîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/140.

¹¹⁹ Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/538.

¹²⁰ Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/538.

¹²¹ Evlilik sebebiyle meydana gelen hısımlık. Hanefî, Hanbeli ve bazı Maliki âlimlere göre zina sonucu da böyle bir evlenme engeli oluşmaktadır.

Hamza Aktan, "Sihriyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 08 Temmuz 2025).

¹²² Merdâvî ed-Dimaşkî, *el-İnşâf fî ma'rifeti'r-Râcihi mine'l-Hılâf el-Matbû' me'a'l-Muğni' ve's-Şerhi'l-Kebîr*, 24/218-220.

¹²³ er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/74.

Mahremiyet ve haramlık gibi hükümler ise, aile içi ilişkilerde sınırların belirlenmesine katkı sağlar.

Süt akrabalığının, yukarıda ifade ettiğimiz üzere evlenme engeli oluşturmamasının arkasındaki ilahi ve nebevi hikmeti tam olarak anlamamız mümkün değildir. Ancak et ve kemik gelişimine önemli ölçüde katkı sağlayan süt emme sürecinin, çocuk ile emziren kadın arasında fizyolojik ve buna bağlı duygusal bir bağ ve yakınlık meydana getirdiği bilinmektedir. Anneliğin en belirgin özelliklerinden biri olan emzirme sonucu çocuk, sanki kadının bir parçası yahut öz çocuğu niteliğinde olur.¹²⁴ Bu duygusal bağ sayesinde çocuk ile kadın arasında yabancılaşma ortadan kalkar ve bir tür aile ilişkisi oluşmaktadır. Aile olmanın ise, birbirini gözetip kollama, ihtiyacını giderme ve birbirine maddi manevi destek olma gibi doğal sonuçları vardır. Süt emme yoluyla çocuğun, annenin bir cüzü olması görüşüne İzzeddin b. Abdüsselâm katılmamaktadır. O, böyle bir hususun ancak öz anne ve babada söz konusu olduğunu, süt sebebiyle böyle bir cüziyetin oluşmadığını söylemektedir. Süt akrabalığının sonuçlarından olan evlenme engelini sebep ve hikmeti, bu ekseninde kapalıdır.¹²⁵ Bu akrabalığın ayrıca mahremiyet gibi önemli bir meselede kolaylık sağlaması, diğer yandan ise yine manevi yönü olan velayet ve şehadetin reddi konularına etki etmemesinin hikmeti, aynı şekilde kapalıdır.

Annenin çocuğu emzirmesi, yalnızca çocuğun sağlığı açısından değil, aynı zamanda annenin de meme ve yumurtalık kanseri gibi hastalıklara yakalanma riskini azaltması açısından büyük önem taşır.¹²⁶ Bununla birlikte annelik duygularını ve içgüdüsünü ortaya çıkarması bakımından psikolojik etkisi de vardır. İçinde birçok mineral ve vitamin bulunduran anne sütü, zengin içeriğiyle çocuk için en faydalı gıdayı oluşturmaktadır. Üstelik emzirme işlemi sade bir besin aktarımından çok daha fazlasıdır. Zira bu yolla, çocuğun yetişkinlik yıllarındaki iletişimini dahi etkileyen önemli psiko-sosyal gelişmeler ve güven duygusu gibi önemli hisler etkinleşmektedir.¹²⁷

Süt akrabalığının sosyal ve ahlaki sonuçlarından biri, sadece süt aileden çocuğa yönelik değil, aynı zamanda çocuktan da süt aileye, bilhassa anneye yönelik sorumluluklardır. Zira anne, annelik bakımından saygıya layıktır ve kendisine hürmet gösterilmesi gerekir.¹²⁸ Bu,

¹²⁴ Kaşıkçı, “Eski Hukukumuzda Süt Emzirme Akdi”, 38; Kumbasar, “Süt Akrabalığı”, 328.

¹²⁵ İzzeddin b. Abdüsselâm, *İslâmî Hükümlerin Esas ve Hikmetleri - Kavâidü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, çev. Süleyman Kaya - Soner Duman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 261.

¹²⁶ Oya Kavlak vd., “Emzirme Ve Kanser Araştırmalarının İncelenmesi”, *The Journal of Breast Health* 6/4 (Temmuz 2010).

¹²⁷ Ataseven, “Çocuğun Süt Dönemi ve Süt İle Beslenmesi”, 261, 263.

¹²⁸ Kumbasar, “Süt Akrabalığı”, 328.

annenin neseben veya radâen anne olması açısından değışkenlik göstermez. Hatta öz annesi olmadığı halde bir çocuğu saf annelik duygusunun şefkatiyle emzirip beslemesi, o kadının derecesini yükseltmektedir. Buna binaen çocuk, süt ailesine karşı daima saygılı olmalı, onları arayıp sormalı, yaşlandıklarında ihtiyaçlarını karşılama hususunda azami gayret göstermelidir.

Süt akrabalığı, yalnızca çocukla anne-babayı kapsamamakta, bilakis çok daha geniş bir hısımlık ilişkisi oluşmaktadır. Taraflar, mahremiyet sınırlarını gözeterek birbirine destek olmalıdır. Bilhassa aynı kadından emen çocuklar, kardeş sayılmalarıyla oldukça yakın bir akrabalık derecesine sahiptirler. Geniş aile yapısının yaygın olduğu dönemlerde sütkardeşler, öz kardeş gibi görülüp birçok konuda dâhil edilirken, günümüzde bu tür ilişkiler oldukça nadir hale gelmiştir.¹²⁹ Buna rağmen bunun, ahlaki ve sosyal sorumluluklardan biri olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Süt akrabalar ve bilhassa sütkardeşler yakın bir dostlukla hayatlarını kolaylaştıracak fiil ve sözlerde bulunmalı, zor zamanlarında bir öz kardeş gibi destek olmalıdırlar.

Dikkat çekmek istediğimiz bir diğer husus, süt akrabalığının evlilik engeli dışında fıkhi bir hüküm doğurmamasıdır. Diğer bir ifadeyle nafaka ve miras gibi mali etkileri yoktur. Bu, süt akrabalığının daha ziyade manevi boyutu ve sonuçları olduğuna da işaret etmektedir. Zira bu hısımlık ne maddi bir yarar sağlamakta, ne de maddi bir zarar oluşturmaktadır. Bu bakımdan duygusal yönü kuvvetli olan bir durumdur. Buradan hareketle birbirini gözetme, haklarını savunma ve sıla-i rahim nezdinde iletişimi ayakta tutma gibi ahlaki ve sosyal sonuçları vardır. Bu sonuçları bize, sütannesi Halime ve onun ailesine karşı olan saygı ve davranışlarıyla en güzel şekilde Peygamber Efendimiz (sav.) göstermektedir.¹³⁰

Müslüman toplumda sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi, kardeşlik ve dayanışma üzerine inşa edilmiştir. Nitekim Rasulullah (sav.) “Müslüman, Müslüman kardeşini ziyaret ettiğinde dönünceye dek cennet bahçelerindedir.”¹³¹ buyurarak, din kardeşliği sebebiyle dahi birbirini gözetmenin ve ziyarette bulunmanın önemini vurgulamıştır. Din kardeşliğine ek olarak sütkardeşlerinin buna binaen birbirini ziyaret etme hususunda hassas davranmaları evleviyetle

¹²⁹ Altorki, “Milk-Kinship in Arab Society”, 240.

¹³⁰ Ramazan Şahan, “İslam’ın Kardeşlik Anlayışı: Bir Vücutun Organları”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 1/1 (15 Mayıs 2015), 125.

¹³¹ Müslim, Birr ve Sıla, 41; İbn Hanbel, V, 283: إنَّ المسلم إذا عاد أخاه المسلم لم يزل في خرفة الجنة حتى يرجع.

gereklidir. Birtakım anlaşmazlıklar olsa dahi diyalogu kesmemeye, Allah'ın rızasını umarak iyilikle devam etmeye gayret edilmelidir.¹³²

Sonuç olarak, din kardeşliği temelinde şekillenen sosyal sorumluluk ve ahlaki hassasiyetlerin, kan ve süt yoluyla kurulan akrabalık ilişkilerinde daha güçlü biçimde uygulanması gerekmektedir. Bu tür bağlar, bireyler arasında sevgi, merhamet ve karşılıklı sorumluluk bilincini ön plana çıkarır. Bu nedenle yakın ilişkilerde yapıcı eleştirilerin kırıcı olmayan bir dille iletilmesi, iyi niyetle hareket edilmesi ve olumsuz durumların itidalli bir yaklaşımla değerlendirilmesi önemlidir. Ayrıca tarafların birbirine zarar vermekten kaçınması ve ortaya çıkan zararın giderilmesi için çaba göstermesi, sosyal ilişkileri olumlu yönde etkiler. Karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma anlayışının sürdürülmesi de toplumsal yapının güçlenmesine katkı sağlar.¹³³

¹³² Şahan, "İslamın Kardeşlik Anlayışı", 123-125.

¹³³ Şahan, "İslamın Kardeşlik Anlayışı", 121-136.

2. SÜT AKRABALIĞININ OLUŞUMUNDA MEZHEPLERİN GÖRÜŞLERİ

İslam hukukunda süt akrabalığı, Kur'an ve sünnette yer alan delillere dayanan temel bir kavramdır. Emzirme yoluyla kurulan bu bağ, nesep akrabalığının sonuçlarından olan miras ve nafaka gibi hukuki sonuçlar doğurmaz. Ancak özellikle evlenme engelleri açısından benzer hükümlere tabi olması, birey ve toplum açısından önemli bir rol üstlenmektedir.

Belirtildiği üzere süt akrabalığı belli sonuçlar doğurmaktadır. Ancak bu sonuçların sebebi olan süt akrabalığının hangi şartlarda oluştuğu konusunda mezhepler arasında farklı görüşler benimsenmiştir. Bu noktada başlıca ihtilaf konuları, emme sayısı ve çocuğun emdiği vakitteki yaşıdır. Tek bir yudumu bile sonuçların doğması için yeterli kabul edenlerin yanında, ayrı vakitlerde beş emmeyi şart koşanlar da bulunmaktadır. Yine süt emme için çocuğun iki yaşını aşmamasını şart koşan bir çoğunluğun yanında, süt akrabalığının oluşumu için hiçbir yaş sınırı gözetmeyen bir azınlık da söz konusudur. Ayrıca süt veren kadının vasıfları ile sütün başka maddelerle karışması konuları hakkında mezhepler tafsilatlı açıklamalarda bulunmuştur.

2.1. Emme Sayısı

Hanefi ve Maliki mezheplerine göre bir defa emmeyle süt akrabalığı oluşmaktadır. Bu emmenin az veya çok olmasının da bir önemi yoktur. Ancak azdan maksat, mideye ulaşacak kadar olmasıdır.¹³⁴ Delilleri, Kur'an-ı Kerim'de sütün miktarıyla ilgili bir ifadenin olmaması, ayrıca yukarıda belirtilen Nisa Suresinin 23. ayetinde ve bazı rivayetlerde yine konuyla ilgili mutlak ifadelerin kullanılmış olmasıdır. Bu bağlamda delil getirilen rivayetlerin ekserisi, ilk iki yıl içerisinde gerçekleşen emmenin -az olsun çok olsun- akrabalık doğuracağını ifade etmektedir.¹³⁵

Süt akrabalığının Şafii mezhebine göre oluşması için emmenin farklı zamanlarda gerçekleşmesi ve en az beş defa emilmesi şarttır. Delil olarak Ebu Huzeyfe'nin eşinin, Hz. Peygamber'in emri üzerine Salim'e -süt akrabalığının kurulması amacıyla- beş defa süt verdiği şu rivayeti aktarılmaktadır: *"Peygamber (sav.) Ebu Huzeyfe'nin hanımına, Salim'i beş defa*

¹³⁴ Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/535; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/237; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Kurtûbî Endelusî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Muctehid ve Nihayetu'l-Muktesid* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 3/59-60; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/342; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/212.

¹³⁵ Muvatta, Rada, 1; Musannef-i İbn Ebi Şeybe, Nikah, 181, 183.

*emzirmesini emretti, kadın da emzirdi, böylece onu evladı gibi görmeye başladı.”*¹³⁶ Buna ilaveten “*Bir ve iki emme, bir ve iki süt verme haramlık doğurmaz.*”¹³⁷ anlamındaki muhtelif rivayetler de kaynaklarda yer almaktadır.¹³⁸

Emme sayısının yanında bir emmenin ne zaman ayrı bir emme olarak sayılacağı meselesi de ele alınmıştır. İmam Şafii durumu daha açık kılmak için şu şekilde örneklendirmektedir: “Haramlık, ancak beş ayrı emme ile oluşmaktadır. Yani çocuk emer, sonra bırakır, sonra emer, sonra bırakır, (bu şekilde devam eder). Bu emmelerin birinde ister az ister çok olsun, çocuğun midesine ulaştığı bilirse, bu bir emmedir. Sonra emmeyi bırakır ve tekrar aynı veya daha fazla emerse, bu da bir emmedir. Eğer çocuk memeyi ağzına alır, biraz emer ve kısa bir süre sonra yeniden emerse, bu tek bir emme sayılır. (İki emme arasındaki) kesinti ancak açık ve belirgin olursa yeni bir emme sayılır. Bu, yemin eden bir kimsenin “gündüz sadece bir kez yerim” deyip de yedikten sonra soluklanıp -bu soluklanma uzasa dahi- tekrar yemesi halinde tek bir yeme olarak sayılması gibidir. Ancak ister az ister çok olan bir yemeden sonraki yeme arasındaki bu kesinti belirgin olursa, bu iki öğün sayılır ve yemin bozulur.”¹³⁹

Bir çocuk, bir memedeki sütü tamamen emer, sonra diğerine geçip onu da tamamen emerse, bu da yine tek bir emme sayılır. Zira bu, nefes alıp verdikten sonra yemeğe devam etme minvalinde bir bütünlük içinde değerlendirilir.¹⁴⁰ Bunun gerekçesi, Şafii mezhebine göre sütün miktarının az veya çok olmasının bir öneminin olmayıp, zamansal bir ayrıma binaen beş emmenin şart koşulmasıdır. Bununla birlikte emziren kadın çocuğu -o bırakmadan- memeden ayırsa, iki görüş vardır. Bir görüşe göre bu, bir emme olarak sayılmamaktadır, zira çocuk kendi ihtiyarıyla bırakmamıştır. Diğer bir görüşe göre ise bu da bir emme olarak değerlendirilmelidir. Çünkü radâ’ çocuğun ihtiyarının bulunmamasını da kapsar. Nasıl ki emme, gerek çocuğun uyurken emzirilmesini, gerekse kadın uyurken çocuğun ondan emmesini içeriyorsa, aynı şekilde hem onun kendi ayrılmasıyla hem de kadının ayrılmasıyla da bir emme sabit olmaktadır.¹⁴¹

¹³⁶ Beyhaki, Sünenü’l Kübra, VII, 723; Darimi, Nikah, 52; İbn Hanbel, VI, 271; Ebu Davud, Nikah, 9: أن النبي أمر امرأة أبي حذيفة أن ترضع سالما خمس رضعات تحرم بلبنها ففعلت فكانت تراه ابنا.

¹³⁷ İbn Mace, Nikah, 35; Darimi, Nikah, 49; Musannef-i Abdurrezzak, VII, 468, Beyhaki, Sünenü’l Kübra, VII, 721: لا تحرم المصاة والمصتان ولا الرضعة ولا الرضعتان.

Müslim, Radâ’, 22; Darimi, Nikah, 49; İbn Hanbel, VI, 338, 340; Beyhaki, Sünenü’l Kübra, VII, 721: لا تحرم الإملاجة والإملاجتان.

¹³⁸ eş-Şâfi’î, *el-Umm*, 5/28; Nevevî, *Tekmiletu’l-Mecmû’*, 22/110, 112; Haṭîb Şîrbînî, *Muğni’l-muḥtâc*, 5/130-131.

¹³⁹ eş-Şâfi’î, *el-Umm*, 5/29; Nevevî, *Tekmiletu’l-Mecmû’*, 22/110; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/173.

¹⁴⁰ eş-Şâfi’î, *el-Umm*, 5/29.

¹⁴¹ Nevevî, *Tekmiletu’l-Mecmû’*, 22/110.

Hanbeli mezhebine göre de süt akrabalığının oluşması için emmenin farklı zamanlarda gerçekleşmesi ve en az beş defa emilmesi şarttır.¹⁴² Delilleri, Şafii mezhebinde ifade ettiğimiz rivayetlerdir. Bu bağlamda İmam Ahmed'den nakledilen ve az olsun çok olsun süt emmenin haramlık doğuracağını ifade eden ikinci bir rivayet mevcuttur. Delil olarak ayet ve hadisin âmm şekilde gelmesi zikredilmektedir. Ayrıca yine “*Bir ve iki emme, bir ve iki süt verme haramlık doğurmaz.*”¹⁴³ hadisinden hareketle üç emmenin radâ' olacağı da bildirilmiştir. Bununla birlikte mezhepte kabul gören görüş ilk ifade ettiğimiz, yani ayrı vakitlerde beş emmedir.¹⁴⁴

Beş sayısının İslam şeriatında birçok örneğinin olduğu konuyla alakalı ifade edilmiştir. İslam'ın beş temel üzerine bina edilmiş olması, farz kılınan namazların beş olması ve beşten azda zekâtın olmadığı bunların örneklerindendir. Böylelikle hem beş defa emmenin şart koşulmasının aykırı bir şey olmayacağı hem de ifade edildiği üzere dinin esaslarıyla uyumlu olduğu bu görüşü benimseyenler tarafından dile getirilmiştir.¹⁴⁵

Hanbeliler süt emme fiilinin ne zaman tek bir emme sayılacağı, ne zaman ise ikinci bir emme olarak değerlendirileceğinin örfi olduğunu düşünmektedir. Zira naslar bu hususu mutlak bırakmış, zaman ve miktar bildirmemiştir. Buna binaen çocuk emmeye başladıktan sonra kendi isteğiyle açık bir şekilde bırakırsa, bu bir emme olarak değerlendirilir. Daha sonra tekrar dönecek olsa, bu ikinci bir emme hükmündedir. Ancak nefes darlığı, bir memeden diğer memeye geçme yahut dikkatini dağıtan bir şey sebebiyle emmeye ara verse veya emziren anne çocuğu ayırsa, iki duruma bakılır. Hemen dönüp devam etmezse, bu tamamlanmış bir emme olarak değerlendirilir. Ancak hemen dönerse, bu bağlamda iki görüş vardır. Mezhebin tercihi, döndükten sonraki emmenin ikinci bir emme olacağı hususudur. Gerekçeleri, çocuk dönmeseydi dahi önceki emmenin tamamlanmış bir emme sayılıyor olmasıdır.¹⁴⁶ Bu görüşleriyle İmam Şafii'den ayrılmaktadırlar, zira o, bunun tek bir emme sayılacağını savunmuştur.

¹⁴² İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 34/31; Merdâvî ed-Dımaşkî, *el-İnşâf fî ma'rifeti'r-Râcihi mine'l-Hulâf el-Ma'âmûr me'a'l-Mukni'* ve's-Şerhi'l-Kebîr, 24/231; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/78; İbn Davyân, *Menâru's-Sebil fî Şerhi'd-Delîl*, 2/293.

¹⁴³ İbn Mace, *Nikah*, 35; Darimi, *Nikah*, 49; Musannef-i Abdurrezzak, VII, 468, Beyhaki, *Sünenü'l Kübra*, VII, 721.

Müslim, *Radâ'*, 22; Darimi, *Nikah*, 49; İbn Hanbel, VI, 338, 340; Beyhaki, *Sünenü'l Kübra*, VII, 721.

¹⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/171; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 34/42-43; İbn Davyân, *Menâru's-Sebil fî Şerhi'd-Delîl*, 2/293-294.

¹⁴⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 34/44.

¹⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/173; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/79.

Sonuç itibariyle gerek Şafii gerekse Hanbeli mezhebinde çocuğun süt almasının bir emme olarak değerlendirilmesi, doyuncaya kadar emme, daha sonra tekrar acıkınca ikinci kez doyaya emme anlamına gelmemektedir. Aksine her bir emme arasındaki fasılanın belirgin olması ve böylelikle bu emmelerin birbirinden ayrı emmeler olarak değerlendirilmesi esas alınmaktadır.¹⁴⁷

Zahiriler, Şafii ve Hanbeli âlimlere yakın bir görüş savunup, süt akrabalığının oluşumu için en az beş defa emmenin şart olduğunu söylemektedirler. Bu emmeler ya ayrı vakitlerde olmalıdır yahut araları kesilmiş olmak suretiyle iki ayrı emme olarak sayılabilmelidir. Ayrıca bu emmelerin her biri, açlığın giderilmesi hususunda bir fayda sağlamalıdır. Yoksa sütün emilmesi hüküm bakımından bir şey ifade etmemektedir.¹⁴⁸ Zahiri mezhebi ayrıca zikri geçen şartlar yerine gelse de üç durumda akrabalığın oluşmayacağını söylemiştir. Bunlardan biri aralarında haramlık oluşturmak kastıyla kadının iki çocuğu emzirmesi, diğeri memede artık olarak kalan az bir miktardaki sütle emzirmesi, sonuncusu ise başkasının çocuğunu gizlice alıp emzirmesidir.¹⁴⁹

2.2. Yaş Sınırı

Dört mezhebin genelinde kabul edildiği üzere, süt emmenin haramlık doğurması ancak küçük yaşta emildiğinde olmaktadır. Büyüyünce emzirme durumunda bu mezheplerin ittifakıyla haramlık söz konusu olmaz. Bunun gerekçesi, Efendimiz'in (sav.) "*Haramlık doğuran süt emme, etin büyümesini ve kemiğin gelişmesini sağlayan yaştaki emzirmedir.*"¹⁵⁰ rivayetidir.¹⁵¹ Mezhepler her ne kadar küçük yaş hususunda ittifak etmiş olsalar da bu yaş sınırının tam olarak kaç olacağı noktasında farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Süt hısımlığının oluşmasındaki yaş sınırı hususunda Hanefi mezhebi içerisinde görüş ayrılığı bulunmaktadır. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed, sınırı iki yaş olarak belirlemişken, Ebu Hanife bu süreye altı ay ekleyerek sınırı 30 aya, İmam Züfer ise bir yıl daha ekleyerek üç yaşa çıkarmıştır.¹⁵² Mezhep içerisinde tercih edilen görüş, Sahibeyn'in görüşüdür.¹⁵³ Delilleri, emzirme süresini iki yıl olarak belirleyen şu ayetlerdir: "*Emzirmeyi tamamlamak isteyen kimse*

¹⁴⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû 'u'l-fetâvâ*, 34/36.

¹⁴⁸ İbn Hâzım, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr*, 10/189.

¹⁴⁹ İbn Hâzım, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr*, 10/191.

¹⁵⁰ İbn Hanbel, I, 432; Musannef-i İbn Ebi Şeybe, Nikah, 181; Darekutni, Sünen, IV, 171: الرضاع ما أنتب اللحم وأنشز العظم.

¹⁵¹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/236; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Muctehid*, 3/60-61.

¹⁵² Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/237; Şeyh Nizâm, *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/342.

¹⁵³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr 'ale'd-Dürri'l-muḥtâr*, 3/209.

için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler.”¹⁵⁴; “(...) Çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur (...).”¹⁵⁵ Bu ayetlerin yanı sıra “(...) Sütkardeşlerinizin kim olduğunu iyi düşünüp dikkat edin, çünkü süt emme ancak açlıktan dolayı meydana gelir.”¹⁵⁶ hadisi ile “Süt emme ancak iki yaşına kadar olur.”¹⁵⁷ gibi rivayetleri, delilleri arasında zikretmişlerdir.

Ebu Hanife bu sürece altı ay daha eklemesini, Ahkaf Suresinin 15. ayetine dayandırmaktadır: “(...) Annesinin onu taşıması ve sütten kesilmesi otuz ayı bulur (...).”¹⁵⁸ Kendisi, burada bildirilen otuz ayı, cumhurun hilafına hamilelik ve emzirme sürecinin toplamı değil, her ikisine ayrı ayrı otuz ay olarak kabul etmiştir. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed gibi diğer görüşü benimseyenler ise, buradan hamileliğin asgari süresi olan altı ay ile emzirmenin azami süresi olan iki yıl, yani 24 ayın birlikte zikredildiğini açıklar.¹⁵⁹

İfade ettiğimiz üzere ihtilaf bulunmakla birlikte, mezhep içi tercih edilen görüş, yaş sınırının iki olmasıdır. Dolayısıyla bu süre içerisinde az olsun çok olsun süt emmenin sonucunda akrabalık hükümleri terettüp etmektedir. Ancak süre geçirildiğinde, artık bir hısımlıktan bahsetmek mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle bu süreden sonra bir çocuk emzirilecek olsa ne çocuk ile kadın, ne de kadının kocası veya diğer çocuklarıyla bir mahremiyet oluşmamaktadır.¹⁶⁰ Sonuç itibarıyla bir kimsenin ömrünün sonuna kadar da olsa sadece anne sütüyle beslendiği varsayılsa, yine de akrabalıktan söz edilemeyecektir. Zira hüküm, yaşla kayıtlıdır.

Maliki âlimler, emme yaşını iki yıl ve çocuğun yemeklere alışması süresi kadar kısa bir dönemi de eklemişlerdir. Bu sürenin ne kadar olduğuna dair kaynaklarda birkaç gün, iki ay ve azami altı ay gibi farklı bilgiler yer alsa da ekseriyetle “bir veya iki ay” denmektedir. Bu süreyi eklemelerini, “Süt akrabalığı ancak açlıktan dolayı emmekle meydana gelir”¹⁶¹ hadisine dayandırmaktadırlar.¹⁶² Ancak bir sonraki bölümde daha detaylı ele alacağımız üzere çocuk,

¹⁵⁴ Bakara 2/233: (...). وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمِّىَ الرِّضَاعَةَ (...).

¹⁵⁵ Lokman 31/14: وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ.

¹⁵⁶ Buhari, Şehâdât, 7; Nikah, 21; Müslim, Radâ’, 32; Nesâî, Nikah, 51; Darimî, Nikah, 52: أَنْظِرْنِ مِنْ إِخْوَانِكِنْ فَإِنَّمَا الرِّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ.

¹⁵⁷ Muvatta, Rada,2; Musannef-i Abdurrezzak, VII, 465; Beyhaki, Sünenü’l-Kübra, VII, 731: لَا رِضَاعَ إِلَّا مَا كَانَ فِي الْحَوْلَيْنِ.

¹⁵⁸ (...) وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا (...).

¹⁵⁹ İbn Âbidîn, Reddû’l-muhtâr ‘ale’ d-Dürri’l-muhtâr, 210.

¹⁶⁰ Şeybânî, el-Asl, 4/370.

¹⁶¹ Buhari, Şehâdât, 7; Nikah, 21; Müslim, Radâ’, 32; Nesâî, Nikah, 51; Darimî, Nikah, 52: أَنْظِرْنِ مِنْ إِخْوَانِكِنْ فَإِنَّمَا الرِّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ.

¹⁶² ‘Ali b. Muḥammed er-Reb’î El-Laḥmî, et-Tebşıra li’l-Laḥmî, thk. Aḥmed b. ‘Abdulkerîm Necîb (Kaṭar: Vizâretü’l-Evḳâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 2019), 5/2146-2147.

önceden sütü bırakıp tamamen gıdayla beslenecek olsa, söz konusu süre evvelinde sona erecektir.

Şafii mezhebine göre, süt akrabalığı Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in de savunduğu gibi ancak çocuğun iki yaşından küçük olması durumunda oluşmaktadır.¹⁶³ Dolayısıyla iki yaşından sonraki emmelere hiçbir hüküm terettüp etmemektedir. Delillerini, Hanefi mezhebinde zikretmiştik. Bu bağlamda dikkate alınması gereken diğer bir husus, bu mezhepçe şart koşulan beş emmenin tamamının ilk iki yaşta gerçekleşmesidir. Buna göre bu emmelerde uzun veya kısa süreli aralıkların olması, beşinin de söz konusu süre içerisinde olması durumunda dikkate alınmaz. Buna karşılık dört emmenin iki yaştan önce, beşinci emmenin ise iki yaştan sonra olması durumunda haramlık oluşmamaktadır. Zira beş emmenin beşi de belirlenen bu süre içerisinde olmalıdır.¹⁶⁴

Hanbeli mezhebine göre de süt hısımlığı, ancak iki yaşa kadar oluşmaktadır. Bunun üzerindeki emmede bir akrabalık söz konusu değildir. Bu hususla ilgili, "iki yaşı doldurduktan hemen sonra" dahi haramlığın oluşmayacağını ifade ederek, bu şarta verilen öneme dikkat çekmişlerdir.¹⁶⁵ Ancak görüşleriyle İslam hukuk düşüncesinde tartışmalara neden olan İbn Teymiyye, farklı bir görüş benimsemektedir. O, mutlak bir yaş sınırı belirlemeyip, akrabalığı fitama, yani çocuğun sütten kesilmesine bağlamıştır. Buna binaen bir çocuk, iki yaşından sonra hala sütten kesilmediyse, bu yaştan sonra da süt akrabalığı oluşabilmektedir. Bunun yanında ayrıca ihtiyaç gereği büyük bir kimseye de süt verilmekle hısımlık oluşacağını söylemektedir.¹⁶⁶

Zahiriler, süt akrabalığının oluşmasında bir yaş sınırının söz konusu olmadığını ve büyük bir kimsenin emmesiyle de hısımlığın oluşacağını ileri sürmüşlerdir. Delilleri ise Nisa Suresinin 23. ayetinde "(...) sizi emziren anneleriniz, süt kız kardeşleriniz (...)"¹⁶⁷ şeklinde mutlak bir ifade kullanılmış olmasının yanı sıra Sehle bint Süheyl hadisesidir. Sehle bint Süheyl tebennî yasağından önce evlatlığı olan Salim ile tek odalık bir evde kaldığını ifade ederek evlatlık müessesesinin yasaklanmasıyla birlikte bu sıkıntıyla karşı karşıya kaldığını Efendimiz'e (sav.) arz etmiştir. Bunun üzerine Efendimiz (sav.) Sehle'ye, Salim'e sütünden vermesini ve

¹⁶³ eş-Şâfi'î, *el-Umm*, 5/30; Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/101, 104; Haţib Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/127-128.

¹⁶⁴ eş-Şâfi'î, *el-Umm*, 5/31.

¹⁶⁵ Merdâvî ed-Dimaşkî, *el-İnşâf fî ma'rifeti'r-Râcihi mine'l-Hılâf el-Matbû' me'a'l-Mukni' ve's-Şerhi'l-Kebîr*, 24/227; er-Ruhaybanî, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/78; İbn Davyân, *Menâru's-Sebil fî Şerhi'd-Delîl*, 2/294.

¹⁶⁶ Merdâvî ed-Dimaşkî, *el-İnşâf fî ma'rifeti'r-Râcihi mine'l-Hılâf el-Matbû' me'a'l-Mukni' ve's-Şerhi'l-Kebîr*, 24/228-229.

¹⁶⁷ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ (...).

böylelikle akrabalığın oluşacağını söylemiştir.¹⁶⁸ Bunun yanında ayrıca “*Süt akrabalığı ancak açlıktan dolayı emmekle meydana gelir*”¹⁶⁹ hadisinden hareketle, açlığın giderilmesi bağlamında küçük ve büyüğün eşit olduğunu ifade etmektedirler.¹⁷⁰

Hiz. Aişe (r.anhâ) da bu hadiseden hareketle, Zahiriler gibi süt akrabalığının oluşumunda bir yaş sınırının olmadığı görüşüne sahiptir. Onun, yanına girmesini istediğı erkekler için, kız kardeşi Ümmü Gülsüm’den veya erkek kardeşinin kızlarından bu kimselere süt vermelerini istediğı ve böylelikle bu erkeklerin ona süt mahremi olmalarını sağladığı aktarılmaktadır.¹⁷¹ Bu hadis, Hiz. Aişe (r.anhâ) tarafından genel hüküm olarak kabul edilmişken, Efendimiz’in (sav.) diğer zevcelerinin de dâhil olduğu büyük çoğunluk bunun genel bir hüküm olmayıp, Sehle ve Salim’e verilen özel bir izin ve ruhsat olduğu görüşündedirler. İmam Şafii de bu bağlamda birçok ilim ehli kişiden, bu hadisenin Salim’e özel bir ruhsat olduğunu işittiğini kitabında aktarmıştır.¹⁷² Bununla birlikte ifade ettiğimiz üzere İbn Teymiyye bu hususun, aynı sıkıntıyı yaşayan kimselere tanınan bir ruhsat olduğunu ve ihtiyaç halinde bu ruhsatla amel edilebileceğini söylemiştir.¹⁷³

Ancak bu bağlamda İshak Emin Aktepe’nin makalesine dikkat çekmek isteriz. O, Hiz. Aişe’nin (r.anhâ) mahremiyeti ortadan kaldırmak üzere büyük kimselere süt verdirdiğini bildiren hadis hakkında isnadın sahih olmakla birlikte metnin tenkid edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Farklı gerekçeler ileri sürmekle birlikte başlıca fıkhiyla mümeyyiz bir şahsiyet olan Hiz. Aişe’nin (r.anhâ), fitratla uygun düşmeyen ve kendisinin genel telakkisine de uymayan bu durumu kabul edip uygulamasının şüpheli olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde gerek Kur’an-ı Kerim ayetlerine gerek birçok hadise aykırı hüküm barındırması bakımından metin itibarıyla sahih olamayacağını ifade etmektedir.¹⁷⁴

2.3. Fitam Durumu

Süt akrabalığının oluşum şartlarında önemli olan diğer bir kavram “fitam”, yani çocuğun sütten kesilmesidir. Cumhurun görüşüne göre -zikrettiğimiz ihtilaflarla birlikte- iki yaşından

¹⁶⁸ Müslim, Radâ‘, 26; Nesâî, Nikah, 53; İbn Mâce, Nikah, 36; Muvatta, Rada, 2; İbn Hanbel, VI, 39: أرضعيه.

¹⁶⁹ Buhari, Şehâdât, 7; Nikah, 21; Müslim, Radâ‘, 32; Nesâî, Nikah, 51; Darimî, Nikah, 52: أنظرن من إخوانكن فإنما الرضاعة من المجاعة.

¹⁷⁰ İbn Hâzım, *el-Muḥallâ bi’l-âsâr*, 10/202-212; İbn Rüşd, *Bidâyetu’l-Muctehid*, 3/60-61.

¹⁷¹ eş-Şâfi‘î, *el-Umm*, 5/30.

¹⁷² eş-Şâfi‘î, *el-Umm*, 5/30.

¹⁷³ Merdâvî ed-Dimaşkı, *el-İnşâf fî ma’rifeti’r-Râcihi mine’l-Ḥılâf el-Matbû‘ me’a’l-Mukni‘ ve’ş-Şerhi’l-Kebîr*, 24/228-229.

¹⁷⁴ Aktepe, “Sâlim Hadisinin Süt Akrabalığı Bağlamında Tahlil Ve Tenkidi”, 251-266.

sonra gerçekleşen emmeler, süt akrabalığı doğurmaz. Bu süreçten önce fitamın gerçekleşmemiş olması da etkili değildir. Yani çocuk kendiliğinden veya annesinin yönlendirmesiyle süttten kesilmeden belirlenen yaş sınırına ulaşsa dahi bu süreden sonraki emmeler fıkhen hükümsüzdür. Buna karşılık bir çocuğun belirlenen süre içerisinde süttten kesilmesi, ardından yine süre dolmadan tekrar süte dönmesi hususu ayrı bir hükme tabidir. Hanefi mezhebinde bu meseleye dair muhtelif rivayetler yer almaktadır. Bu bağlamda İmam Muhammed yoluyla gelen rivayetler, belirlenen süre içerisinde süte dönülmesi durumunda süt akrabalığının oluşacağını ifade ederken, Hasan b. Ziyad tarikiyle aktarılan rivayetlerde fitamdan sonra artık bir hükmün terettüp etmeyeceği söylenmektedir. Bu bağlamda kaynaklarda ekseriyetle İmam Muhammed tarikiyle gelen ve süre dolmadan önce fitamın etkili olmayacağını ifade eden görüşe yer verilerek, mezhebin tercih edilen görüşün bu olduğu açıklanmaktadır.¹⁷⁵

Maliki mezhebine göre çocuk belirlenen süreden önce sütü bırakıp tamamen gıdayla beslenmeye başlarsa, radâ' süresi ve böylelikle akrabalığın oluşacağı vakit de öncesinde biter. Bu süttten kesilme ilk iki yıl içerisinde olsa dahi durum böyledir. Onlar *"fitamdan sonra radâ' yoktur"*¹⁷⁶ rivayetini bu bağlamda delil kabul etmektedirler. Burada önemli olan gerçek anlamda süttten kesilmesidir. Yoksa yemekle birlikte süte de devam etmesi fitam olarak nitelendirilemez. Dolayısıyla süt emzirme halinde akrabalık oluşur.¹⁷⁷

Süttten kesilmenin dikkate alınmasına rağmen, kaynaklarda bir çocuğun kesintisiz üç yıl boyunca emmesinin ardından başka bir kadının onu emzirmesine ilişkin hüküm incelenmiştir. Bu durumda -her ne kadar fisal ve fitam gerçekleşmemiş olsa da- bir akrabalıktan bahsetmek mümkün değildir.¹⁷⁸ Zira fitam, ikincil bir kuraldır ve yalnızca belirlenen süre içerisinde olursa dikkate alınır. Buradan hareketle Maliki mezhebine göre iki yıl ve yemeğe alışana kadarki kısa bir süreyi aşan hiçbir emme, haramlık oluşturmamaktadır.

2.4. Emziren Kadın İle İlgili Durumlar

Süt akrabalığının oluşması farklı şartlara bağlıdır. Bu şartların yokluğu, akrabalığın ve buna binaen de hükümlerin oluşmayacağı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda söz konusu şartlardan bazıları süttün kendisiyle ilgiliyken, bazıları sütü emen çocukla, bazıları da sütü veren kadınla

¹⁷⁵ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/237; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/342; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/211.

¹⁷⁶ Musannef-i Abdurrezzak, VII, 464, 465; Musannef-i İbn Ebi Şeybe, Nikah, 187: لا رضاع بعد الفطام.

¹⁷⁷ Tenûhî Şahnûn, *el-Müdevvene*, 2/538-539; Haţţâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl*, 4/179; Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, 2/503; Halvetî eş-şehîr Bi's-Şâvî, *Bulğatu's-sâlik*, 2/721.

¹⁷⁸ Tenûhî Şahnûn, *el-Müdevvene*, 2/538.

alakalıdır. Akrabalığın oluşması için, bunlardan her birinin bir bütün olarak yerine gelmesi gerekmektedir. Diğer meseleler kadar ayrıntılı olmayan fakat hükmün terettüp etmesinde aynı dereceye sahip olan kadının durumu, bu bölümde ele alınmıştır.

2.4.1. Kadının Yaş Sınırı

Normal şartlarda bir çocuğu emziren kadın, kendisinden süt gelmesi için doğum yapmış veya en azından hamile olması gerekir. Fakat bazı durumlarda doğum olmaksızın da bir kadından süt gelebilmektedir. Bundan dolayı fıkıhçılar bu hususu ele almış, kadının yaşı ve evlilik durumu gibi meselelere dair görüş bildirmiştir.

Hanefî mezhebine göre süt emziren kadın, ay halinin alt sınırı kabul edilen dokuz yaşına ulaşmış olmalıdır. Bu yaştan altında bulunan kızlardan süt gelecek olsa dahi, besleyici nitelik taşımayacağından, hakiki süt hükmünde değerlendirilmeyecektir. Bunun gerekçesi, hamile kalabilecek bir yaşta olmamasıdır. Aynı şekilde o kızıdan sarımsı bir sıvı gelse ve bu çocuk tarafından içilse, yine akrabalık oluşmamaktadır.¹⁷⁹ Şafii âlimler de aynı şekilde kadının en az dokuz yaşında olması gerektiğini şart koşmuşlardır.¹⁸⁰

Maliki mezhebi sütü veren kimsenin bakire küçük bir kız çocuğu olması veya adetten kesilmiş menopoz döneminde bir kadın olmasının hükmü değiştirmediğini, akrabalığın bu durumda da oluşacağını ifade etmektedir. Hanefî ve Şafii âlimler gibi ayrıca bir yaş sınırı ileri sürmemişlerdir.¹⁸¹

Hanbeli mezhebinde kadının yaşıyla alakalı iki görüş mevcuttur. Bir ifadeye göre Hanefî ve Şafii mezhebinde olduğu gibi kadın en az dokuz yaşında olsa ve kendisinden gelen sütle bir çocuğu emzirse, haramlık oluşmaktadır. İkinci görüşe göre ise ancak hamilelik sebebiyle gelen süt, radâ' kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bakire bir kadından gelen sütün haramlık doğurmayacağı ifade edilmektedir. Bu ikinci görüşleriyle Hanbeliler, diğer mezheplerden ayrılmaktadırlar.¹⁸²

¹⁷⁹ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/217-218.

¹⁸⁰ eş-Şâfi'î, *el-Umm*, 5/33; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/238; Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/132; Hâfîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/124-125.

¹⁸¹ Tenûhî Saḥnûn, *el-Müdevvene*, 2/541-542; el-Cundî Ḥalîl b. İshâk, *el-Muhtaşar*, ed. Aḥmed Ca'd (Kâhire: Dâru'l-Ḥadîs, 2005), 113; Ḥaṭṭâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl*, 4/178.

¹⁸² Merdâvî ed-Dimaşkî, *el-İnşâf fî ma'rifeti'r-Râcihi mine'l-Ḥulâf el-Maṭbû' me'a'l-Muḥni' ve's-Şerhi'l-Kebîr*, 24/223-224; er-Ruhaybânî, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/75; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/217.

Yine besleyici olmayıp çocuğun açlığını gidermeyeceğinden hareketle, hastalık veya başka bir sebebe binaen bir adamdan süt gelmesi halinde de hiçbir hüküm terettüp etmez. Fıkıh âlimleri bu noktada ittifak halindedir. Zira bu durumla radâ' anlamı gerçekleşmez ve söz konusu meselede bu kavram da ne örfen ne de âdeten kullanılmaz.¹⁸³

2.4.2. Kadının Ölü Olması

Fıkıh kitaplarında yer alan diğer bir mesele, sütün diri veya ölü bir kadından gelmesi hususudur. Vakıada bu durumla pek karşılaşılmasa da kaynaklarımızda yer alması bakımından buraya eklemeyi uygun bulduk. Hanefi ve Maliki ulemaya göre süt veren kadın, diri olabileceği gibi ölü de olabilir. Her iki durumda akrabalık hükümleri terettüp etmektedir. Diğer bir ifadeyle ölü bir kadından, yani kadının ölümünden sonra kendisinden çıkan sütün bir çocuğa içirilmesiyle de süt akrabalığı ve haramlık oluşmaktadır. Zira radâ'dan maksat olan besleyici fonksiyon hala mevcuttur.¹⁸⁴ “Sütün ölmeyeceği” ve böylelikle işlevsiz hale gelmeyeceği de ifade edilmiştir.¹⁸⁵

Hanbeli âlimlere göre de ölü bir kadının sütüyle akrabalık oluşmaktadır. Zira hısımlığın meydana gelmesinde, süt ile etin oluşması ve kemiğin büyümesine katkı sağlaması etkilidir. Bu katkı, gerek ölü gerek diri kadının sütüyle gerçekleştiğinden dolayı, akrabalık da oluşmaktadır.¹⁸⁶ Dolayısıyla bu üç mezhebe göre akrabalığın doğmasında kadının ölü veya diri olması arasında bir fark gözetilmemekte, her halükarda haramlık meydana gelmektedir. Aynı husus, kadın henüz hayattayken sütün alınıp kadının ölümünden sonra içirilmesinde de böyledir. Yani bir kadın hayattayken sütünü bir kaba sağsa, fakat bu süt hemen içirilmeyip dondurulsa ve ancak kadının ölümünden sonra bir çocuğa verilse yine haramlık meydana gelmektedir. Bu açıdan sütün, kadının sıhhatli ve hayatta olduğu zamanda verilmesi gibi değerlendirilmektedir.¹⁸⁷

Zahirilere göre de kadının diri, ölü, mecnun veya sarhoş olması fark etmeksizin sütünün beş defa içilmesiyle haramlık oluşmaktadır. Onlar, “*Mümin necis olmaz*”¹⁸⁸ hadisinden hareketle,

¹⁸³ Tenûhî Şahnûn, *el-Müdevvene*, 2/541-542; Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-şanâ'î fî tertibi's-şerâ'î*, 4/4; Hâlîl b. İshâk, *el-Muhtaşar*, 113; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344.

¹⁸⁴ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/238; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/218.

¹⁸⁵ Tenûhî Şahnûn, *el-Müdevvene*, 2/542.

¹⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/120; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/80.

¹⁸⁷ Şeybânî, *el-Asl*, 4/370; Tenûhî Şahnûn, *el-Müdevvene*, 2/542; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/218.

¹⁸⁸ Buhari, *Gusul*, 24; Müslim, *Hayız*, 15; İbn Mâce, *Tahâret*, 80.

kadın ne durumda olursa olsun, sütünün temiz olduğunu ifade etmektedirler. Bundan dolayı kadının ölü olması da akrabalığın oluşumuna engel değildir.¹⁸⁹

Bu mezheplerin hilafına Şafii mezhebinin koştığı bir şart, kadının diri olmasıdır. Zira ölü bir kadından çıkan süt, bir görüşe göre temiz olmayıp necis kabul edilmektedir. Diğer bir görüşe göre ise temiz olmakla birlikte haramlık doğurmamaktadır, çünkü insan ve insanın cüzleri diri haldeyken değerlidir. Buna binaen ölü bir kadından çıkan sütün bir çocuğa içirilmesi sonucu hiçbir hüküm terettüp etmemektedir. Ancak süt, kadın henüz hayattayken kendisinden sağılrsa, öldükten sonra da çocuğa içirilse, bu durumda akrabalık oluşmaktadır.¹⁹⁰ Çünkü bu, tıpkı kadının hayattayken emzirmesi gibidir.

Konuyla alakalı bilimsel veriler, vücut fonksiyonlarının ölüm anıyla birlikte sonlanmadığına, aksine bir süre daha devam ettiğine işaret etmektedir. Ölü bir kadının sütünün de bu bağlamda hemen bozulmadığını söylemek mümkündür. Buradan hareketle sütün besleyici unsur olma varlığını korumaya devam etmesi, akrabalığın oluşacağını bildiren görüşleri destekler nitelikte olduğunu ifade etmek mümkündür.¹⁹¹

2.5. Sütün Emme Dışında Bir Yolla Çocuğa Verilmesi

Bir önceki bölümde kısaca değindiğimiz üzere, Zahirilerin ihtilafıyla birlikte dört mezhebe göre sütün doğrudan memeden emilmesi, süt akrabalığının oluşması için şart değildir. Her ne kadar en doğal yöntem bu olsa da, biberon veya bilhassa hastalık durumlarında burun gibi başka yollarla da süt çocuğa verilebilmektedir. Akrabalığın oluşmasında ise asıl önemli olan, sütün çocuğun midesine ulaşmasıdır. Böylelikle süt, çocuğun beslenmesine katkı sağlamakta ve et ile kemiklerinin oluşumunda etkili olmaktadır. Dolayısıyla mideye ulaşmayan yollarla verilen süt de bir akrabalık oluşturmamaktadır. Mezhepler bu hususta genel bir birlik içindedir. Ancak açıklamalarında farklı detaylar bulunması hasebiyle burada ayrı ayrı zikretmeyi uygun bulduk.

Hanefi, Şafii, Maliki ve Hanbeli mezheplerine göre, süt bir şırıngayla çocuğun ağzına verilse yahut burnundan damlatılsa yine süt akrabalığı oluşmaktadır.¹⁹² Zira her iki durumda da

¹⁸⁹ İbn Hızam, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr*, 10/188.

¹⁹⁰ eş-Şâfi'î, *el-Umm*, 5/33; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/238; Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/126; Haṭîb Şirbînî, *Muḡni'l-muḥtâc*, 5/124-125.

¹⁹¹ Algül - Kayasöken, "Süt Hısımlığı ile İlgili Hadislerin Fıkhi Mezhepler Bağlamında Değerlendirilmesi; Beş Kez Emzirme Rivayeti Örneği", 2601.

¹⁹² eş-Şâfi'î, *el-Umm*, 5/29; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/238; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Muctehid*, 3/62; Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/119-120; Halîl b. İshâk, *el-Muḥtaşar*, 135; Haṭîb Şirbînî, *Muḡni'l-muḥtâc*, 5/126; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/79; İbn Davyân, *Menâru's-Sebil fi Şerhi'd-Delîl*, 2/295.

süt, çocuğun boğazına ve böylelikle de midesine ulaşmaktadır.¹⁹³ Hükmün terettüp etmesi de sütün mideye ulaşmasına bağlıdır. Aynı gerekçeden hareketle Hanefî mezhebi sütün göze ve kulağa damlatılmasıyla haramlığın oluşmayacağını ifade etmiştir. Zira kulak ile midenin bir bağlantısı olmadığından bu yolla alınan sütün mideye ulaştığı bilinmemektedir. Sütün enjekte yoluyla çocuğa verilmesi hususunda ise ihtilaf vardır. Kerhi, haramlığın oluşmayacağını, İmam Muhammed ise oruca etki ettiği gibi haramlık da oluşturduğunu söylemiştir.¹⁹⁴ Maliki ulema yine mideye ulaşmadığı gerekçesine binaen Hanefiler gibi, göz, kulak ve ayrıca saç derisine sütün damlatılmasının, mahremiyet oluşturmayacağını söylemiştir.¹⁹⁵

Şafii mezhebi sütün şırınga vasıtasıyla ağıza veya buruna damlatılmasıyla hükmün oluşacağı hususunda başın da “cevf” olduğunu ve bu yollarla sütün, çocuğun midesine ulaşacağını eklemiştir. Gerek Şafii gerekse Hanbeli ulema, beş emmenin beşi de farklı yolla olsa, toplamda sayıya ulaşıldığı için yine akrabalığın oluşacağını da savunmuştur. Zira akrabalığın oluşmasındaki temel şart, yaş sınırı ve emme sayısıdır, yoksa sütün mideye hangi şekilde ulaştığı önem arz etmemektedir.¹⁹⁶ Ayrıca çocuk emdikten sonra kussa da süt akrabalığı Şafii mezhebine göre meydana gelmektedir.¹⁹⁷ Sütün enjekte edilmesi hususunda ise Şafiilerde iki görüş varken¹⁹⁸, Hanbeli mezhebi bu yolla gıdalanma olmayacağından akrabalığın da oluşmayacağını savunmuştur.¹⁹⁹

Çalışmamızın birinci bölümünde ifade ettiğimiz üzere Zahiriler, süt akrabalığının ancak doğrudan memeden emmeyle oluşacağını söylemektedirler. Biberon veya kaptan sütün içilmesi, bu görüşe göre akrabalık oluşturmamaktadır. Kelimelerin lafzi anlamını esas alan, mecaz ve ikincil anlamlara gitmeyen usullerinden hareketle bu görüşe varmaktadırlar. Sonuç olarak Zahirilere göre, radâ' bizzat memeden emme anlamı taşıdığı için, bunun dışındaki süt içme yollarıyla süt akrabalığı hükmünün oluşmadığı kesin olarak kabul edilmektedir.²⁰⁰

¹⁹³ Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/119-120; Haţţâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl*, 4/178; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/79; İbn Davyân, *Menâru's-Sebîl fî Şerhi'd-Delîl*, 2/295.

¹⁹⁴ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/238; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344.

¹⁹⁵ Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, 2/503.

¹⁹⁶ eş-Şâfi'î, *el-Umm*, 5/31; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/79.

¹⁹⁷ eş-Şâfi'î, *el-Umm*, 5/36.

¹⁹⁸ Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/119-120.

¹⁹⁹ er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/80.

²⁰⁰ İbn Hâzm, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr*, 10/185-186.

2.6. Sütün Karışması Durumu

İfade ettiğimiz üzere süt akrabalığı, ancak bir kadından gelen sütün emilmesiyle oluşmaktadır. Hayvandan gelen sütte böyle bir durum söz konusu değildir. Zira süt yoluyla haramlığın sübutu, insan cüzü olmasındandır. Çünkü insan, bütünüyle mükerremdir. Buna binaen onun bir parçası olan sütü de, aynı değere sahiptir.²⁰¹ Bu kıymetli olma durumunun hayvanlarda mevcut olmamasından hareketle, onların sütünün içilmesi sonucunda özel bir hüküm terettüp etmez. Ancak bununla birlikte anne sütünün hayvan sütüyle karışması halinin, belli şartlar çerçevesinde radâ' kapsamında değerlendirilmesi mümkündür.

Mutlak ve saf anne sütünün bir çocuğa verilmesiyle -mezheplere göre değişen belli şartlar çerçevesinde- ittifakla süt akrabalığı oluşmaktadır. Ancak bu sütün su ve ilaç gibi başka maddelerle karışıp saf anne sütü olmaktan çıkması halinde hükmün nasıl olacağı ele alınmıştır. Aynı şekilde muhtelif kadınların sütlerinin birleşmesi halinde sütanneliğin kiminle sabit olacağı da incelenmiştir.

2.6.1. Hayvan Sütüyle Karışması

Anne sütü, koyun gibi bir hayvanın sütüne karıştırıldığında, oranlara göre hüküm değişmektedir. Anne sütünün oranı fazla olduğunda süt akrabalığı oluşmaktadır. Aksine hayvanın sütü galip geldiğinde akrabalık ve sonuçları terettüp etmemektedir. Zira itibar, galip olanadır. Bu, dört mezhebe göre de böyle kabul edilmektedir.²⁰² Ancak bununla birlikte oranların eşit olması durumunda da Hanefî ve Maliki mezheplerinde hısımlığın oluşacağı yönünde ifadeler mevcuttur.²⁰³

2.6.2. Başka Bir Maddeyle Karışması

Süt ilaç, yağ, nebiz veya su ile karışsa, Hanefî mezhebine göre yine oranlara itibar edilmekte, hüküm buna göre değişmektedir. Süt galip gelirse haramlık oluşmakta, diğer maddeler galip geldiğinde oluşmamaktadır.²⁰⁴ Fakat su ve ilaç ile karıştığında oranların eşit olması halinde de haramlık oluşacaktır.²⁰⁵ Maliki mezhebi de aynı şekilde oranların esas

²⁰¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/219.

²⁰² Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/239; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/218.

²⁰³ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/218.

²⁰⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 4/370; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/239; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344.

²⁰⁵ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/218.

alınması gerektiğini söyleyerek, anne sütünün fazla olması halinde akrabalığın oluşacağını ifade etmiştir.²⁰⁶

Bir kadının sütüyle ekmek ıslatılır ve sütün ekmek tarafından çekilmesi sonucu, ekmeğin lokma halinde yenmesini gerektirirse, Hanefî mezhebine göre sütün tadı önemlidir. Eğer süt tadı gelecek olursa, haramlık doğar. Ancak ekmek sütle ıslatılır fakat süt, ekmek tarafından tamamen çekilmeyip sıvı bir yapıda kalacak olsa, haramlık her halükarda oluşmaktadır.²⁰⁷

Şafii âlimleri aynı şekilde sütün temiz veya necis bir sıvıyla karışması durumunda, tat, renk veya koku sıfatlarından birinin zahiren mevcut olmasıyla sütün galip olacağını ve bu hallerde akrabalığın oluşacağını demiştir. Bu bağlamda karışımın tamamını veya yarısını içmesi arasında bir fark yoktur. Ancak süt mağlup olup diğer madde yoğunlukta olacak olsa sütün tamamının içilmesiyle yine haramlık oluşacaktır. Bununla birlikte karışımın, Şafii mezhebinin şart koştuğu üzere beş ayrı emmeye yetecek bir miktarda bulunması gerekmektedir.²⁰⁸

Hanbeliler, sütün su ile karıştığı fakat sıfatlarının, yani renginin, tadının ve kokusunun zail olmayıp baki kaldığı durumlarda da haramlık doğuran bir emmeden bahsedileceğini söylemişlerdir.²⁰⁹

2.6.3. Sütün Yemekle Karışması

Hanefî âlimlere göre süt, başka bir maddeyle karışırsa, hüküm duruma göre değişmektedir. Bu anlamda ilk dikkate alınan, karışımın ateşle pişirilip pişirilmemesidir. Eğer süt, tat ve renk gibi özelliği değişecek kadar bir yemekle karışıp ateşle pişirilirse, ittifakla akrabalık doğurmamaktadır. Zira bu durumda süt, başka bir maddeyle karışma sonucu sütlük tabiatını ve vasfını kaybetmiştir. Bu durumda hangi maddenin galip olduğuna da bakılmaz, zira pişirmeyle süt, sütlükten çıkmıştır.²¹⁰

Süt ateşle pişirilmeden bir yemekle karışsa, yemeğin katılık veya sıvılığına bakılır. Eğer karışım katı bir halde ise yine haramlık oluşmaz. Ancak karışım içilmeye müsait şekilde sıvı ise, oranlara bakılır.²¹¹ Eğer yemeğin oranı fazlaysa, haramlık meydana gelmez. Zira bu

²⁰⁶ Tenûhî Şahnûn, *el-Müdevvene*, 2/546; Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, 2/503.

²⁰⁷ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344.

²⁰⁸ Haîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/125.

²⁰⁹ er-Ruhaybânî, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/80; İbn Davyân, *Menâru's-Sebil fî Şerhi'd-Delîl*, 2/295.

²¹⁰ Şeybânî, *el-Asl*, 4/370; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/238; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/218.

²¹¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/218-219.

durumda yemek, sanki sütü izale edip yok hükmüne getirmiştir. Ancak sütün oranının baskın gelmesi hususunda âlimler ihtilaf etmiştir. Ebu Hanife'ye göre süt oranı galip olsa ancak yiyecek görünür biçimde mevcut olsa, yine de haramlık meydana gelmez. Zira o bu durumda sütün anlamının zayıfladığını, etkisinin kaybolduğunu ve gözle görülür şekilde sütün ince ve zayıf bir hal aldığını söylemektedir. Diğer bir rivayette ise, sütün yemekle karışması durumunun Ebu Hanife'ye göre mutlak şekilde haramlık doğurmadığı ifade edilmektedir. Zira sıvı olan şeyler katılara tabi olmakta ve böylelikle bu süt de “içecek” olma hükmünden çıkmaktadır.²¹² Buna karşılık Ebu Yusuf ve İmam Muhammed, sütün galip gelmesini haramlığın oluşması için yeterli görmektedir. Zira itibar, galip olanadır.²¹³ Malikiler bu hususta İmameyn'e katılmaktadır.²¹⁴

İmameyn galebe konusunda aynı görüşte olmakla birlikte, bunun tespiti hususunda farklı kriterler koymuştur. Ebu Yusuf'a göre, rengin ve tadın değişmesi esas alınırken, İmam Muhammed'e göre sütlük vasıflarına bakılmalıdır.²¹⁵

Konuyla alakalı olarak süttten yoğurt, ayran, çökelek veya peynir altı suyu gibi ürünler yapılırsa, bunların yenmesiyle de Hanefi mezhebinde haramlığın doğmayacağı ifade edilmiştir. Zira radâ' ismi bunların yenmesini kapsamadığı gibi bu ürünler, çocuğun etini oluşturmaz ve kemiklerini geliştirmez. Ayrıca çocuğun yeterli beslenmesini de sağlamaz.²¹⁶

Şafii ve Hanbeli âlimler, sütün bir şeyle pişirilip peynir veya ekmek yapıldıktan sonra çocuğa yedirilmesi halinde süt hısımlığının yine de oluşacağını ifade etmiştir. Zira sütün besleyici özelliği bu durumda hala korunmaktadır.²¹⁷

2.6.4. Başka Bir Kadının Sütüyle Karışması

İki kadının sütünün karıştırılması durumunda bazı Hanefiler, her iki kadınla akrabalığın oluşacağını savunmuşken, bazıları da miktarlara bakılması gerektiğini söylemiştir. Buna binaen Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'tan rivayet edildiğine göre karışımda sütü galip olan kadınla çocuk arasında akrabalık oluşmaktadır. İmam Muhammed ve İmam Züfer'e göre ise, ihtiyat gereğince

²¹² Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344.

²¹³ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/239.

²¹⁴ Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/125.

²¹⁵ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/218.

²¹⁶ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/345; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/219.

²¹⁷ eş-Şâfi'î, *el-Umm*, 5/31; Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/123-124; Hañib Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/125; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/80; İbn Davyân, *Menâru's-Sebil fi Şerhi'd-Delil*, 2/295.

her iki kadınla haramlık sabit olmaktadır, zira aynı cinslerde birinin diğerine galip gelmesi söz konusu değildir. Birinci görüşe göre, miktarlardan biri fazlaysa, yalnızca sütü galip olan kadın ile çocuk arasında bir hısımlık meydana gelirken, eşit olması durumunda icmaen her iki kadınla da akrabalık oluşur.²¹⁸

Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre de her iki kadınla akrabalık oluşmaktadır.²¹⁹ Malikiler de aynı şekilde iki kadının sütü karıştırıldığında her iki kadınla akrabalığın meydana geleceğini söylemektedir. Bu durumda sütlerin oranlarına bakılmayacağı, mutlak şekilde hısımlığın oluşacağı ifade edilmiştir. Ancak Malikilere göre çocuk, süt değil de memeden gelen sarımsı bir sıvıyı içse, akrabalık oluşmaz.²²⁰

Bu bağlamda Şafii ve Hanbeli kaynaklarda ifade edilen diğer bir hususa da değinmeyi uygun bulduk. Bu mezheplere göre farklı kadınların sütlerinin karışması halinde beş emmeye ulaşılması kaydıyla her kadınla akrabalık oluşmaktadır. Aynı şekilde bu sütlerle sebep olan adamlar da çocuğun sütbabası hükmündedir. Fakat tek bir adamdan çocuğu olan beş farklı kadın olsa veya bir adamın dört eşinden ve annesinden süt gelse, bir çocuk da bu beş kadından emse, Şafii mezhebinde iki görüş ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre ne kadınlarla ne de adamlarla akrabalık oluşmayacaktır. Zira tek bir kadından emme sayısı beşe ulaşmadığı için çocuğun sütannesi ve bununla bağlantılı sütbabası da olmayacaktır. Çünkü baba, süt akrabalık hususunda anneye tabidir. Hanbelilerin de kabul ettiği diğer bir görüşe göre ise, sütlerin hepsi bu adamlarla sabit olduğundan ve toplamda beş sayısına ulaştığından çocuğun sütannesi olmasa da bu adam sütbaba hükmünde değerlendirilmektedir.²²¹ Dolayısıyla bu durum adam bakımından tek bir kadının beş defa emzirmesi gibidir.

Diğer taraftan ise bir kadın bir çocuğu önce bir adamdan oluşan sütüyle emzirse, daha sonra diğer bir adamdan sabit olan sütle sayıyı beşe tamamlasa, durum tersine dönmektedir. Yani bu hususta çocuğun sütannesi sabit olmakla birlikte sütbabası olmamaktadır. Zira tek bir adam beş emmeye ulaşmamıştır.²²²

²¹⁸ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/239; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344-345; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/218.

²¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris Şafîi, *el-Ümm* (Beyrut: Daru'l-marife, 1990), 5/31; Haşîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/125.

²²⁰ Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, 2/503.

²²¹ Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/137-138; Haşîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/139; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/81.

²²² er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/82.

2.7. Süt Akrabalığının İspatı

Süt akrabalığı, ikrar ve şahitlik ile ispat edilebilmektedir. Hanefi âlimlere göre şahitlikle ispat, adil iki erkek veya bir erkek iki kadın ile olmaktadır. Dolayısıyla tek bir erkeğin şahitliğiyle veya sadece kadınların şahitliğiyle süt akrabalığı sabit olmaz.²²³ Hanefi mezhebi bu görüşüyle diğer mezheplerden ayrılmaktadır. Bu bağlamda cumhur, süt emmenin daha ziyade kadınların bileceği bir mesele olup erkeklerin muttali olmadığı bir husus olduğunu gerekçe olarak ifade etmektedir. Ebu Hanife ise, kadının mahremi olan erkeklerin de bu duruma şahit olabileceği sebebiyle kadınların tek başına şahitlik etmesini gerektirecek kadar “erkeklerin muttali olamayacağı bir durum” olmadığını savunarak, şahitlikle ispat hususunda en az bir erkeğin varlığını şart koşmaktadır.²²⁴

Şafii âlimlere göre süt akrabalığı, iki adil erkek, bir erkek iki kadın ve ayrıca erkek olmaksızın dört kadının şahitliğiyle de ispat edilebilmektedir. Bu son görüşleriyle Hanefi mezhebinden ayrılmaktalar. Bunu caiz görmelerindeki gerekçe, İmam Şafii’nin emzirme hakkında, tıpkı doğum ve kadının elbisesinin altındaki ayıplarda olduğu gibi, mahrem olmayan erkeklerin muttali olmadığı bir olgu olduğunu ifade etmesidir. Zira mahrem olmayan veya kocası olmayan bir erkek için kadının göğsüne bakmak helal değildir. Buradan hareketle doğumda olduğu gibi, emzirme hususunda da kadınların mutlak olarak şahit olması caizdir. Buna göre hür, adil ve baliğ olmaları kaydıyla dört kadının şahitliği, süt akrabalığının ispatı için yeterli görülmüştür. Bu minvalde süt emziren kadının kendisinin, çocuklarının ve annelerinin şahitliği de geçerlidir. Zira konuyla alakalı şahitliklerini geçersiz kılacak lehlerine veya aleyhlerine hiçbir şey yoktur.²²⁵ Ayrıca süt akrabalığı, tarafların yaşları gibi durumlar buna elverişli ise, ikrar ile de sabit olabilmektedir.²²⁶

Ancak bu noktada İmam Şafii’nin bir eklemesi vardır. O, süt akrabalığı bilinmeden evlenen kimseler için, kat’i bir şehadet öngörmektedir.²²⁷ Bu bağlamda mutlak şekilde süt emmeye şahitlik etmek yeterli olmamakta, bilakis süt emme vakti ve sayısı gibi katiyet ve yakîn oluşturacak bilgilerin de şahitlikle birlikte ifade edilmesi gerekmektedir.²²⁸

²²³ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, 2/241; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/347.

²²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/137.

²²⁵ eş-Şâfi’î, *el-Umm*, 5/36; Haîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/148.

²²⁶ eş-Şâfi’î, *el-Umm*, 5/37-38.

²²⁷ eş-Şâfi’î, *el-Umm*, 5/37.

²²⁸ Haîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/148-149; Şen, “Yıllar Sonra Süt Kardeşi Oldukları Tahmin Edilen Eşlerin Durumunun İslâm Hukuku Açısından Mukayeseli Değerlendirilmesi”, 246.

Şahitlikle süt akrabalığının ispat edilebileceği genel bir kabuldür. Bu bağlamda Maliki mezhebine göre iki erkeğin şahitliğinin yanı sıra tek bir erkek ve tek bir kadının yahut erkek olmaksızın iki kadının şahitliği de yeterli olmaktadır. Ancak bu durumda söz konusu süt akrabalığının toplum arasında, yani aile ve komşular gibi çevrede yaygın şekilde bilinmesi gereklidir. Kadınların şahitliğinin -şartlı da olsa- kabul edilmesi, süt emme olayına genelde sadece kadınların muttali olması bakımındandır.²²⁹ Buna binaen tek bir kadının şahitliği, biliniyor olsa dahi geçerli değildir. Yine bir erkek bir kadının ve iki kadının şahitliği, ancak toplumda yaygın olması kaydıyla geçerli olup, yaygınlık söz konusu olmadığında geçerli değildir. Diğer taraftan iki erkek şahit olduğunda yaygınlık şartı aranmamaktadır.²³⁰

Şahitliğin yanında süt akrabalığı ikrarla da sabit olmaktadır. Maliki mezhebine göre, eşlerin birlikte veya her iki tarafın anne-babasının ikrarıyla hüküm sabit olmaktadır. Ancak taraflardan sadece birinin ebeveyninin ikrarı hususunda ihtilaf söz konusudur. Ayrıca yalnız kocanın ikrarıyla da süt akrabalığı sabit olurken, yalnızca kadının ikrarı yeterli değildir. Fakat ikrardan ziyade süt emme olayını nikâhtan önce duyduğuna şahitlik etmesi geçerlidir.²³¹ İkrar meselesi daha sonra tafsilatlı bir şekilde ele alınacaktır.²³²

Hanbeli âlimlere göre tek bir kadının şahitliği dahi süt akrabalığının oluşması için yeterlidir. Onlar, süt emzirme, doğum, hayız ve iddet gibi erkeklerin muttali olamadığı hususlarda adil bir kadının şahitliğinin geçerli olduğunu kabul etmektedirler.²³³ Buna binaen güvenilir olması şartıyla kadın erkek fark etmeksizin tek bir kimsenin şهادetinin makbul olduğunu söylemektedirler. Delil olarak Efendimiz'e (sav.) radâ' hususunda kaç şahidin caiz olduğu sorulduğunda "Bir erkek veya bir kadın" rivayetini²³⁴ ileri sürmektedirler.²³⁵ Bu bağlamda bir kadın bir çocuğu emzirdiğini iddia etse, bu da şahitlik olarak geçerlidir.²³⁶ Süt akrabalığının şahitlik yoluyla ispatı hususundaki bu görüşleriyle de mezhepler arası en hafif şartlara sahiptirler.

²²⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Muctehid*, 3/63, 4/248; Ebû Bekr b. Hâsen b. 'Abdullah el-Keşnâvî, *Eshelu'l-medârik Şerhu İrşâdu's-Sâlik fî Mezhebi İmâmi'l-eimme Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/217.

²³⁰ Tenûhî Şahîn, *el-Müdevvene*, 2/542-543; Mevâh, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/540-541; Keşnâvî, *Eshelu'l-medârik*, 2/217.

²³¹ Keşnâvî, *Eshelu'l-medârik*, 2/217.

²³² bk. 3.7. Süt Kardeş Oldukları Evlendikten Sonra Anlaşılan Çiftlerin Durumuna Dair Hüküm.

²³³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/136; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/96.

²³⁴ İbn Hanbel, II, 35, 108; Musannef-i Abdurrezzak, VIII, 335; Musannef-i İbn Evi Şeybe, Nikah, 111; Beyhaki, *Sünenü'l Kübra*, VII, 734: ما الذي يجوز في الرضاع من الشهود، قال رجل وامرأة.

²³⁵ Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevzî, *I'lamu'l-muvakkî'in 'an Rabbi'l-âlemîn*, thk. Ebû 'Amr Aḥmed 'Abdullah Aḥmed (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî li'l-Neşr ve't-Tevzî', 1423), 6/455.

²³⁶ er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/96; İbn Davyân, *Menâru's-Sebil fî Şerhi'd-Delîl*, 2/295.

Değirmek istediğimiz bir diğer husus, kadınların şahitliğinin birçok alanda ve bu hususta da fıkıhçıların çoğunluğun göre erkeklerle eşit olmadığıdır. Bu, bilhassa oryantalistler tarafından İslam'ın kadınlara değer vermediği veya aynı hakları tanımadığı yönündeki açıklamalarıyla olumsuz bir şekilde yorumlanmaktadır. Ancak hukuki ve kazai işlemlere baktığımızda, kadınların gerek davalı gerek de davacı olarak bizzat mahkemelerde bulunduklarını ve bu anlamda bir sorunla karşılaşmadıklarını görmekteyiz.²³⁷ Dolayısıyla şahitlikteki bu ayrımı bir hak kaybı veya eşitsizlik olarak değerlendirmemek gerekir. Aksine birçok hükmün terettüp ettiği şahitlik, bir çeşit emanet olup büyük bir sorumluluk barındırmaktadır.²³⁸ Bu sorumluluğun daha ziyade erkeklere verilmesinin sebeplerinden biri ise, onların şahitlik gerektirecek meselelerle daha çok karşılaşmasıdır. Bu, süt akrabalığının ispatı noktasında da belirgin olmaktadır. Zira bazen kadınlar kendi aralarında otururken emzirme gerçekleşir ve erkekler bu durumdan haberdar olmaz. Hal böyle iken cumhurun sadece kadınların şahitliğini de süt akrabalığının ispatı için geçerli görmesi, maslahata daha uygun bir yaklaşımdır.

2.8. Değerlendirme

Mezhepler, süt akrabalığının oluşumuna dair farklı yaklaşımlar benimsemişlerdir. Bu icthad farklılıkları, süt akrabalığıyla ilgili meselelerin çözümlenmesinde çeşitli alternatifler ve kolaylıklar sağlamaktadır. Önceki bölümlerde ayrıntılı şekilde ele alınan bu ihtilaflar, temel başlıklar etrafında özetlenecektir. Bu çerçevede klasik mezhepler arasında kabul görmemesi ve muteber sayılmaması sebebiyle, Zahirî mezhebi yalnızca belirgin noktalarda dâhil edilecektir.

Toplayacak olursak süt akrabalığının oluşması, Hanefî ve Maliki mezheplerinde tek bir yudum ile dahi olurken, Şafîî ve Hanbelî mezheplerinde ayrı vakitlerde beş emme şart koşulmaktadır. Buna binaen akrabalığın oluşması hususunda ihtiyatlı olan mezhepler ilk ikisi, sınırları daha geniş çizenler ise son ikisidir.

Emme yaşı hususunda büyük oranda benzerlik arz etseler de bu noktada ayrışan ana grubu Zahirîler oluşturmaktadır. Onlar, süt akrabalığının oluşmasında hiçbir yaş sınırı koymayıp büyüğün emmesiyle de hükümlerin terettüp edeceğini savunmaktadırlar. Delilleri ise ifade ettiğimiz üzere Salim hadisidir. Buna karşılık cumhur, bazı farklılıklarla birlikte yaş sınırı

²³⁷ Wael B. Hallaq, *Şeriat: Teori - Uygulama - Dönüşüm*, çev. Necmettin Kızılkaya (İstanbul: Ekin Yayınları, 2024), 225-239.

²³⁸ Yunus Apaydın, "Şahit", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Temmuz 2025).

koymuştur. Bu bağlamda Zahirilere karşı ileri sürdükleri cevapları, şu noktalar altında toplamak mümkündür:

- a) Zaman kaydını destekleyen hadislerin çokluğu, Salim hadisinin ise infirad etmesi;
- b) Efendimiz'in (sav.), Hz. Aişe (r.anhâ) dışındaki tüm eşlerinin, büyüğü emzirmeyle haramlığın oluşmayacağını savunması;
- c) Daha ihtiyatlı olması;
- d) Büyüğün emmesinin kemik ve etlerin gelişimine etki etmemesi ve onun bir parçası haline gelmemesi;
- e) Salim'e özel olma ihtimalini taşıması.²³⁹

Cumhur, Zahiriler'in görüşüne itibar etmemesi bakımından birleşse de kendi içinde yaşın sınırı hususunda ayrışmaktadır. Sınırı üç yaş olarak belirleyerek en geniş görüşü, Hanefilerden İmam Züfer savunmaktadır. İki yaşa altı ay kadar ekleme yapmalarıyla sırada Ebu Hanife ve Malikiler gelmektedir. İki yaş kabul edip hiçbir ziyadeyi kabul etmemeleri bakımından ise Şafiiler, Hanbeliler ve ayrıca İmameyn en dar çerçeveyi oluşturmaktadır.

Süt akrabalığının ispat yollarının ikrar ve şahitlik olması icmaen kabul edilmektedir. Ancak şahitlerin özellikleri noktasında ihtilaflar mevcuttur. En kolay ispat, Hanbeli mezhebinde olmaktadır. Zira onlar, tek bir kişinin şahitliğini kabul etmekle kalmamış, aynı zamanda bu tek kişinin bir kadın olabileceğini de ifade etmişlerdir. Yine erkek kadın ayrımı yapmaksızın en az iki kişiyi gerekli görmeleriyle Maliki mezhebi de ispatın daha kolay olduğu bir mezheptir. Bu iki mezhebe kıyasla ispat yollarından olan şahitliğin daha zor olduğu mezheplerden biri, Şafii mezhebidir. Zira onlar, erkek olmaksızın kadınların şahitliğini kabul etse de bu şahitlerin -farklı şartlar da aranmakla birlikte- en az dört kişiye ulaşması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu bağlamda diğer görüşlerden ayrışanlar ise Hanefi âlimlerdir. Onlar, mutlak kadınların şahitliğini kabul etmeyip ekseri şahitliklerde olduğu gibi iki kadının yanında bir erkeği şart koşmaktadırlar.

Diğer konularda yine mezhepler arası ihtilaflar bulunsa da, bunlar daha ziyade detay farklılıkları yahut sonuca ciddi şekilde etki etmeyen farklardan ibarettir. Sonuç itibariyle mezheplerin süt akrabalığının oluşumundaki yaklaşımlarını, şartlarını ve tartıştıkları meseleleri

²³⁹ İbn Kıyyim el-Cevzi, *İ'lamu'l-muvakki'in*, 6/453.

detaylı bir şekilde ifade etmeye çalıştık. Bundan sonraki bölümde ise mevcut mesele ve problemleri bu görüşler üzerinden inceleyeceğiz.

3. SÜT AKRABALIĞI İLE İLGİLİ PROBLEMLER

İslam hukukunda süt akrabalığı, evlenme engelleri başta olmak üzere çeşitli hukuki ve sosyal sonuçlar doğuran önemli bir kurumdur. Kur'an-ı Kerim ve sünnette açıkça yer alan bu kavram, fıkıh âlimleri tarafından detaylı şekilde ele alınmış ve farklı yönleriyle incelenmiştir. Süt akrabalığının kapsamı, mahremiyet kuralları ve uygulanışıyla ilgili bazı meseleler zaman içinde çeşitli tartışmalara ve problemlere konu olmuştur. Bu nedenle fıkıh kaynaklarında ve fetva literatüründe sıkça karşılaşılan bu meseleler, süt emzirmenin sınırlarını ve etkilerini anlamak açısından önem arz etmektedir.

Süt akrabalığının mahiyeti, hangi şartlarda oluştuğu ve ne gibi sonuçlar doğurduğu, fıkıh âlimlerinin ittifak ve ihtilaf ettiği yönleriyle önceki bölümlerde ele alınmıştır. Süt hısımlığının yalnızca belirli emzirme şekilleriyle mi oluştuğu ya da emme dışında farklı yollarla vücuda alınan sütün de bu hısımlığı meydana getirip getirmediği, ayrıca doğum dışında kendiliğinden veya ilaç yoluyla meydana gelen sütün hükmü gibi konular, fıkıh mezhepleri tarafından incelenmiştir. Bunun yanı sıra süt bankalarından alınan sütün fikhî durumu gibi modern gelişmelerle ortaya çıkan yeni meseleler de günümüzde tartışılan konular arasındadır.

Bu bölümde, İslam hukukunda süt akrabalığının mahremiyet ve evlilik engeli açısından doğurduğu hükümler çerçevesinde, klasik fıkıh kaynaklarında ve modern fetva tartışmalarında gündeme gelen, bununla birlikte halk nezdinde netliğe kavuşmamış bazı temel soru ve problemlere yer verilecektir.

3.1. Süt Gelmeyen Memeyi Emmenin Hükümü

Vurguladığımız gibi süt akrabalığının oluşması için aranan temel şartlardan biri, emilen sütün çocuğun sindirim sistemine ulaşmasıdır. Bu doğrultuda süt içermeyen bir memenin emilmesi, süt akrabalığı bağının kurulması için yeterli olmayıp fikhî açıdan bir hüküm doğurmaz. Zira radâ' yoluyla akrabalık bağının kurulabilmesi, besleyici bir maddenin çocuğun bedenine girmesi ve onun gelişim ve beslenmesine fiilen katkı sağlaması esasına dayanmaktadır. İslam hukukçuları bu konuda genel bir görüş birliği içindedir.²⁴⁰

²⁴⁰ bk. 1. SÜT AKRABALIĞI.

Süt içermeyen bir memenin emilmesi halinde, çocuğun sindirim sistemine süt ulaşmadığı için, bu eylem süt hısımlığını meydana getirmez. Dolayısıyla böyle bir durumun, emziren kadınla çocuk arasında herhangi bir mahremiyet ilişkisi oluşturması veya evlenme engeli doğurması söz konusu değildir. Bununla birlikte şüpheli durumların oluşmasından kaçınmak için bazı hususlarda temkinli davranmak gereklidir. Öncelikle sırf eğlence veya vakit geçirmeye binaen evli veya hamile olmayan kimselerin bir çocuğu emzirme fiillerinde bulunmamaları gerekir. Zira her ne kadar bu durumlarda süt gelmemesi gerekse de bazı istisnai anlarda sütün geldiği görülmüştür. Bilhassa bazı hormonların gereğinden yüksek olması sonucu bedensel olarak bu vakıa oluşabilmektedir.²⁴¹ Böyle bir durumda ise bu davranışta bulunan kadının, sütün gelip gelmediğini tam olarak tespit edememe ihtimali vardır.

Kaynaklarımızda zaruret olmaksızın başka bir çocuğun emzirilmemesinin gerekliliği bildirilmişken,²⁴² kendisinden süt gelmeyen bir kimsenin bunu yapması evleviyetle uygun olmayacaktır. Bu, Müslüman bir kadının duyarlılığına yakışmamakla birlikte süt akrabalığının ciddiyetine de halel getirmektedir. Buna binaen oldukça önemli fıkhi sonuçlar doğuran bu müessese, azami şekilde korunmalı ve dikkatsiz davranışlarla şüpheli durumlara sebep olunmamalıdır.

Bazı kaynaklarda da bir çocuğa memesini veren fakat sütün gelip gelmediğini bilmeyen kadının durumu ele alınmıştır. Şüpheyile haramlığın oluşmayacağından hükmen haramlık sabit olmasa da ihtiyaten evlenme durumlarından uzak durulması tavsiye edilmiştir.²⁴³ Zira Rasulullah (sav.) “*Kim şüpheli şeylerden sakınırsa, ırzını da dinini de korumuş olur.*” buyurmaktadır.²⁴⁴ Diğer bir ifadeyle temkinli davranıp evlenmemek evla olacaktır. Ayrıca İmam Malik’ten şek durumunun da ihtiyaten haramlık doğurduğu rivayet edilmiştir.²⁴⁵ Sonuç olarak her ne kadar halk arasında bu husus zaman zaman tereddütlere ve kafa karışıklığına yol açsa da klasik fıkıh kaynakları ve mezhep içtihatlarında mesele açık bir biçimde ele alınmıştır. Sonuç itibariyle süt gelmediği kesin olarak bilinen bir memenin emilmesiyle herhangi bir fikhî sonuç doğmamaktadır.

²⁴¹ Memorial Sağlık Grubu, “Galaktore Nedir? Galaktore Nedenleri ve Belirtileri”, *Memorial Sağlık Grubu* (25 Temmuz 2024).

²⁴² Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/345; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/212.

²⁴³ Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/119-120; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/96; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/212.

²⁴⁴ Buhari, *İman*, 39; Müslim, *Müsakat*, 107; İbn Mâce, *Fiten*, 14; Ebu Davud, *Buyu'*, 3: فمن اتقى الشبهات استبرأ لدينه وعرضه.

²⁴⁵ Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/112.

3.2. Doğum Dışında Kendiliğinden veya İlaç Yoluyla Gelen Sütün Mahremiyete Etkisi

Kadınlarda süt oluşumu, genellikle doğum sonrası doğal bir süreç olarak gerçekleşmekle birlikte, bazı durumlarda kendiliğinden veya hormonların ilaç ve destek yöntemleriyle uyarılması sonucu da meydana gelebilmektedir. Genelin aksine bir hal olması bakımından böyle bir süt oluşumunun, fıkhi bir sonuç doğurup doğurmadığı meselesi tartışılmış ve kaynaklarımızda yer edinmiştir.

Süt, hamilelik sonucu meydana geldiğinde kadının kocası, çocuğun da sütbabası olmaktadır. Bunu daha önce ifade ettik.²⁴⁶ Zira bu sütün oluşmasında babanın da etkisi olmuştur. Buna binaen, süt sahibi anne ve babanın her biri ile çocuk arasında bir akrabalık ve mahremiyet ilişkisi meydana gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, haramlık hükmü anne yönünden sabit olduğu gibi, baba yönünden de sabittir.²⁴⁷

a) Bakire ve Dul Kadından Gelen Süt:

Olağanın dışında süt, bir evlilik veya hamilelik sonucu olmadan meydana geldiğinde hükmün nasıl olacağı hususunda sorular ortaya çıkmaktadır. Konuyla ilgili Hanbeli kaynaklarda ihtilaf olduğu görülmektedir. Bir görüşe göre böyle oluşan süt, haramlık doğurmamaktadır. Zira onlar, bu oluşanın hakiki süt olmaktan ziyade farklı bir rutubet veya sıvı olduğunu düşünmektedir. Buna binaen de süttten kaynaklanacak bir akrabalıktan söz etmenin mümkün olmadığını söylemektedirler. Diğer bir görüşe göre ise, bu yolla oluşan sütün de haramlık doğurduğu, ancak kadının en az dokuz yaşında olması gerektiği ifade edilmektedir.²⁴⁸ Böylelikle kadın, fitrî olarak bir hamileliğe hazır olmaktadır. Bu doğrultuda hamilelik olmaksızın oluşan sütün yine de haramlık doğurduğu kabul edilmektedir.

Şafii mezhebinde, Hanbeli mezhebinin ikinci görüşünü destekleyen bir açıklama bulunmaktadır. Gerek helal bir nikâh ile gerekse de nikâhsız bir şekilde evlilik münasebeti kurmamış, gebe olmayan bakire bir kadında süt oluşmuş ve vücudundan çıkmış, ardından bu sütle de bir çocuk emzirilmiş olsa, süt akrabalığı gerçekleşmiş kabul edilir. Çünkü bir kadından gelen süt, çocuk için gıda mahiyeti taşır. Gebe olmayan dul bir kadın için de durum böyledir.

²⁴⁶ bk. s.16; 1.2.1.1. Deliller Ekseninde Hukuki ve Fıkhi Sonuçlar.

²⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/113; Şeyh Nizâm, *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/343; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/72.

²⁴⁸ Merdâvî ed-Dımaşkî, *el-İnşâf fî ma'rifeti'r-Râcihi mine'l-Hılâf el-Matbû' me'a'l-Muğni' ve's-Şerhi'l-Kebîr*, 24/223-224; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/217.

Ancak söz konusu meselede süt sahibi anne, çocuğun sütannesi konumunda olmakla birlikte, bu çocuğun sütbabası olmaz. Zira süt, bir evlilik sonucu meydana gelmemiştir.²⁴⁹

Maliki mezhebi de bu doğrultuda görüş bildirmiştir. Bu ekol hukukçularına göre emziren kadının bakire veya hayızdan kesilmiş bir yaşta olması, hükme etki etmez. Böyle bir kimseden süt gelecek olsa, çocuğun sütannesi kabul edilir. Ancak bakire kızın, henüz evlilik çağına gelmemiş kadar küçük olması halinde mezhep içi ihtilaf ortaya çıkmıştır. Konuyu hamileliğin imkânıyla ilintili görenler, bu denli küçük bir kimsenin sütünün içilmesiyle akrabalığın oluşmayacağını söylemiştir. Ancak meşhur ve râcih görüş, ayet ve hadislerin umum bir şekilde gelmesi hasebiyle gerek küçük gerek büyük olsun, her bakirenin sütüyle hısımlığın meydana geldiği yönündedir. Diğer bir ifadeyle, bir kadının sütünün her halükarda haramlık doğurduğu söylenmiştir.²⁵⁰

Hanefi kaynaklara göre de evlenmemiş ve bakire olan bir kadından gelen süt, normal bir doğum sonucu gelen sütle aynı hükümde olup haramlık doğurmaktadır. Buna binaen bakire kadın, sütün haramlık doğurması bakımından evli kadın gibi değerlendirilmektedir. Ancak haramlığın kimler arasında olacağı noktasında Şafii mezhebinde olduğu gibi çocuğun bir sütbabasının olmadığı kabul edilmektedir. Mahremiyet hükümleri, kadının kendi mahrem akrabalarıyla oluşmaktadır. Bu kadın daha sonra evlenip çocuk doğuracak olsa, bu çocuklar arasında sütkardeşlik bağı olur.²⁵¹ Zira daha önce de ifade ettiğimiz üzere sütkardeşliğin aslı, aynı kadının memesini mutlak olarak emmektir, yoksa belli bir zamanda emmeyle kayıtlı değildir.²⁵² Görüldüğü üzere kadının minimum bir yaşta olması gerekliliğinin şartı gibi bazı hususlarda görüş ayrılıkları bulunsa da mezheplerin yaklaşımının benzer olduğunu söylememiz mümkündür. Buna binaen bakire veya yaşlı kadından gelen sütün de haramlık doğuracağı ve böylelikle emziren kadının çocuğun sütannesi olacağı cumhur tarafından kabul edilmiştir. Bununla birlikte Hanefilere göre evli fakat henüz çocuk doğurmamış bir kadından süt gelse, haramlık sadece anneyle sabit olup kocası sütbaba hükmünde değerlendirilmeyecektir. Bu hususta kadın, evlenmemiş bakire bir kadın gibi ele alınmaktadır. Buna binaen bu kocanın çocukları da emen çocuğun süttan kardeşleri sayılmamaktadır. Aynı şekilde bir çocuk doğduktan sonra kadının sütü kesilse, sonra yeni bir hamilelik olmaksızın süt gelse ve bununla

²⁴⁹ eş-Şâfi'î, *el-Umm*, 5/32; Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû*, 22/131; Haţib Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, 5/124.

²⁵⁰ Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/541-542; Haţţâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl*, 4/178-179.

²⁵¹ Şeybânî, *el-Asl*, 4/369.

²⁵² bk. 3.4. Farklı Doğumlarda Emzirilen Çocuklar Arasındaki Bağın Hükümü.

bir çocuk emzirilse yine adamla akrabalık oluşmamaktadır. Buna binaen adamın, kendisini emziren kadının dışındaki çocuklarıyla evlenmesi caizdir.²⁵³

b) İkinci Evlilikte Babanın Durumu:

Öncelikle boşama veya ölüm sonrasında ikinci bir evlilik yapılmaksızın emzirmenin durumunu ele alalım: Evli bir kadın, eşinin vefatından sonra kendisinden gelen süt ile bir çocuk emzirecek olsa, vefat eden bu eş sütbaba hükmünde olur. Zira o süt, hala vefat eden adama nispet edilmektedir. Aynı durum, boşama sonrası iddet bitiminden sonra emzirmede de geçerlidir. Vefat etmiş veya eşini boşamış kocalar, ölmemiş veya eşini boşamamış gibi hala kadının eşi konumunda değerlendirilmektedir. Her iki durumda babaya dair oluşan akrabalık, sütün kesilmesine kadardır. Süt kesildikten sonra artık kendileriyle bir akrabalık söz konusu değildir. Bu, Hanefi mezhebinde böyle olup üzerinde ittifak edilmiştir.²⁵⁴

Mezhep içi ihtilafın söz konusu olduğu mesele, kadının boşama veya kocanın ölümünden sonra tekrar evlenmesidir. Bu bağlamda ikinci kocadan hamile olmadan evvel kendisinden gelen süt ile bir çocuğu emzirecek olsa, bu sütün ilk kocaya ait olduğu kabul edilmektedir. Bu hususta da genel bir görüş birliği vardır. Ancak kadın, ikinci kocadan hamile olup kendisinden süt gelse, Hanefi mezhebinde üç görüş ileri sürülmüştür. Ebu Hanife, ikinci kocadan olan çocuğu doğuruncaya dek süt ilk kocaya nispet edilir ve haramlık da onunla oluşur demektedir. Zira sütün ilk kocadan olması, yakîn ile biliniyorken ikinci kocadan olması şüpheye dayalıdır ki şek ile yakîn zail olmaz.²⁵⁵ İkinci eşten olan çocuğun doğumu ile ise, ilk kocanın süt ile olan bağı sona ermektedir. Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin bu görüşüne yakın bir ifadede bulunarak sütün ilk kocaya ait olduğunu, fakat bu sütün ikinci hamilelikten olduğu biliniyorsa da yine ilk kocayla bağın koptuğunu söylemiştir. Daha farklı bir görüş ise İmam Muhammed tarafından ileri sürülmüştür. O, sütün bu ikinci evlilik ve hamilelik süresinde gelmesi halinde, sütün her ikisine nispet edilmesinin ve tek bir kişi mesabesinde haramlığın her ikisiyle sabit olmasının müstehap olacağını, doğum sonrası ise sütün sadece ikinci kocaya ait olduğunu söylemiştir. İmam Muhammed'in bu ifadesi, ihtiyatlı ve temkinli olması hasebiyle daha sağlam görüş olarak savunulmuştur.²⁵⁶ Söz konusu ihtilaf, ilk sütün şüpheli nikâh sonucu meydana gelmesi halinde de mevcuttur. Zira bu yollarla doğan çocuğun nesebi Hanefi mezhebine göre o adama sabittir.

²⁵³ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/343-344; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/221.

²⁵⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 4/369; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/221.

²⁵⁵ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/221.

²⁵⁶ Şeybânî, *el-Asl*, 4/369; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/343.

Bu sebeple de akrabalık hükümleri terettüp eder. Zina yoluyla gelen sütte ise daha önce ele aldığımız üzere iki görüş ileri sürülmüştür.

Şafii mezhebine göre kadın ikinci kocadan hamile olup sütün oluştuğu seviyeye -dördüncü ay ve sonrası- geldiyse, sütün durumuna bakılır. Eğer bir artma olmadıysa, sütte değişiklik gerçekleşmediği için ilk kocaya nispet edilir. Fakat bir artma mevcut ise İmam Şafii'nin eski görüşüne göre her ikisinin çocuğu sayılır, kavı-i cedidine göre şüpheyile yakîn zail olmayacağı için yine ilk kocanın çocuğu kabul edilir. Sütün kesilip sonra tekrar gelmesi hususunda ise üç görüş ileri sürülmüştür. Her halükarda doğum gerçekleştikten sonra artık ilk kocayla bağlantı bitmekte ve süt sadece ikinci kocaya ait olmaktadır.²⁵⁷

Maliki mezhebi, ilk evliliğinden olan çocuğunu emzirmeye devam eden, fakat ikinci kocadan hamile olan bir kadının durumunda, sütün her iki kocaya da ait olduğunu söylemiştir. Ancak bu, sadece ilk kocadan gelen sütün kesilmemiş olması halindedir. Buna binaen kocalar sütte müşterektir. Hatta kadın ikinci kocanın çocuğunu doğursa dahi, bu iştirak devam etmektedir. Zira Malikilere göre itibar, sütün kesilmesinedir. Bu doğrultuda kadın haram yoldan çocuk doğursa da, bu mezhebin tercih ettiği görüşe göre adamla çocuk arasında akrabalık meydana gelmektedir.²⁵⁸

Hanbeli mezhebine göre sütü devam ediyorken ikinci kocayla evlense, süt hala ilk kocaya aittir. Fiili birliktelikten sonra sütte artma olsa veya hamile olduktan sonra fakat sütün oluşum vakti henüz gelmeden evvel yine bir artma olsa dahi nispet ilk kocayaadır. Ancak vakti geldiyse ve ayrıca doğumdan sonra sütte bir fark olmadıysa ikisine nispet edilir. Doğum sonrası sütte artma olursa ise artık ilk kocayla bağlantı kopar ve sadece ikinci kocayla akrabalık oluşur.²⁵⁹

c) Evlilik Dışı Yollarla Oluşan Hamileliklerde Babanın Durumu:

Evlilik dışı bir yolla hamile kalan kadın, çocuğun sütannesi hükmündedir. Bu durumda süte sebep olan adamın konumu ise incelemeye konu olmuştur. Daha önce ifade ettiğimiz üzere zina yoluyla oluşan sütte, mezhepler arası birtakım ihtilaflar mevcuttur. Şafii ile Maliki mezheplerine, ayrıca Hanefi ile Hanbeli mezheplerinin tercih edilen görüşlerine göre bu

²⁵⁷ Nevevî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*, 22/132-133; Hañib Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/141.

²⁵⁸ Tenûhî Şahnûn, *el-Müdevvene*, 2/537; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/538.

²⁵⁹ er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/76.

durumda çocuğun sütannesi olmakla birlikte sütbabasının olmadığı kabul edilmektedir. Zira sütbabalık, nesebin sübutuna bağlıdır.²⁶⁰

Bu anlamda günümüzün gerçekliklerinden bir diğeri, sperm bankalarından tüp bebekle çocuk sahibi olan kadınların varlığıdır. Türkiye’de veya Müslüman ülkelerde bu durumla karşılaşmak pek muhtemel olmasa da bu, bilhassa Avrupa ve Amerika’da yaygın olan bir vakiadır. Bu durumun çözümlenmesinde zina durumuna kıyas edilmesinin isabetli olacağını düşünmekteyiz. Dolayısıyla bu yolla çocuk sahibi olan bir kadının bir çocuğu emzirmesi halinde, bu kadın çocuğun sütannesi olacak, çocuğa sebep olan adam ise sütbaba olarak değerlendirilmeyecektir.

3.3. Göze veya Kulağa Damlatılan Sütün Hükümü

İslam hukukunda süt akrabalığının oluşabilmesi için aranan temel şartlardan biri, sütün çocuğun sindirim sistemine ulaşmasıdır. Bu şart, emzirmenin asıl amacının çocuğun beslenmesini ve gelişimini desteklemek olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Zira süt emmenin temel hedefi, çocuğun gıdalanmasını sağlamaktır.

Bununla ilintili olarak önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz üzere, her ne kadar radâ’, bir kadının memesinden süt emmeyi veya kadının bir çocuğu emzirmesini ifade etse de, sütün mideye ulaşmasını sağlayan farklı yollar da, süt akrabalığının oluşmasında etkilidir. Zira asıl kabul edilen beslenme, bu durumlarda da gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda sütün çocuğun midesine ulaştığı her yol ve yöntemle de süt akrabalığının oluştuğu söylenmelidir.

Örneğin bir kadının sütü sağılıp bir kaba konsa, ardından biri kız biri erkek olan iki çocuğa içirilse, bu iki çocuk kadının memesini bilfiil emmiş gibi kabul edilerek kadının süt çocukları olur. Aynı şekilde bu iki çocuk, tek bir sütü içmekle sütkardeş hükmündedir. Buradan hareketle de evlenmeleri haramdır. Bu, sütün çocuğa biberonla, bardakla, kapla içirilmesi veya farklı yöntemlerle burnundan verilmesi durumlarının her birinde böyledir.

Ancak sütün, çocuğun gözüne veya kulağına damlatılması ayrıca incelenmiş olup farklı bir hükme tabidir. Zira bu yöntemle süt, doğrudan mideye ulaşmadığı için, ne besleyici bir işlev görür ne de gıda niteliği taşır. Haliyle de süt akrabalığının temelindeki sebebe ulaşılmamaktadır.

²⁶⁰ bk. 1.2.1.5. Zina Durumunda Erkeğin Hükümü.

Buradan hareketle ittifakla göze ve kulağa damlatılan süt, haramlık doğuran bir uygulama değildir.

Benzer bir durum, sütün çocuğa enjekte edilmesinde de mevcuttur. Süt bu yöntemde normal şartlarda mideye ulaşmamaktadır. Bununla birlikte mideye ulaşma ihtimali barındırmasından ve besleyici niteliği olabileceğinden bu yöntemde mezhepler arası ihtilaf vardır. Dolayısıyla bu yolla enjekte, bazı şartlara bağlı olarak kimine göre radâ' kabul edilirken, kimine göre mutlak olarak süt akrabalığı meydana getirmemektedir.²⁶¹

Sonuç olarak göze veya kulağa damlatılan süt, emzirme tanımı kapsamına girmediğinden dolayı, bu yollarla herhangi bir fikhî sonuç doğmaz. Bu tür bir uygulama neticesinde, ne mahremiyet hükümleri doğar ne de evlenme engeli teşekkül eder.

Bilhassa günümüzde daha sık karşılaştığımız bir vakıaya bu bağlamda değinmek isteriz. Anne sütünün muhtelif faydalarına çalışma boyunca değinmiş olduk. Tıbbi çalışmalar, anne sütünün ayrıca göz çapaklanması ve cilt lekelenmesi gibi problemlere karşı da yararlı olabileceği ve bu bağlamda doğal bir alternatif sunabileceği yönünde araştırmalar ortaya koymuştur.²⁶² Buna binaen birçok kimsenin en azından ilk adım olarak bu doğal yönteme başvurduğu duyulmaktadır. Ayrıca bunun sadece yeni doğan bebeğe değil, aynı zamanda annenin kendisine ve hatta yabancılara da uygulandığı günümüzün gerçeklikleri arasındadır.

Hanefi mezhebinin konuyla ilgili genel görüşü, haram olan şeylerle tedavinin caiz olmadığı yönündedir. Bu, ister temiz olsun ister necis, kullanılması ve kendisinden yararlanılması haram olan bir şeyin tedavi amacıyla da olsa kullanılmasının yasaklılığını ifade eder. İnsanın kendisinin mükerrem olması hasebiyle onun tüm cüzleri de mükerrem kabul edilmektedir. Buradan hareketle onun cüzlerinin tedavi veya başka amaçlarla kullanılması caiz değildir. Bunun bir örneği de, insan saçlarının peruk yapımı için kullanılmasıdır. Genel görüşün dışında ise, o kullanılması haram olan şey ile kesin şifa olacağı biliniyor veya başka bir ilaç bulunamıyorsa, zarurete binaen haramla tedaviye ruhsat verilebileceği yönünde görüşler olduğu kaydedilmektedir.²⁶³

²⁶¹ Şeybânî, *el-Asl*, 4/370; Haţţâb er-Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl*, 4/179; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344.

²⁶² Malgorzata Witkowska-Zimny vd., "Milk Therapy: Unexpected Uses for Human Breast Milk", *Nutrients* 11/5 (26 Nisan 2019), 944.

²⁶³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/211.

Anne sütünün tedavi amaçlı göze damlatılmasının kaynaklarımızda bu söz konusu tedavi meselesi çerçevesinde değerlendirildiğini görmekteyiz. Konunun incelenmesinde hem yasaklık ifade eden genel görüş, hem de zaruret halinde ruhsat verilen görüş kaydedilmektedir.²⁶⁴ Ancak konuyu incelediğimizde anne sütünün göze veya kulağa damlatılmasının zaruri bir durum olmadığını görmekteyiz. Zira ne iyileştirme oranı tam olarak bilinmekte, ne de alternatifi olmamaktadır. Bilakis bu anlamda birçok ilaca veya başka doğal yöntemlere başvurma imkânı bulunmaktadır. Aynı şekilde anne sütünün cilde sürülmesi de alternatifi olan, tedavi kapsamına girip girmeyeceği tartışmalı ve değerlendirmeye açık olan bir husustur. Dolayısıyla bizim görüşümüz, her ne kadar doğal bir yöntem olsa da, genel kaideden sapmamanın ve alternatif tedavi yöntemlere başvurma'nın daha doğru olacağı yönündedir.

3.4. Farklı Doğumlarda Emzirilen Çocuklar Arasındaki Bağın Hükümü

İslam hukukunda süt akrabalığı, belirli şartlar altında biyolojik akrabalık gibi hukuki sonuçlar doğuran bir bağıdır. Bu bağın en önemli hükümlerinden biri, aynı kadından süt emen çocukların birbirinin sütkardeşi sayılmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de süt emzirme yoluyla kurulan hısımlık açıkça belirtilmiş, süt veren kadın "sütanne" olarak adlandırılmış ve aynı kadından süt emen çocukların birbirlerinin sütkardeşi oldukları bildirilmiştir.²⁶⁵

Bu akrabalığın oluştuğunu ifade eden ayet mutlak gelmiş, ancak aynı doğumun sonucu meydana gelen sütle takyid edilmemiştir. Yine "emenin emzirene nefsi, emzirenin emene nesli haramdır" kaidesi, bu yönde bir kısıtlama barındırmamaktadır. Buradan hareketle hısımlığın oluşmasında aslolanın, aynı kadının memesini emmek olduğunu anlıyoruz. Diğer bir ifadeyle, doğumların farklı olması, süt akrabalığının oluşmasına engel teşkil etmemektedir. Buna binaen bir kadının emzirdiği tüm çocuklar birbirinin sütkardeşi sayılmaktadır.²⁶⁶ Örneklendirecek olursak üç doğum yapan bir kadını incelememiz mümkündür. Bu kadın, ilk doğumunda bir yabancı çocuğu, ikinci ve üçüncü doğumunda da yine iki farklı çocuğu emzirse, bu çocuklar kadının süt çocukları olur, kadın da o çocukların sütannesi hükmündedir. Zira tüm çocuklar o kadından emmiştir. Bu bağlamda kadının üç öz, üç de süttten toplam altı çocuğu vardır. Çocukların durumunu ele aldığımızda ise emen çocuğun sadece öz çocuklarla veya sütünü emdiği çocukla kardeş sayılacağını düşünmek bir yanılgı olur. Aksine yukarıda da ifade

²⁶⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/211.

²⁶⁵ Nisa 4/23.

²⁶⁶ Şeybânî, *el-Asl*, 4/366; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/217.

ettiğimiz üzere aslolan, aynı kadından emmektir. Buna binaen aynı şekilde altı çocuğun da birbirinin sütkardeşi olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak tekrar ifade edecek olursak, ister biyolojik kardeş olsunlar ister farklı ailelerden gelsinler, bir kadının süt verdiği tüm çocuklar arasında süt akrabalığı meydana gelir. Bu akrabalık, nesep akrabalığında olduğu gibi evlenme engeli başta olmak üzere çeşitli hukuki sonuçlar doğurur. Aynı kadından emen çocuklar birbirinin sütkardeşi, emziren kadının ise süt çocukları olurlar. Böylelikle süt akrabalığı dolayısıyla aralarında hısımlık ve mahremiyet hükümleri geçerlidir.

3.5. Sütbabanın Diğer Hanımından Olan Çocuğuyla Evlenmenin Hükümü

İslam hukukunda süt akrabalığı, nesep akrabalığıyla benzer hükümler doğuran bir bağıdır ve bilhassa evlilik engelleri açısından önemli sonuçlar doğurur. Kur'an-ı Kerim'de sütanneler ve sütkardeşler ile evlenmenin yasak olduğu açıkça belirtilmiştir: *“Sizi emziren anneleriniz ve süt kız kardeşleriniz (size haram kılınmıştır).”*²⁶⁷ Buna ek olarak Hz. Peygamber (sav.), *“Nesep sebebiyle haram olanlar, emzirme sebebiyle de haram olur.”*²⁶⁸ buyurarak, süt hısımlığıyla nesep hısımlığı arasında hukuki bir benzerlik kurmuştur.

Söz konusu mesele, yani bir kimsenin sütbabasının -kendi sütannesi dışında- başka bir hanımının çocuğuyla evlenmesi konusu kaynaklarımızda ele alınmıştır. Bu mesele daha önce ele aldığımız üzere fıkıh literatüründe “lebenü'l-fahl” kavramıyla ifade edilen ve sütbabanın durumunu inceleyen terimle alakalıdır. Burada tartışılan asıl mesele, süte sebep olan babayla ve onun nesebiyle akrabalık ilişkisinin oluşup oluşmamasıdır. Bu meseleye dair daha ziyade ilk dönemde ihtilaf mevcuttur. Tâbiîn fakihlerinden Saîd b. Müseyyeb ve Atâ b. Yesâr ile Ebu Hanife'nin öğrencisi Bişr b. Gıyâs, süte sebep olan babayla akrabalığın oluşmayacağını söylemişlerdir. Sütün anneden gelmesi, emzirenin anne olması, babanın bu minvalde aktif bir rolünün olmaması ve özellikle de ayette sadece *“sizi emziren anneleriniz”*²⁶⁹ ifadesinin zikredilip babanın bahse konu olmaması, delilleri arasında zikredilmektedir. Bu görüş sahiplerine göre babayla bir akrabalık oluşmamakta, hükümler sadece sütanne ve onun nesebini kapsamaktadır. Ayrıca istisnai olarak erkeğin memesinden süt gelmesi halinde dahi bununla bir

²⁶⁷ Nisa 4/23.

²⁶⁸ Buhari, Şehâdât, 7; Nikah, 27; İbn Mace, Nikah, 34.

²⁶⁹ Nisa 4/23.

akrabalığın oluşmayacağı hükmüne varılmışken, adamın eşi gibi bir başkasından gelen sütte evleviyetle hükmün doğmaması gerektiği ifade edilmiştir.²⁷⁰

İlk dönemde mevcut olan bu ihtilaftan sonra lebenu'l-fahl ile akrabalığın oluştuğu yönünde genel bir görüş birliğinden bahsetmek mümkündür. Delil olarak ise birtakım hadisler zikredilmektedir. “*Nesep sebebiyle haram olanlar, emzirme sebebiyle de haram olur.*”²⁷¹ hadisi bunlardan biridir. Baba ve babanın nesli kan akrabalığında haramlık doğurduğuna göre, mutlak gelen bu hadis, aynı hükmün sütbaba için de geçerli olduğuna işaret etmektedir.

Bu bağlamda varid olan ikinci bir hadis, Hz. Aişe'nin (r.anhâ) süt amcasının kendisinin yanına girmesi için izin istemesi üzerine müminlerin annesinin (r.anhâ), Efendimiz'den (sav.) izin alıncaya dek kabul etmemesini aktarmaktadır. Bu konu üzerine Efendimiz (sav.) “O senin amcandır, ona izin ver” demiştir. Yine bunun üzerine Hz. Aişe (r.anhâ) “Ya Resulallah, beni adam değil, kadın emzirdi.” demiştir ki Efendimiz (sav.) “O senin amcandır, yanına girebilir.” buyurmuştur. Hz. Aişe (r.anhâ) ayrıca bu olayın hicab ayetinden sonra vaki olduğunu ifade etmiştir.²⁷² Bu hadisten anlaşıldığı üzere sütbabanın kardeşi, süt amca hükmündedir. Sütbaba üzerinden oluşan bu akrabalık, lebenu'l-fahlın süt akrabalığında etkili olduğunu göstermektedir.

Konuyla alakalı ayrıca Hz. Ali'nin (ra.) “Babanın karısının, kardeşinin karısının ve oğlunun karısının emzirdiği kimseyle evlenme.” dediği rivayet edilmektedir.²⁷³ Ayrıca Abdullah b. Abbas (ra.), kendisine iki eşi olan bir adamın eşlerinden birinin bir erkek çocuğunu, diğerinin bir kız çocuğunu emzirmesi sonucunda bunların evlenmesi hakkında sorulması üzerine “Hayır, aşılama aynıdır” demiştir.²⁷⁴ Bu ifade ile kastedilen, sütün aynı erkeğin menisiyle oluşmuş olmasıdır. Dolayısıyla her ne kadar emziren kadınlar farklı olsa da, adamın tek olması sebebiyle aralarında bir süt bağı oluşmaktadır. Zira sütün oluşumunda hem kadın hem erkek etkilidir.

Lebenu'l-fahlın hürmet doğurmadığını savunan ve bunu, ayette annenin zikredilip babanın yer almamasına bağlayanlara cevap olarak ise, fıkıh usulü kavramlarını kullanarak nas

²⁷⁰ Kâsânî, *Bedâ'i' u's-şanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*, 4/3.

²⁷¹ Buhârî, Şehâdât, 7; Nikah, 27; İbn Mace, Nikah, 34.

²⁷² Buhârî, Nikâh, 117; Müslim, Radâ', 7; Nesai, Nikâh, 52; Tirmizi, Radâ', 2.

²⁷³ Musannef-i İbn Ebi Şeybe, Nikâh, 184; Beyhaki, Sünenü'l Kübra, VII, 719.

²⁷⁴ Muvatta, Rada, 1; Tirmizi, Ridâ, 2; Musannef-i Abdurrezzak, VII, 473; Darekutni, Sünen, IV, 178.

yoluyla²⁷⁵ olmasa da delalet yoluyla²⁷⁶ haramlığın sabit olduğunu söylemişlerdir.²⁷⁷ Buradan hareketle şu çıkarım yapılmıştır: anne tarafından haramlığın oluşması, süten dolayısıdır. Ancak sütün oluşması ve çıkması, her ikisinin evliliği sonucudur. Hulasa süt emzirme, her ikisinden kaynaklanmaktadır.²⁷⁸

Bunun bir benzeri bir kimsenin dedesinin, kendisinin mahremi olmasında da vardır. Söz konusu mahremiyet ve haramlık, ayette ifade edilmemiş, babayla kızın birbirine haram olduğunu²⁷⁹ zikretmekle iktifa edilmiştir. Nassın ibaresi, kızın babaya haram olduğunu göstermektedir. Nassın delaletinden hareketle ise, dedenin de haram olduğu anlaşılmaktadır. Zira her ne kadar kız, dede olmaksızın babanın suyundan oluşmuşsa da o dede, babanın suyunun oluşmasının sebebidir. Dolayısıyla dedenin haramlığı hususunda ihtiyata binaen sebep, müsebbibin yerine konmuştur. Diğer bir ifadeyle dede, babanın yerine geçirilerek haramlığın onu da kapsadığı anlaşılmıştır. Aynısı sütkardeşlerin çocukları için de geçerlidir. Onlar da sütkardeşlerden oluşmaları hasebiyle onların yerine konularak, aralarında akrabalık oluşan kimselerden olmaktadır.²⁸⁰

Buradan hareketle bir adamın iki eşi olsa, bunlar da biri erkek diğeri kız olmak üzere birer çocuk emzirse, bu iki çocuğun evlenmesi caiz olmaz. Zira onların içtiği süt, aynı adamdan kaynaklanmıştır. Buradan hareketle onlar, süt yoluyla baba bir kardeş hükmündedir. Aynı şekilde adamın öz çocukları da bu iki süt çocukla evlenemez. Çünkü onlar babasının süt çocukları olması hasebiyle kendisinin de sütkardeşleri olmuştur.²⁸¹ Bu öz çocukların zikri geçen iki kadından birinin veya onların dışında üçüncü bir kadının çocukları olması da fark etmez. Değişen tek şey, kardeşliğin anne-baba bir veya sadece baba bir olması durumudur ki bu, haramlığın derecesine ve kuvvetine etki etmemektedir.

²⁷⁵ İbaretu'n-nas: Bir cümleinin kendisinden ilk anlaşılan manadır. Nassın gelişinde asaleten veya tebean maksud manadır.

²⁷⁶ Delaletu'n-nas: Lafzın ruh ve makulünden anlaşılan manadır. İctihad ve istinbat olmaksızın sadece dili bilmekle anlaşılan bir illetin iştiraki sebebiyle hakkında nas olan bir hükmün, nas olmayan hükme delalet etmesidir. Diğer bir ifadeyle dili bilme sonucu tespit edilen illetin, aynı şekilde veya daha kuvvetli olarak hakkında nas bulunmayan başka bir şeyde de bulunuyorsa, hakkında nas bulunan şeyin hükmü ona da aktarılır. Şafii fıkıh usulünde bu, mefhumu muvafakat olarak ifade edilmektedir.

²⁷⁷ Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kafi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 510-511, 517-519; Halit Boz, "Kur'an'da Lafızların Delâlet Şekilleri / Signify Shapes of Words in the Quran", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2015), 147-163.

²⁷⁸ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*, 4/4.

²⁷⁹ Nisa 4/23.

²⁸⁰ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*, 4/4.

²⁸¹ Şeybânî, *el-Asl*, 4/366, 368; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 34/32.

Diğer bir örnek olarak bir adamın çocuğunu kardeşinin karısı emzirecek olsa, emzirilen çocuk, o kadının hiçbir çocuğuyla evlenemez. Çocukların emzirmeden önce veya sonra doğmuş olması fark etmez. Zira o kadın daha önce de ifade ettiğimiz üzere çocuğun sütannesi, çocukları da sütkardeşi olur. Bunların, çocuğun amcasının çocukları olması veya başka bir evlilikten kaynaklanması da aynı şekilde hükme etki etmez. Duruma göre anne-baba bir veya sadece anne bir kardeş sayılırlar. Ancak burada önemli olan asıl mesele, çocuğun amcası olan adamın, eşinin süt emzirmesi sebebiyle aynı zamanda sütbaba olmuş olmasıdır. Buna binaen çocuk, bu adamın da -sütannesi olan kadından olsun veya olmasın- hiçbir çocuğuyla evlenemez. Çünkü onlar da aynı babadan kaynaklanan sütü içmiş olmaları hasebiyle duruma göre ya anne-baba bir veya baba bir sütkardeşleri olmuştur.²⁸²

Netice itibariyle bir kişi kendi baba bir kardeşiyle evlenemeyeceği gibi, sütbabasının diğer hanımından olan çocuğuyla da -bu çocuk gerek neseben gerek süttan olsun- evlenemez. Çünkü sütbabasıyla arasında biyolojik bir bağ olmasa da sütbabasının hanımı tarafından emzirildiği için, onun çocuklarıyla baba bir sütkardeşliği ilişkisi doğar. Bu durum, İslam hukukunda evlenme engeli teşkil eden süt akrabalığı kapsamına girmektedir.

Başlığımızı sütbabanın diğer hanımından olan çocuğuyla evlenmenin hükmü olarak açmış olsak da, bu konu sadece sütbabanın çocuklarıyla ilgili değildir. Aksine baba tarafından diğer akrabaları da kapsamaktadır. Zira daha önce ifade ettiğimiz üzere “emenin emzirene nefsi, emzirenin emene nesli haramdır”. Koca ise süte sebep olması bakımından “emzirene” ilhak olduğundan, aynı şekilde bu sütbaba konumundaki kocanın nesli de emen çocuğa haramdır. Bir örnekle açıklayacak olursak bir adamın süt çocuğu evlenecek olsa, bu kadın sütbabanın gelini olması hasebiyle onunla evlenmesi sütbabaya haram olur ki bunu, süt akrabalığının fıkhi sonuçları bölümünde detaylıca inceledik.²⁸³ Aynı şekilde baba, başka bir kadınla evlenecek olsa, o kadın da çocuğa haram olur. Zira kadın, çocuğun sütbabasının hanımı olması sebebiyle çocuğa haramdır. Nisa Suresinin 22. ayetinde bu şöyle ifade edilmektedir: “*Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur.*”. Açıkça görüldüğü üzere, babaların eşleri -çocuğun annesi olup olmamasına bakılmaksızın- çocuğa haramdır. “*Nesep sebebiyle haram olanlar, emzirme*

²⁸² Şeybânî, *el-Asl*, 4/366.

²⁸³ bk. 1.2.1. Hukuki ve Fıkhi Sonuçlar.

sebebiyle de haram olur”²⁸⁴ hadisi gereğince de, sütbabanın hanımı, öz babanın hanımında olduğu gibi aynı şekilde çocuğa haramdır.

Konuyu biraz daha açıp örneklendirecek olursak, şöyle ifade etmemiz mümkündür: Süt emen çocukla sütanne ve sütbaba ile onların nesebi ve süt yoluyla olan üst ve alt soyları arasında akrabalık ve haramlık hükümleri terettüp eder. Öyle ki, sütanne bu erkekten veya başkasından, bu süt emmeden önce ya da sonra çocuk doğursa veya bu adamdan başka bir kadının çocuğu olsa, yine bu çocuklar süt emen çocuğun kardeşleri olur. Sütanne başka bir çocuğu emzirse ya da bu adamın başka bir kadından çocuğu olsa, yine süt emen çocuğun kardeşleri olur. Hepsi birbirinin sütkardeşi hükmündedir. Onların çocukları da onun kardeşlerinin çocuklarıdır. Sütbabanın erkek kardeşi çocuğun amcası, kız kardeşi de halasıdır. Sütannenin erkek kardeşi dayı, kız kardeşi de teyze konumundadır. Yine dede ve nine hakkında da aynısı geçerlidir.²⁸⁵ Fıkıh mezhepleri, bu konuda genel bir görüş birliği içindedir. Ancak süt akrabalığının oluşum şartları ve kapsamı hakkında mezhepler arasında bazı ayrıntılarda farklılıklar bulunmaktadır ki bunları, önceki bölümlerde detaylıca inceledik.

3.6. Neseben Kardeşin Sütkardeşiyle Evlenmenin Hükümü

İslam hukukunda süt akrabalığı, yalnızca süt emme fiilinden doğan özel bir hısımlık türüdür. Bu akrabalık, emziren kadın ile emzirilen çocuk arasında doğrudan oluşur ve belirli hısımları kapsar. Kur'an-ı Kerim'de süt akrabalığının evlilik engeli oluşturduğu belirtilmiş olup, özellikle sütanne ve onun süt emzirdiği diğer çocukları arasında evlilik yasaklanmıştır: “*Sizi emziren anneleriniz ve süt kız kardeşleriniz (size haram kılınmıştır).*”²⁸⁶ Buna ek olarak Hz. Peygamber (sav.), “*Nesep sebebiyle haram olanlar, emzirme sebebiyle de haram olur*”²⁸⁷ buyurarak, süt hısımlığının nesep hısımlığına kıyasla evlilik açısından benzer sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir.

Söz konusu meseleyi daha öz ifade etmek için, şu kaide kullanılmaktadır: “Emenin emzirene nefsi, emzirenin emene nesli haramdır”. Buradan hareketle, emziren açısından çocuklar ve kardeşler dâhil olmak üzere geniş bir kitleyle akrabalık oluşurken, emenin sadece kendisi ve biyolojik çocukları bu akrabalık müessesine katılmaktadır. Zira kadın tarafından gelen sütün oluşmasında, o kadının anne ve babasının da etkisi vardır. Dolayısıyla emziren

²⁸⁴ Buhari, Şehâdât, 7; Nikah, 27; İbn Mace, Nikah, 34.

²⁸⁵ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/343; İbn Davyân, *Menâru's-Sebil fî Şerhi'd-Delil*, 2/292-293.

²⁸⁶ Nisa 4/23.

²⁸⁷ Buhari, Şehâdât, 7; Nikah, 27; İbn Mace, Nikah, 34.

kadının süte sebep olmaları veya sütle alakalı başka fonksiyonları olmaları bakımından, onun nesli hükme dâhildir. Ancak emen tarafta bu sütün etkisi, ancak çocuğun kendisi ve yine bu çocuktan doğacak olan çocuğu üzerindedir. Yoksa anne-baba ve kardeşleri gibi akrabalarına hiçbir etkisi yoktur.

Bir adamın annesi, kardeşleri olan bir kız çocuğunu emzirse, bu çocuk adamın sütkardeşi olur. Kızın kardeşleri ise bir değişiklik olmaksızın yine kendisine yabancısıdır. Haliyle süt emen kız ile evlenmesi haramken, o kızın kardeşleriyle evlenmesinde fıkhi açıdan bir beis yoktur.²⁸⁸ Örnek olarak birinin sadece kızları, diğerinin sadece oğulları olan iki kadına bakabiliriz. Sadece erkek çocukları olan kadının oğullarından biri, diğer kadından emse, bu oğlan çocuğu diğer kadının sutoğlu, kadının çocuklarının da sütkardeşi olmuştur. Bundan dolayı da bu emmeden önce veya sonra doğmuş olsun, o kadının hiçbir kızıyla evlenemez. Ancak bu oğlanın erkek kardeşleri, bu kız çocuklarından diledikleriyle evlenebilirler. Zira kardeşlerinin süt emmesi, onları hiçbir şekilde etkilememektedir. O kadar ki, kardeşlerinin sütannesi olan kadınla dahi evlenmeleri fikhen caizdir. Aynı durum, tek bir kız çocuğun, oğulları olan kadından emmesinde de mevcuttur.²⁸⁹

“Nesep bakımından haram olan süt bakımından da haramdır” hadisini ve “emenin emzirene nefsi, emzirenin emene nesli haramdır” kaidesini temel alarak söz konusu meseleyi şöyle de açıklayabiliriz. Öncelikle süt emen çocuk, nesep yoluyla doğan çocukla aynı statüdedir. Çünkü o, kadından emme hasebiyle ona bağlanarak çocuğu hükmünü almıştır. İslam hukukuna göre bir akrabalık bağı da zaten ancak nesep, radâ’ veya sıhriyet yoluyla oluşmaktadır. Emen çocuğun kardeşlerinde ise bu üç yoldan hiç biri mevcut değildir. Bu sebeple onlar emziren kadına da onun akrabalarına da yabancılardır, hükümler de buna göre terettüp etmektedir. Yani emen çocuğun nesep kardeşleri ile sütkardeşleri birbirine yabancısıdır ve evlenmeleri caizdir. Bunu şuna kıyas etmemiz de mümkündür: Birinin biri anne bir, diğeri baba bir olmak üzere iki kardeşi olsa, bu kimse bunlardan hiçbirisiyle evlenemez, zira onun nesepten kardeşleri hükmündedir. Bunun hilafına o iki kardeşin birbiriyle evlenmesinde bir sakınca yoktur, çünkü onların arasında bir akrabalık ilişkisi söz konusu değildir. Onlar ne ortak bir anne ne de ortak bir babada birleşmemektedirler, dolayısıyla birbirine yabancılardır. İşte aynısı, süt emen birinin

²⁸⁸ Şeybânî, *el-Asl*, 4/378.

²⁸⁹ Şeybânî, *el-Asl*, 4/378; İbn Âbidîn, *Reddû ’l-muhtâr ‘ale’ d-Dürri’l-muhtâr*, 3/217.

nesepten ve sütten kardeşleri arasında da mevcuttur. Onların birleştiği ortak bir nokta yoktur. Dolayısıyla fıkıhçıların ittifakıyla evlenmeleri caizdir.²⁹⁰

Görüldüğü üzere kardeşinin sütkardeşiyle evlenme meselesi, İslam hukukunda açık ve net bir şekilde ele alınıp sınırlandırılmıştır. Süt akrabalığının kapsamı yalnızca belirli kişilerle sınırlı olduğundan, süt emen kişi ve onun biyolojik çocukları süt hısımlığı içinde kabul edilirken, süt emenin biyolojik kardeşleri bu kapsama girmez. Sonuç itibarıyla bir kimsenin biyolojik kardeşinin sütkardeşiyle evlenmesi caiz olup, İslam hukukuna göre ihtilaf olmaksızın herhangi bir evlilik engeli teşkil etmemektedir.

3.7. Sütkardeş Oldukları Evlendikten Sonra Anlaşılan Çiftlerin Durumuna Dair Hüküm

Süt akrabalığının resmi olarak tespit edilip kayıt altına alınmamasının sonuçlarından biri, oluşan bu hısımlığın zaman içerisinde unutulması, karıştırılması veya emzirmenin gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda farklı ifadelerin ileri sürülmesidir. Bu, sadece güncel bir mesele olmayıp aksine bilhassa Türkiye’de geçmişten günümüze mevcut olan bir sorundur. Özellikle kırsal yaşamın yaygın olduğu bölge ve zamanlarda, hanımların da erkeklerle birlikte sabahın erken saatlerinde evden çıkıp, geç vakitte eve dönmeleri olağan bir durumdu. Bu durumlarda şartlar gereği başka bir çocuğu emzirme ve başka bir kadından emme, hayatın akışında normal şekilde yaşanan bir vakia idi. Bunun doğal ve sıradan olması da zaman içerisinde unutkanlığa veya karışıklığa sebep olabilmekteydi. Zira tescil etme hassasiyeti bulunmamaktaydı. Bununla birlikte sosyolojik bir olgu olarak bu hususun son yüz yılda gittikçe artan bir problem olduğunu ifade etmek mümkündür. Teknolojik imkânların artması, çok sayıda algıya maruz kalmaya binaen idrak ve odak süresinde olumsuz değişimlere sebep olmuştur.²⁹¹ Bunların sonucunda tescil edilmeyen süt akrabalıkları sebebiyle, yıllar sonra sütkardeşi oldukları tespit edilen nice evlilikler oluşmuştur. Bunların çözülmesi ise son derece önemlidir. Zira aile, toplumun zeminini oluşturan en önemli temeldir. Bundan kaynaklı da bu tür meselelere ihtimamla yaklaşılması gerekmektedir.

Karşılaştığımız diğer bir problem, süt emme hükmünün toplumda bilinmiyor oluşudur. Dolayısıyla sadece unutmaya binaen değil, süt emmenin haramlık doğurduğunu bilmemekten

²⁹⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû ‘u ‘l-fetâvâ*, 34/33.

²⁹¹ Musab Turan, “Gençlerde unutkanlığın sebebi aşırı teknoloji kullanımı ve depresyon”, *Anadolu Ajansı* (27 Haziran 2020); “Dikkat ve Hafıza Üzerinde Teknoloji Etkileri | Aba Yayın” (Erişim 09 Haziran 2025).

dolayı da bu tür hatalı evlilikler yapılabilmektedir. 2015 yılında Türkiye’de bulunan iki hastanede yapılan bir araştırmada katılımcıların yüzde 10,4’ü, aynı kadından emen iki çocuğun sütkardeşi olmayacağını veya konuya dair bilgisi olmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların yüzde 24’ü ise sütkardeşlerin evlenmesinin caiz olduğunu veya konu hakkında bilgisi olmadığını söylemiştir.²⁹² Bu sorunlara binaen çalışmanın bu bölümünde, aralarında süten doğan bir haramlığı olduğu evlilikten sonra ortaya çıkan çiftlerin durumunu ele alacağız.

Çalışmada öncelikli olarak benimsenen yöntem, aile yapısının mümkün mertebe dağılmamasına yöneliktir. Zira belirttiğimiz üzere aile, toplumun temelini oluşturan ana unsurdur. Bir ailenin dağılması, toplumun sarsılması, çocuklar varsa bunların ortada kalması veya yıpranması anlamına gelmektedir. Buna binaen çabamız, tarafların en az derecede etkileneceği şekilde imkân olan durumlarda, evliliğin devamı yönünde olacaktır. Mümkün olmayan durumlarda ise zorlama fetvalara da başvurulmayacaktır.

Konunun kapsamı sebebiyle bu bölümü alt başlıklar ile ele alacağız.

a) Evli Kimselerde Süt Akrabalığının İspatı:

Süt akrabalığının ispatı hususunu önceki bölümlerde ele almıştık.²⁹³ Ancak söz konusu meselemizde bazı ayrıntıların olması hasebiyle burada tekrar ifade etmeyi faydalı bulduk. Hanefi mezhebinde ifade ettiğimiz üzere, sadece kadınların şahitliğinin bir geçerliliği yoktur ve mutlaka kendileriyle birlikte erkeklerin de bulunması şart koşulmuştur. Bu yaklaşımdan hareketle şahitliğin alt sınırı, bir erkek iki kadın yahut iki erkek olarak belirlenmiştir. Buna binaen örnek olarak bir kadın, evli olan iki kişinin tek bir kadından emdiğine şahitlik etse, bu kabul edilmez. Kadınların sayısı çoğalsa ve dörde kadar ulaşsa, hatta bu evli olan kimselerin anneleri dahi şahitlik etse, durum değişmez. Mutlaka kadınların şahitliğinin yanında en az bir erkeğin şahitliği şart koşulmuştur. Bununla birlikte söz konusu koşullar sağlanamasa dahi, özellikle nikâh öncesi ihtiyatlı davranmak tavsiye edilmektedir. Bu doğrultuda tek bir kişinin şahitliğiyle şartlar sağlanmasa da nikâh öncesi tarafların vazgeçmesi uygun olacaktır.²⁹⁴

Şafii mezhebinde süt akrabalığı, iki adil erkek, bir erkek iki kadın ve erkek olmaksızın dört hür, adil ve balığa kadının şahitliğiyle de ispat edilebilmektedir. Bu kadınlar yabancı olabildiği

²⁹² Karadag vd., “Human Milk Banking and Milk Kinship”, 192.

²⁹³ bk. 2.7. Süt Akrabalığının İspatı.

²⁹⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 4/380-381; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva ’l-Hindiyye*, 1/347.

gibi akraba da olabilmekte, hatta kendileri adına da şahitlikte bulunabilmektedirler.²⁹⁵ Fakat bu ikrar durumunda emziren ile emen tarafların yaşları, süt akrabalığının oluşması için uygun olmalıdır.²⁹⁶ Bununla birlikte konumuzla da alakalı olarak İmam Şafii'nin bir ilavesi vardır. O, süt akrabalığı bilinmeden evlenen kimseler hususunda, ancak süt emme vakti ve sayısı gibi yakîne ulaştıracak kat'î bir şهادetin geçerli olacağını savunmuştur.²⁹⁷

Maliki mezhebine göre süt akrabalık sadece bir kadın iki erkek veya iki kadınla da sabit olmaktadır. Ancak bu durumda akrabalığın, toplumda yaygın biçimde biliniyor ve tanınıyor olması gerekmektedir. Bu yaygınlık şartı, şahitlik edenlerin tarafların anneleri olması halinde dahi aranmaktadır.²⁹⁸ Bununla birlikte bu kimselerde adalet şartının aranıp aranmaması, mezhep içi ihtilafa konu olmuştur. Bu mezhebe göre tarafların anne-babasının ikrarı, nikâhtan önce olduğunda tıpkı tarafların kendilerinin ikrarı gibidir. Her durumda nikâhları feshedilir. Bu ikrarın nikâhtan sonra gerçekleşmesi, fıkhen bir feshi gerektirmese de ihtiyaten ayrılımları uygun olur.²⁹⁹

Süt akrabalığının ispatında şartları en hafif olan mezhep Hanbeli mezhebidir. Onlara göre tek bir kadının şهادeti akrabalığın sübutu için yeterlidir.³⁰⁰ Sonuç itibariyle sübut meselesinde kolaydan zora bir sıralama yapılacak olsa, Hanbeli, Şafii, Maliki ve son olarak da Hanefiler zikredilecektir. Ayrıca bir kimse, evli olan iki kişiyi emzirdiğini söylese, Hanbeli mezhebi dışındakiler için, dört durumdan bahsetmek mümkündür:

- a) Tarafların ikisi de bunu ikrar etse, akrabalık sabit olur ve bu kimselerin evliliklerini sürdürmeleri caiz olmaz, derhal ayrılımları gerekir. Bu durumda Hanefi mezhebine göre duhul gerçekleşmiş ise kadın, mehr-i misil ve mehr-i müsemmadan daha az olanı alır.
- b) Bu iddiayı her ikisi de yalansa, nikâh devam eder. Ancak emzirdiğini iddia eden kadın adil ise ihtiyaten ayrılımları tercih edilir.
- c) Bu iddiayı sadece kadın kabul etse, adam ise yalanlasa, nikâhları devam eder.
- d) Bunun hilafına adam tasdik etse, kadın ise yalanlasa, sütkardeşi oldukları kabul edilir. Zira talak hakkı kocanıdır.³⁰¹ O bu tasdik ile ayrılık sonucunu kabul etmiş sayılır.

²⁹⁵ eş-Şâfi'î, *el-Umm*, 5/36; Hañib Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/148.

²⁹⁶ eş-Şâfi'î, *el-Umm*, 5/37-38.

²⁹⁷ eş-Şâfi'î, *el-Umm*, 5/37; Hañib Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/148-149; Şen, "Yıllar Sonra Süt Kardeşi Oldukları Tahmin Edilen Eşlerin Durumunun İslâm Hukuku Açısından Mukayeseli Değerlendirilmesi", 246.

²⁹⁸ Tenûhî Sañnûn, *el-Müdevvene*, 2/543.

²⁹⁹ Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/540-541.

³⁰⁰ er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/96; İbn Davyân, *Menâru's-Sebil fi Şerhi'd-Delîl*, 2/295.

³⁰¹ Şeybânî, *el-Asl*, 4/380-381; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/347.

Maliki mezhebine göre ise iki taraf sût akrabalığını ikrar etse kadın, duhul gerçekleştiyse mehr-i müsemmayı alır, gerçekleşmediyse bir şey almaz.³⁰² Bunun yanında koca, hanımının kendine haram olduğunu iddia etse, yine sözüne itibar edilir ve araları ayrılır. Kadının mehri, Hanefi mezhebine göre kadının tutumuna göre değişmektedir. Buna binaen fiili bir birliktelik gerçekleşmedi ve kocasının iddiasını yalanladı ise mehrin yarısını alır, ancak doğruladı ise mehirden bir şey almaz. Diğer yandan duhul gerçekleşmiş ve kadın iddiayı yalanlamış ise koca mehr-i müsemmanın tamamını, doğruladı ise mehr-i müsemma ile mehr-i misilden daha az olanı ödemesi gerekir. Ayrıca adam daha sonra yanıldığını söyleyerek sözünden dönse, istihsanen araları ayrılmaz, fakat ikrarını önce teyit edip sonra dönecek olsa artık evlilikleri devam etmez.³⁰³

Şafii mezhebine göre gerek evli olan adam gerekse eşi olan kadın, sût yoluyla mahrem akraba olduklarını söylese, bu ikrarları geçerli, evli kalmaları ise haram olur ve araları ayrılır. Aynı şekilde başkasının iddiasını tasdik etseler de durum böyledir. Ayrıca bu ikrarlarından dönmelerine de itibar edilmez. Bu ikrar, duhulden önce biliniyor ise fesattan dolayı kadının mehir hakkı düşer. Ancak buna rağmen duhul gerçekleşse, fakat kadının ikrah veya uyuma gibi bir özrü olsa, mehr-i misil alır. Diğer taraftan bu akrabalık durumu fiili evlilikten sonra ortaya çıksa, mehr-i müsemmaya hakkı vardır.³⁰⁴

Sadece koca akraba olduklarını iddia etse ve kadın bunu yalanlasa, Şafii mezhebine göre nikâh feshedilir ve araları ayrılır. Duhul öncesi mehr-i müsemmanın yarısı, sonrası ise tamamını alır. Ancak kadın iddia etse ve adam yalanlasa, evlilik anındaki duruma bakılır. Kadın rızası ile evlendiyse adamın yemin etmesi şartıyla nikâh devam eder, fakat rızası olmadan evlendiyse bu durumda kadın tasdik olunur.³⁰⁵

Kocanın ikrarı hususunda Malikiler de -ikrar nikâhtan önce veya sonra olsun- aralarının ayrılmasının gerekli olduğunu söyler. Duhul gerçekleşti ise kadın mehr-i müsemmayı hak eder, duhulun gerçekleşmediği durumları ise ikiye ayırırlar. Buna binaen kocanın iddia ve itirafı akitten önce olmuş ise kadın bir şey almazken, sonra olduysa mehrin yarısını alır. Ayrıca bu itiraf kadın tarafından yapılırsa, koca ise yalanlasa, araları ayrılmaz ve kadına bir şey

³⁰² Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/539.

³⁰³ Şeybânî, *el-Asl*, 4/381; Şeyh Nizâm, *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/347; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/222-223.

³⁰⁴ Haţib Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/146-147.

³⁰⁵ Haţib Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/147.

gerekmez.³⁰⁶ Maliki mezhebine göre bir adam, evleneceği kadının veya baba, gelininin muharremâtlardan olduğunu söylese, sonra bu sözünden dönse veya yalan söylediğini ifade etse, yine de o kadınla evlenemez. Bu durumda ilk ikrarları esas alınır.³⁰⁷

Hanbeli mezhebi ifade ettiğimiz üzere tek bir kadının dahi şahitliğini, hükümlerin terettübü için yeterli görmektedir. Bu şahitliğin, kadının bizzat kendisinin emzirmesine yönelik olması yahut başkasının emzirdiğine dair olması eşittir. Buna binaen bir kadın, bir çocuğu emzirdiğini iddia etse, bu da kabul edilmektedir. Dolayısıyla bir kadın, evli olan bir çifti emzirdiğini söylese, kadı bu kimselerin arasını tefrik eder. Delil olarak Hz. Osman (ra.) döneminde tek bir kadının şahitliğiyle evlilerin arasının ayrıldığı ifade edilmektedir.³⁰⁸

b) Nikâh Akdinin Durumu:

Meselenin ayrıntılarına geçmeden evvel, süt akrabalığı şartlarını taşıyan bir nikâh akdinin âlimlere göre nasıl değerlendirildiğini ifade etmekte fayda olacaktır. Zira nikâhın Ebu Hanife'ye göre sıhhat, cumhur'a göre inikad şartlarından biri, sürekli veya geçici bir evlilik engelinin bulunmamasıdır. Evlilik engeli oluşturan bir süt akrabalığının mevcudiyeti şüphe olmayacak şekilde biliniyorsa, icma ile ayrılmaları gerekir.³⁰⁹ Ebu Hanife bu akdin fasit olduğunu söylerken İmameyn ve cumhur batıl olduğu görüşünü savunmaktadır. Hanbeli âlimlere göre ise bu nikâh münfesihi olup, akdin bağı kendiliğinden ortadan kalkmakta ve hükmen sona ermektedir.³¹⁰

Bu ayrım, akdin sonuçları bakımından önem arz etmektedir. Batıl bir akid, hem aslen hem vasfen meşru olmayıp yok hükmündedir. Buna göre taraflar derhal birbirinden ayrılmalıdır, ayrıca kadının iddet beklemesi de gerekmez. Ancak bununla birlikte rahmin boş olduğunu tespit etme ve bu şekilde nesillerin karışmasını önleme gayesiyle kadının bir müddet beklemesi anlamına gelen istibrâ³¹¹, yani bir hayız süresince beklemesi gerekmektedir.³¹²

Fasit bir akid, aslen meşru olup vasfen meşru değildir. Diğer bir ifadeyle rükün ve inikad şartları tam olarak mevcutken, sıhhat şartlarında eksiklik olan akitlerdir. Nikâh akdinde fasit-

³⁰⁶ Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklil*, 5/539.

³⁰⁷ Tenûhî Şahnûn, *el-Müdevvene*, 2/543.

³⁰⁸ İbn Davyân, *Menâru's-Sebîl fî Şerhi'd-Delîl*, 2/295-296.

³⁰⁹ Acar, Halil İbrahim, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 319.

³¹⁰ Acar, Halil İbrahim, *İslâm Aile Hukuku*, 71.

³¹¹ Halil İbrahim Acar, "İddet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000).

³¹² Şen, "Yıllar Sonra Süt Kardeşi Oldukları Tahmin Edilen Eşlerin Durumunun İslâm Hukuku Açısından Mukayeseli Değerlendirilmesi", 248.

batıl ayrımını kabul eden başlıca âlim Ebu Hanife'dir, İmameyn ve cumhur bu ayrıma gitmemektedir. Zira Ebu Hanife, evlilik engelinin bulunmamasını sıhhat şartları arasında değerlendirirken, diğerleri inikad şartları arasında zikretmektedir. Esasen Ebu Hanife'nin bu görüşe gitmesi, nikâh akdine bina ederek evli olduğunu düşünen kimseleri daha büyük problemlerle karşı karşıya kalmaktan koruyarak mağduriyetlerini önlemek ve çocukların da nesebini muhafaza etmek içindir. Zira batıl akitte çocuğun nesebi sabit olmazken, fasit akitte babaya nispet edilmesiyle sübutu gerçekleşmektedir.³¹³

c) Fiili Bir Evliliğin Olmaması:

Söz konusu meselemizde, bir süt emme hususunun kesin olarak vuku bulduğu biliniyorsa, nikâhın fiili bir evliliğe dönüşüp dönüşmediğine bakmak esas olacaktır. Eğer ki henüz fiili bir evlilik gerçekleşmediyse hemen bu evliliğin sonlandırılması ve çiftin arasının ayrılması uygun olacaktır. Henüz fiili bir evlilik gerçekleşmediği için ihtiyatlı davranmak, şüpheden kurtulmak bakımından en doğrusudur. Buna binaen süt akrabalığının en hızlı olduğu Hanefî ve Maliki mezheplerinin şartlarının esas alınması, temkin için daha uygundur. Diğer bir ifadeyle tek bir emme dahi bu evliliğin sonlandırılması için yeterlidir.

Yine ihtiyat bakımından bu hususta sütün emildiği yaş sınırını İmam Züfer'e dayanarak üç yaşa kadar çıkarmanın yanlış olmayacağı görüşündeyiz. Zira bu, haram olacak olan bir birliktelikten korunmanın en güvenilir yoludur.

Fiili bir evlilik hayatının başlamadığı bu durumda ayrıca kadın, iddet beklemeyecek ve mehir olarak bir şey alamayacaktır.³¹⁴ Bu konumdaki kimselerin arası ifade ettiğimiz üzere derhal ayrılmalı ve nikâh akdi sonlandırılmalıdır. Eğer evli kalma noktasında direnirlerse, İslam hukukuna göre kamu otoritesi tarafından aralarının ayrılması gerekir.³¹⁵ Ancak günümüz hukuk sisteminde süt akrabalığı evlilik engeli oluşturmadığı için³¹⁶, bu görev bir nevi farz-ı kifayeye dönüşmekte, çevre ve tanıdıklar tarafından üstlenilmesi gerekmektedir.

³¹³ Acar, Halil İbrahim, *İslâm Aile Hukuku*, 150-153; Şen, "Yıllar Sonra Süt Kardeşi Oldukları Tahmin Edilen Eşlerin Durumunun İslâm Hukuku Açısından Mukayeseli Değerlendirilmesi", 247.

³¹⁴ Şeyh Nizâm, *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/304, 526.

³¹⁵ Yaman, "İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı", 63.

³¹⁶ Süt akrabalığı Mecelle'de ve Hukuk-i Aile Kararnamesinde evlenme engelleri arasında zikredilmekteydi. Ancak 1926 İsviçre Medeni Kanunu'na geçilirken hazırlık sürecinde süt akrabalığı mutlak butlanla batıl olacağı şekilde evlilik engelleri arasında yer almış olsa da genel kurula geçmeden ve yürürlüğe girmeden hukuk metninden çıkarılmıştır.

Kaşıkçı, "Eski Hukukumuzda Süt Emzirme Akdi", 19; Yaman, "İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı", 59; Çeker, "İslam Hukukunda Süt Akrabalığı", 357.

Tarafların bu durumda suhuletle ayrılmalari, mevcut olan meveddet ve sevgiye binaen zor olacaksa da ailenin muhafazası ve neslin korunması bakımından en tedbirli yöntemdir. Gerekli adımların atılması ve tarafların ayrılığı sorunsuz kabul etmeleri açısından ailelere oldukça önemli bir rol düşmektedir. Zira gençlerin, bu hususta daha ziyade diğer mezheplerin görüşlerine dayanarak evliliğin devamını getirecek yollar aramaları muhtemeldir. Buna binaen aileler çocuklarına yol göstererek, Allah'ın rızasının kulların hoşnutluğundan daha önemli olduğunu telkin etmeli, tüm bu sürecin daha sağlıklı sonlanmasında öncü olmalıdırlar.

d) Fiili Bir Evlilik Olması Durumu:

Nikâh akdi sonucu fiili bir evlilik gerçekleşti veya belirli bir sürenin geçmesiyle çocuk doğdu ise, mesele farklı bir açıdan incelenecektir. Zira bu durumda tam bir aile yapısının varlığı söz konusudur. İncelediğimiz konu bu açıyla, henüz fiili bir evliliğin gerçekleşmediği durumlardan ayrılmaktadır. Fiili bir hayatın yaşanmadığı örneklerde tarafların ayrılmalari, ihtiyata daha uygun olması sebebiyle tavsiye edilmektedir. Fiili bir evliliğin gerçekleştiği, çocukların olduğu bir durumda ise maslahat, aile birliğini korumaktadır. Bu durumdaki bir evliliğin sonlandırılması, birçok ailenin dağılmasına ve bunun sonucunda daha büyük bir fesada sebep olabilecektir.

Fiili bir evliliğin gerçekleştiği durumda başlıca bakılacak iki mesele vardır: Bunlardan ilki emme sayısı, ikincisi ise emme yaşıdır. Mezhepler arası ihtilaflı olan bu iki mesele, evliliğin sürdürülmesine imkân tanıyabilecektir. Hanefi mezhebine göre ilk iki yaş içerisinde tek bir emme dahi süt akrabalığının ve böylelikle de evlenme engelini oluşması için yeterliyken, Malikiler tek emme hususunda aynı görüşe sahip olmakla birlikte ilk iki yaşa ayrıca “normal yemeklere alışma süreci” eklemektedirler. Şafii ve Hanbeli mezhepleri ise yaş hususunda yine ilk iki yaş sınır olarak belirlemiş, emme sayısında ise farklı zamanlarda gerçekleşen en az beş emmeyi süt akrabalığının oluşması için şart koştur.³¹⁷

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, bir aile kurulduktan sonra onun sonlandırılmasına yönelik değil, ayakta tutulmasına yönelik çaba sarf etmek daha uygun düşecektir. Bu noktada da ulemanın ihtilafı rahmet olmaktadır. Dolayısıyla fiili bir evlilikten sonra kadın ve kocanın sütkardeş oldukları öğrenilirse, emme sayısını dikkate almak suretiyle Şafii ve Hanbeli

³¹⁷ bk. 2.1. Emme Sayısı ve 2.2. Yaş Sınırı.

mezheplerinin şartları esas alınabilir.³¹⁸ Bu noktada bu mezheplerin şartı olan ayrı ayrı vakitlerde beş emme gerçekleşmemişse, bu mezheplere göre bir akrabalık oluşmamıştır. Buna binaen de evliliğin devamını sağlamak ve aile yapısını korumak için bu kimselerin Şafii ve Hanbeli mezheplerinin görüşleri doğrultusunda evlilik hayatlarına devam etmeleri yönünde bir yol izlenmesi mümkün ve uygun olacaktır.

Bununla birlikte Şafii ve Hanbeli mezheplerinin şart koştuğu beş emme sayısına da ulaşıldıysa, artık bu evliliğin sürdürülmesinin bir imkânı olmamaktadır. Buna binaen taraflar derhal ayrılmalı ve evliliklerini sonlandırmalıdır. Çocukların olumsuz etkilenmelerini en aza indirmek için anne ve baba, iletişimin mahremiyet sınırlarını ihlal etmeden fakat çocukların zarar görmesini önleyecek bir şekilde devam etmesinin yollarını aramalıdır.

Son olarak şunu da tekrar eklememiz gerekir ki koca, karısıyla arasında bir sütkardeşliğin olduğunu ikrar etse, bu ikrarında da ısrar etse veya daha önce mezheplerin ihtilaflarıyla detaylı şekilde ifade ettiğimiz şahitlik yoluyla bu akrabalık sabit olsa, bu kimselerin ayrılması gerekmektedir. Bu noktada Hanefi mezhebine göre fiili bir evlilik hayatı gerçekleşmiş ise kadın, belirlenen mehir ile mehr-i misilden daha az olanı hak eder, koca da bunu kadına vermekle yükümlü olur. Fiili bir evlilik gerçekleşmemiş ise kadın bir şey almaz. Ayrıca bu birliktelikten dünyaya gelmiş olan çocukların nesebi de sabit olur.³¹⁹

Süt akrabalığının önemine binaen, bir çocuğun öz annesi dışında bir kadın tarafından emzirilmesi halinde, bu durumun şahitlerin beyanı veya farklı bir yol ile tescil edilmesinin önemini vurgulamak yerinde olacaktır. Bu hususun önemi klasik kaynaklarda dahi yer edinmiş ve kadınların zaruret olmaksızın gelişi güzel çocukları emzirmemeleri, emzirdiklerinde ise mutlaka kayıt altına almaları gerektiği ifade edilmiştir.³²⁰ Bilhassa bu başlıkta incelemiş olduğumuz problem de süt emmenin basit bir kayıt altına alınması sonucunda ortadan kalkacaktır. Bu tescil ise, belirttiğimiz üzere toplumun ana omurgasını oluşturan aileyi koruyacaktır. Ayrıca süt akrabalığının evlenme engeli oluşturmasının arkasındaki hikmet bizlerce belki tam olarak anlaşılamıyor olsa da Allah'ın emrinin tartışmaya açık olmadığını ve yine O'nun iradesinin bizler için şüphesiz nice faydalar barındırdığını unutmamak gerekir. Bu

³¹⁸ Çeker, "İslam Hukukunda Süt Akrabalığı", 350; Algül - Kayasöken, "Süt Hısımlığı ile İlgili Hadislerin Fıkhi Mezhepler Bağlamında Değerlendirilmesi; Beş Kez Emzirme Rivayeti Örneği", 2606-2607.

³¹⁹ Şeybânî, *el-Asl*, 4/380.

³²⁰ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/345.

bağlamda söz konusu problemle karşı karşıya kalan kimselere de bu hususları göz ardı etmeden, zihin ve gönül rızası ile adım atmaları tavsiye edilir.

3.8. Süt Bankasından Alınan Sütün Süt Akrabalığına Etkisi ve Sütlerin Karışmış Olmasının Hükmü

İlk iki yılda anne sütü ile beslenme, çocuğun sağlığı üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Amerikan Pediatri Akademisi (AAP), ilk 6 ay içerisinde çocuğun sadece anne sütüyle beslenmesini, bu süreçten sonra iki yaş ve fazlasına kadar da ek gıdayla birlikte sütün verilmesine devam edilmesini tavsiye etmektedir.³²¹ Zira bu gıda, alerji ve enfeksiyonel hastalıklara karşı koruyucu maddeler barındırmaktadır. Buradan hareketle muhtelif sebeplerle annesi tarafından emzirilemeyen çocukların, sütün olumlu etkilerine ulaşabilmeleri için, başka kadınların sütleriyle emzirilmesi çözüm olmaktadır. Bu bağlamda geleneğimizde sütanneliği müessesesi mevcuttur. Ancak günümüzde bu problemin önüne geçmede süt bankalarının varlığıyla karşılaşmaktayız.³²²

a) Süt Bankaları ve Kısa Tarihçesi

Süt bankaları, bağış yoluyla anne sütünü toplayan, taramadan geçirip işleyen ve son olarak da ihtiyaç duyan kimselere dağıtan bir yapıdır.³²³ Diğer bir ifadeyle, ihtiyaca binaen çeşitli kadınların sütlerinin, sağlıklı ve hijyenik ortamlarda süte ihtiyaç duyan çocuklara dağıtmak üzere muhafaza edilmesidir.³²⁴

Bu bankaların tarihçesini kısaca ele alacak olursak, ilk süt bankasının anne sütü dışında bir gıdayla beslenen bebeklerdeki ölüm oranlarının yüksekliğini fark eden Theodor Escherich tarafından 1909 yılında Avusturya-Viyana’da, ikincisinin Boston’da, üçüncüsünün de Almanya’da açıldığını görmekteyiz. Zaman içerisinde muhtelif yerlerde kurulan bu bankalar, 1980’li yıllarda bilhassa HIV³²⁵ benzeri bulaşıcı hastalıkların yayılması korkusunun yanında başka hastalık riskleri ve farklı koşullar sebebiyle birçok bankanın kapandığı tespit edilmiştir. Ancak 1985 yılında Kuzey Amerika Anne Sütü Bankacılığı Birliği (HMBANA) ve 2010

³²¹ Joan Younger Meek vd., “Policy Statement: Breastfeeding and the Use of Human Milk”, *Pediatrics* 150/1 (27 Haziran 2022), 1; “Foods for Infants and Young Children: A Matter of Concern?”, *World Health Organisation* (2022).

³²² Ataseven, “Çocuğun Süt Dönemi ve Süt İle Beslenmesi”, 261-262.

³²³ Gürol vd., “Turkish Women’s Knowledge and Views Regarding Mother’s Milk Banking”, 240.

³²⁴ Öztürk, *İslam Hukukuna Göre Süt Bankacılığı*, 49.

³²⁵ Human Immunodeficiency Virus, tr.: İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü.

senesinde Avrupa Anne Sütü Bankası (EMBA) organizasyonları kurularak, bazı standartlar ekseninde süt bankalarının kuruluşunda tekrar bir artış olmuştur.³²⁶ Bu bağlamda 2009 yılında çoğu Avrupa ve Kuzey ile Güney Amerika olmak üzere 38 ülkede toplam 300 süt bankasının olduğu tespit edilmiştir.³²⁷ Sonuç itibariyle belli kural ve standartlar oluşup korunmaya çalışılmış, bu düzenlemeler sonucunda dünya geneli süt bankalarında bir artış olmuştur.

Anne sütü bankalarının kurulma ve yayılmasına etki eden faktörleri şu şekilde özetleyebiliriz:³²⁸

1. Yakın çevrede bir sütannenin bulunmaması.
2. Kan, organ ve sperm bankalarından hareketle süt bankasının da kurulabileceği fikri.
3. Yeni doğmuş bebeklerin anne sütü ihtiyaçlarını giderme.
4. Çocuğu ölen veya fazla sütü olan annelerin süt vermek istemesi.
5. Kadınların da sanayileşmeyle birlikte iş hayatına atılması.
6. Aile bağlarının zayıflamasına binaen sütanneliğin azalması ve toplumsal kopukluğun yaşanması.
7. Tıp alanındaki gelişmeler.
8. Ticari beklentiler.

Sanayi devrimiyle birlikte ekonomik hayattaki değişimler, kadınların çalışma hayatına atılması ve çeşitli alanlarda istihdam edilmelerine yol açmıştır. Bunun sonuçlarından biri ise, annelerin uzun saatler ve günün çoğunda işte bulunmaları hasebiyle çocukların anne sütüyle emzirilmesinde azalmanın gerçekleşmiş olmasıdır.³²⁹ Bilhassa Amerika ve Avrupa ülkelerinde bu sadece mevcut bir olgu değil, aynı zamanda teşvik edilen bir sistemdir.

Amerika ve Avrupa bölgelerindeki Müslüman topluluğun ve özellikle mühtedilerin, genellikle Müslüman ülkelerde olduğu gibi yakın akraba ve arkadaş çevrelerinin olmaması bakımından aynı sosyal imkânlarla ve aile desteğine sahip olmadıkları görülmektedir.³³⁰ Diğer bir ifadeyle bir yandan sosyal bağlarının olmaması, diğer yandan ise bilhassa geçtiğimiz

³²⁶ Öztürk, *İslam Hukukuna Göre Süt Bankacılığı*, 55-56; Aydemir, “Anne Sütü Bankaları”, 187; Demirtaş, “Türkiye’de Anne Sütü Bankaları Olmalı Mı?”, 74.

³²⁷ Gürol vd., “Turkish Women’s Knowledge and Views Regarding Mother’s Milk Banking”, 240; Ramli vd., “Human Milk Banks – the Benefits and Issues in an Islamic Setting”, 164.

³²⁸ Pekdemir, “İslâm Hukukuna Göre Anne Sütü Bankaları”, 539.

³²⁹ Boz, “Anne Sütü Bankalarının İslâm Hukukuna Göre Analizi”, 28.

³³⁰ Subudhi - Sriraman, “Islamic Beliefs About Milk Kinship and Donor Human Milk in the United States”, 1-2.

yıllarda süt bankalarının sayısının batıda son derece artması³³¹, bu kimseleri alternatif olarak süt bankalarını göz önünde bulundurmaya sevk edebilmektedir.

b) Süt Bankalarının İşleyişi

Süt bankalarını fıkhi açıdan değerlendirebilmek için öncelikle işleyişini incelememiz gerekmektedir. Sütünü bağışlamak isteyen kadın, sütünü bağışlamadan evvel birtakım virüs veya başka hastalıklardan korunmuş olduğunu tespit etmek için öncelikle serolojik tarama testlerine tabi tutulmaktadır. Kanda bulunan antikorları tarama yöntemiyle, enfeksiyon ve kan yoluyla bulaşabilen hastalıkların tespit ve tanısında uygulanan bu yöntem³³², süt bağışında bulunan kadının ve ondan alınan sütün sağlıklı olduğunu tespit etmek için yapılmaktadır. Sağlık durumu vakit vakit değişebileceğinden bu tarama, altı ayda bir düzenli şekilde tekrar edilmektedir.

Bu testler yapıldıktan sonra gönüllülük esasına dayalı olarak kadınlar, sütlerini hiçbir maddi karşılığı olmaksızın bankaya vermekte, süte ihtiyaç duyan taraflar ise bunun aksine para karşılığında sütü alabilmektedirler. Alınan sütler, steril kaplarda dondurulmuş şekilde bankalara teslim edildikten sonra çözündürülerek bir havuzda karıştırılmaktadır. Ardından hastalıklara sebep olabilecek mikroorganizmalardan arındırılmak için önce belli bir dereceye kadar ısıtılıp hızlı bir şekilde soğutulması tekniğiyle pastörizasyon işlemine tabi tutulup, süte ihtiyaç duyan tarafa dağıtılmaktadır.³³³

c) Türkiye’de Süt Bankalarına Karşı Tutum

2012 yılında Sağlık Bakanlığı, Türkiye’de süt bankası kurmayı planladığını ilan etmişti. Ancak bu bağlamda bilhassa süt akrabalarının oluşacağı endişesiyle gelen itirazlar sonucu, Mart 2013 tarihinde projenin değiştirildiği açıklanmıştır. Buna binaen gerek sosyal gerek dini engellerden dolayı Türkiye’de süt bankaları kurulmamıştır.³³⁴

Türkiye’de süt bankalarının yürürlüğe girmesi durumunda, süt almak için başvuruların ne düzeyde olacağı da tam olarak bilinmemektedir. Zira Malatya’da yapılan bir araştırmada katılımcıların yüzde 42,4’ü, hangi tarzda olursa olsun süt bankalarının Türkiye’de kurulmasını

³³¹ Thorley, “Milk Kinship and Implications for Human Milk Banking”, 1.

³³² “Serolojik Testler”, *Özel Viromed Laboratuvarları* (blog) (Erişim 10 Haziran 2025).

³³³ Öztürk, *İslam Hukukuna Göre Süt Bankacılığı*, 49; Aydemir, “Anne Sütü Bankaları”, 188; Demirtaş, “Türkiye’de Anne Sütü Bankaları Olmalı Mı?”, 74.

³³⁴ Aydemir, “Anne Sütü Bankaları”, 190.

istememediğini ifade etmiştir. Fıkhi açıdan belli şartları sağlayıp yerine getirecek olan alternatif sistemlerle dahi olsa, yüzde 55,8'i süt bağışında bulunmayacağını, yüzde 68,8'i ise ihtiyaç halinde süt almayacağını söylemiştir. Ayrıca katılımcıların yarısı, çocuğun annesi tarafından emzirilemediği durumlarda süt formülünün en iyi ve faydalı besin olacağı kanaatinde bulunmuştur. Buna karşılık katılımcıların yüzde 29,4'ü, başka bir kadının sütünün ilk sırada olduğunu söylemiştir.³³⁵

Zannımızca bu, aynı çalışmada tespit edilen bir olguyla bağlantılı olabilmektedir. Görülen o ki, süt bankalarından bağımsız bir şekilde gerek başka bir çocuğu emzirme, gerekse kendi çocuğunun başka bir kadın tarafından emzirilmesi hususunda genel ve büyük bir çekingenlik mevcuttur. Hatta konu, kendi çocuğun emzirilmesi olduğunda, bu sayı daha da artmaktadır. Bu bağlamda süt verecek anne tanınsa bile katılımcıların yüzde 57,7'si süt kabul etmeyeceğini, yüzde 38,7 ise süt vermeyeceğini ifade etmiştir. Kaldı ki, karşı taraf tanınmadığında rakamlarda ortalama yüzde 22 olarak bir artış gözlemlenmektedir.³³⁶

Başka çalışmalarda bu rakamlar değişebilmektedir. Buna göre farklı saha çalışmalarının ortalamasında, Türkiye'de süt bankalarının kurulmasını istemeyenlerin sayısı, yüzde 35'i geçmemektedir. Kurulması halinde katılımcıların yüzde 63,5'i, bağıшта bulunmaya olumlu bakmasına karşılık yararlanma hususunda yarıdan fazlası olumsuz yanıt vermiştir. Burada bilhassa dikkatimizi çeken husus, Erzurum ve İzmir'de yapılan çalışmalardaki sonuçların birbirine yakın olmasıdır. Buna karşılık 2022 yılında Aydın'da yapılan rakamlar, kadınların daha temkinli bir tutuma sahip olduklarını göstermektedir.³³⁷

İstanbul'da yapılan bir ankette ise sonuçlar, süt bankalara daha olumsuz bir yaklaşımı göstermektedir. Buna binaen ihtiyaç duysa dahi katılımcıların yüzde 78,6'sı süt bankasından süt almayacağını, yarısı da süt bankasından süt almak yerine süt formülünü tercih edeceğini ifade etmiştir. Aynı şekilde yüzde 87,8'i, süt veren kişinin ahlakının önemli olduğunu ve tanımadıkları birinden süt kabul etmek istemeyeceklerini söylemişlerdir.³³⁸

Rakamlarda değişiklikler olmakla birlikte sonuç itibarıyla Türkiye'de süt bankalarına karşı tutumun, daha ziyade temkinli ve olumsuz olduğunu söyleyebilmekteyiz. Gerekçeleri bir

³³⁵ Karadag vd., "Human Milk Banking and Milk Kinship", 190-193.

³³⁶ Karadag vd., "Human Milk Banking and Milk Kinship", 192.

³³⁷ Varer Akpınar vd., "Attitudes Towards Human Milk Banking Among Native Turkish and Refugee Women Residing in a Rural Region of Turkey"; Ekşioğlu vd., "Mothers' views of milk banking"; Gürol vd., "Turkish Women's Knowledge and Views Regarding Mother's Milk Banking".

³³⁸ Kadioğlu vd., "Turkish Women's Attitudes and Views Regarding Human Milk Banking", 1069-1074.

yandan hastalıkların bulaşmasına sebep olabileceği endişesi, diğer yandan ise süt akrabalığının oluşmasına binaen dini sebeplerdir. Bununla birlikte bu hususta büyük bir bilgisizliğin olduğunu görmekteyiz. Söz konusu anketlerde, bu yolla süt akrabalığının oluşup oluşmayacağı ve bunun bir evlilik engeli olup olmaması hususuna verilen cevaplar, bu durumu göstermektedir. Zira ortalama olarak katılımcıların yüzde 25'i ya -cumhurun kabulüne göre- yanlış cevabı vermiş, yahut bilgisi olmadığını ifade etmiştir.³³⁹

d) Süt Bankalarına Fıkhi Yaklaşımlar

Süt bankaları ilk olarak yirminci yüzyılın başlarında Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkmıştır. Buna binaen, kendi zamanlarında mevcut olmaması ve daha ziyade süt emzirmenin klasik usulünün uygulamada olması bakımından mütekaddimun fukaha, bu ve buna benzer bir konu ele almamıştır. Buna karşılık konu, müteahhir âlimler tarafından çeşitli yönleriyle incelenmiş, muhtelif fetvalar yayınlanmış, sempozyum ve konferanslar düzenlenmiştir. Bu bağlamda klasik kaynaklarda da ele alınan ama konumuzun çerçevesini aşması hasebiyle sütün para karşılığı alınıp satılması noktasına değinmeyeceğimizi belirtmek isteriz. Ancak özetle süt, gönüllülük esasına ve maddi bir karşılık olmaksızın bankaya verilse de ihtiyaç sahibi taraflara para karşılığı satılmaktadır. Fıkhi olarak tartışılan ve sakıncalı olan bu husus, süt bankalarının uygulanması halinde düzenlenmesi gerekli olan noktalardan sadece biridir.

Çalışmanın kapsamından dolayı bu konuyu daha fazla açmayıp, yine araştırmanın kapsamı sebebiyle süt bankalarına olan yaklaşımları delillere girmeksizin özet ve muhtasar bir şekilde ifade edeceğiz. Daha detaylı bilgi almak ve delilleri tespit etmek isteyenler, söz konusu çalışmaları³⁴⁰ inceleyebilir.

1. Cevaz Verenler:

Bu bağlamda ilk defa Yusuf el-Karadavi, 1983 yılında Kuveyt'teki "İslâm ve Çağdaş Tıp Problemleri" adlı sempozyumda konuyu olumlu bir bakış açısıyla ele almıştır.³⁴¹ Karadavi ve Mısır Fetva Kurulu Üyesi âlimleri, prensip olarak kişi odaklı meselelerde her ne kadar ihtiyattan ve takvadan yana fetva tercih etseler de söz konusu meselede olduğu gibi toplumsal konularda

³³⁹ Karadag vd., "Human Milk Banking and Milk Kinship"; Kadioğlu vd., "Turkish Women's Attitudes and Views Regarding Human Milk Banking".

³⁴⁰ Komisyon, *Mecelle Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslami*, ts., 2/255-290; Pekdemir, "İslâm Hukukuna Göre Anne Sütü Bankaları"; Boz, "Anne Sütü Bankalarının İslâm Hukukuna Göre Analizi"; Öztürk, *İslam Hukukuna Göre Süt Bankacılığı*; İlkılıç - Uçar, *Süt Akrabalığı ve Süt Bankası*.

³⁴¹ Boz, "Anne Sütü Bankalarının İslâm Hukukuna Göre Analizi", 28.

genel bir maslahat ve toplumun faydasına olan yönün tercih edilmesini benimsemişlerdir. Yine zorlaştırmamak, kolaylaştırmak prensibini esas almaktadırlar. Takip ettikleri bu usule binaen, süt bankalarının kurulmasının fıkhi açıdan mümkün olabileceğini savunmuşlardır. Onlara göre bu uygulamaya izin vermemek, toplumsal problemlerin çözülmesinden ziyade katlanarak artmasına yol açacaktır.³⁴²

Bu görüşte olanlar, fıkıh kaynaklarında yer alan şu örneği de delil getirmektedirler: Bir çocuğun köy halkından bazıları tarafından emzirildiği vaki olmakla birlikte bu kadınların kim olduğu bilinmese, daha sonra ise aynı köy halkından bir kimse bu kızla evlenmiş olsa, bu kaynaklara göre hükmen evliliklerini sürdürebilmektedirler. Çünkü haramlığın kiminle sabit olduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte, böyle bir durumdan sakınmanın ve ihtiyaten ayrılmanın daha faziletli olacağı da ifade edilmiştir.³⁴³

2. Cevaz Vermeyenler:

Bu ilk görüşün aksine Mustafa Ahmed Zerkâ ve Muhammed Takî el-Osmânî'nin de dâhil olduğu İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı bulunan Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi bünyesinde, süt bankalarının kurulmasının yasaklanması gerektiği ve Müslüman bir çocuğa bu bankalardan süt verilmesinin caiz olmayacağı kararına varılmıştır.³⁴⁴ Gerekçelerinden bir kaç, süt bankalarının tarihsel sürecinde ifade ettiğimiz üzere, bazı hastalıkların yayılması tehlikesiyle çocukların sağlığına zarar verebileceğidir. Bunun yanında asıl problem, sütlerin birbirine karışması ve anonimlik sonucu, kimin kiminle akraba olduğunun bilinmemesi, böylelikle neslin karışmasıdır. Sonuç itibarıyla bu bankaların zararı, yararından fazla olmaktadır.³⁴⁵

Buna rağmen süt emenlerin durumunun ne olacağı hususunda ise ihtilaf vardır. Muhammed Takî el-Osmânî bu bağlamda cumhurun ifade ettiği üzere süt akrabalığının oluşması için memeden emmenin şart olmadığı görüşünün ağır bastığını ve dolayısıyla süt bankalarından alınan süt ile de akrabalığın oluşacağını tercih etmiştir.³⁴⁶ Ahmed el-Zerkâ, her ne kadar süt bankalarını caiz görmese de bu bankadan süt alınması halinde Yusuf el-Karadavi'ye katıldığını

³⁴² Komisyon, *Mecelle Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslami*, 2/258; Boz, “Anne Sütü Bankalarının İslâm Hukukuna Göre Analizi”, 32-33; Pekdemir, “İslâm Hukukuna Göre Anne Sütü Bankaları”, 540-542.

³⁴³ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/345; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/213.

³⁴⁴ Komisyon, *Resolutions and Recommendations of the Council of the Islamic Fiqh Academy 1985-2000* (Cidde: Islamic Development Bank, Islamic Fiqh Academy, 2000), 9-10.

³⁴⁵ Komisyon, *Mecelle Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslami*, 2/261-290; Boz, “Anne Sütü Bankalarının İslâm Hukukuna Göre Analizi”, 34.

³⁴⁶ Komisyon, *Mecelle Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslami*, 2/283.

ifade etmiştir. O, bu yolla süt akrabalığının oluşmayacağını ifade edenlerin delillerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini ve incelediğimiz meselede belli bir mezhebe bağlı kalmanın isteğimiz dışında dahi olsa karşılaştığımız problemlerin çözülmesinde faydalı olmayacağını bildirmiştir.³⁴⁷

3. Şartlı Cevaz Verenler:

Söz konusu meseleye dair üçüncü bir yaklaşım, süt bankalarının bazı şartlara bağlı olarak caiz olabileceği yönündedir. Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, Hamdi Döndüren ve Hayrettin Karaman, bu yönde açıklamada bulunanlardır. Teklif edilen şartları şu şekilde özetleyebiliriz:³⁴⁸

- a) Sütün paylaşılması sonucu kendi çocukların süttten mahrum kalmaması ve süt ihtiyaçlarının karşılanması. Bununla birlikte mahremiyet alanını olabildiğince daraltmak için kız çocuğu olanların sütünün kızlara, erkek çocuğu olanlarınkinin erkeklere verilmesi.
- b) Havuz sistemiyle sütlerin birbirine karıştırılmaması. Tek bir annenin sütünün tek bir çocuğa verilmesi.
- c) Tarafların kimlik belgelerinin dikkatle ve titizlikle kayıt altına alınması.
- d) Sütün alınmasında veya dağıtılmasında hiçbir ücret verilmemesi ve talep edilmemesi.

Bu bağlamda bazı şartların yerine getirilmesiyle süt bankalarına cevaz verilebilmekle birlikte, bu şartların güvenli bir şekilde ve titizlikle sürdürüleceğine inanmayan, bu bağlamda şüpheyne mahal vermeden süt bankalarının uygulamaya geçirilmesinin uygun olmayacağını savunan çağdaş fıkıhçılar vardır. Bunlardan bazıları Orhan Çeker, Faruk Beşer ve Ahmet Yaman’dır.³⁴⁹

4. Değerlendirme:

Hâlihazırda bilhassa Avrupa ve Amerika’daki bankalara baktığımızda, süt bağışının esaslarından birinin, süt veren ve süt alan tarafların gizli kalması sonucu birbirlerini tanımamaları olduğunu görmekteyiz. Tarafların anonim kalmasına ilaveten sütler ayrıca bir

³⁴⁷ Komisyon, *Mecelle Mecme’i’l-Fıkhi’l-İslami*, 2/285.

³⁴⁸ Pekdemir, “İslâm Hukukuna Göre Anne Sütü Bankaları”, 546; Boz, “Anne Sütü Bankalarının İslâm Hukukuna Göre Analizi”, 12.

³⁴⁹ Öztürk, *İslam Hukukuna Göre Süt Bankacılığı*, 66-68.

havuzda birleştirilmektedir. Bu iki durumun birleşimi ise, tarafların birbirini tanımmasını imkânsız hale getirmektedir.³⁵⁰

Biz bu bağlamda cumhurun süt akrabalığının oluşmasında bilfiil memeden emmenin şart koşulmadığı, bununla birlikte birden fazla kadının sütünün karışması durumunda her biriyle akrabalık oluşacağı görüşlerini esas almaktayız. Bu, ihtiyata ve şekten korunmaya daha uygundur. Bundan dolayı şartları yukarıda zikredildiği gibi olan bu “Avrupa” süt bankası uygulamalarına, ne süt bağışında bulunma ne de süt alma hususunda cevaz vermek hiçbir şekilde mümkün değildir.

Görüşleri ve açıklamaları incelediğimizde, süt bankalarının kullanımına gerek Türkiye’de gerek diğer Müslüman ülkelerde ancak mevcut önerilerde yapılan tekliflerin kabul edilip yürürlüğünde şüphe olmayacak şekilde uygulanması durumunda cevaz verilebilir.

Teklif ve şartları, konuyla bağlantılı önerilerimizle birlikte toplayacak olursak:

- a) Sütlerin birleştirildiği bir havuz oluşturulmayacak. Tek bir kadının sütü, ismi ve bilgileri titizlikle kaydedilerek müstakil şekilde muhafaza edilecek.
- b) Bir kadının sütünden en fazla bir çocuk yararlanacak. Böylelikle oluşan süt akrabalığı ve karışıklık ihtimali minimuma indirilecek. Zira tek bir kadından emen muhtelif çocukların hepsi birbirinin sütkardeşi olmaktadır. Bu olguda ise, sütü veren kadının farklı zamanlarda farklı kişilere yapılan bağışlarının kaydedilip, tüm bağış alanların bilgilendirilmesi oldukça zor görülmektedir. Buradan hareketle bir kadının birden fazla çocuğa süt vermesi sistemsal olarak engellenecektir.
- c) Süt veren de süt alan da açık bir şekilde kaydedilecek, anonim bir bağış veya kabul imkânı hiçbir şekilde olmayacak. Bu bağlamda kaydın resmî bir şekilde yapılması da önemli olacaktır. Türkiye örneğinde e-devlet uygulamasında bu akrabalığın tescil edilmesi, soyağacı bilgilerinin yer aldığı gibi süt akrabalığı bilgilerinin açık şekilde görüntülenebilmesi son derece faydalı olacaktır. Ayrıca bu kayıt sonucu aralarında haramlık olan kimselerin evlilik başvurusunda bulunmaları takdirinde, sistemsal olarak bunun görülmesiyle hatalı evliliklerin önüne geçilmesine olanak sağlanacaktır.
- d) Taraflar herhangi bir işlemten önce yetkili ve bilgili kişiler aracılığıyla süt akrabalığı hükümleri hakkında bilgilendirilecektir.

³⁵⁰ Thorley, “Milk Kinship and Implications for Human Milk Banking”, 1-2.

Bununla birlikte bu şartların uygulanmasının yanı sıra titizlikle kontrol edilmesinin zor olduğunu düşünmekteyiz. Buradan hareketle hata ve şüpheyi mahal bırakmamak için süt bankası uygulamasının Türkiye’de yürürlüğe girmesine uygun bakmamaktayız. Zira çocuğun gıda ihtiyacı başka yöntemlerle giderilebilecekken, neslin ifsadı geri dönüşü olmayan bir problemdir. Ayrıca çocukların ve bilhassa prematüre bebeklerin öne sürüldüğü kadar bu bankalara ihtiyaç duymadığı ifade edilmektedir. Örnek olarak Los Angeles’teki bir hastanenin iki yıl boyunca bir kez olsun süt bankasına müracaat etmediği tespit edilmiştir.³⁵¹

Buna karşılık gerek akrabalık ilişkilerimizin kuvvetlenmesi, gerekse toplumsal yardımlaşmanın artması bağlamında klasik süt akrabalığı müessesesinin sürdürülmesinin evla olacağını düşünmekteyiz. O kadar ki, biberon vasıtasıyla ancak çocuğun gıdaya olan maddi ihtiyacı giderilmektedir. Buna karşılık bir kadınla fiziksel temas kurulması yoluyla gerçekleşen emzirme fiili, maddi doyumun yanında çocuğun psiko-sosyal gelişimine katkı sağlamasıyla ayrıca manevi bir doyuma sebep olmaktadır.³⁵² Bu bağlamda İslam’da aslolanın sütannelik olduğu, süt emmenin, sütkardeşliğin ve evlilik yaşının buna bina eden sonuçlar olduğu unutulmamalıdır. Bu sebeple bu süt akrabalığı müessesesinin sadece çocuğun maddi yönden doyurulması olarak görülmesinin hatalı olacağını ve bu kurumun arkasındaki hikmetlerin göz ardı edilmesine yol açabileceğini söylememiz mümkündür. Sütannelik elbette maddi yönden çocuğa katkı sağlamaktadır. Ancak bundan ziyade asıl doyum, manevi ve psikolojik olandır.

3.9. Gayrimüslim Bir Kadının Müslüman Çocuğu Emzirmesinin Hükmü

İslam hukukunda süt akrabalığı, emzirme fiiliyle meydana gelen ve nesep akrabalığına benzer bazı hükümler doğuran bir bağıdır. Kur’an-ı Kerim’de sütanneler, evlenilmesi yasak olan kadınlar arasında sayılmıştır: “*Sizi emziren anneleriniz ve sütkardeşleriniz (size haram kılınmıştır).*”³⁵³ Bu ayette sütannelik kavramı mutlak olarak zikredilmiş, emziren kadının dini hakkında herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Dolayısıyla bir çocuğu emziren kadının Müslüman ya da gayrimüslim olması, süt akrabalığının oluşması açısından herhangi bir farklılık meydana getirmez.³⁵⁴ Buna göre, gayrimüslim bir kadının emzirdiği Müslüman çocuk,

³⁵¹ Komisyon, *Mecelle Mecme’i’l-Fıkhi’l-İslami*, 2/263.

³⁵² Ataseven, “Çocuğun Süt Dönemi ve Süt İle Beslenmesi”, 262.

³⁵³ Nisa 4/23.

³⁵⁴ Din İşleri Yüksek Kurulu, “Gayrimüslim kadının, bir müslümanın çocuğunu emzirmesinde sakınca var mıdır?”, Dini Bilgilendirme Platformu, *Din İşleri Yüksek Kurulu* (12 Temmuz 2017).

tıpkı Müslüman bir kadının emzirdiği gibi onun süt çocuğu olur ve aralarında süt akrabalığının gerektirdiği mahremiyet kuralları geçerli hale gelir.

Bu durum fıkıh kaynaklarında daru'l-islam ve daru'l küfr kavramlarının yanı sıra küfür ve şirk ifadeleriyle yer almaktadır. Emzirme fiili gerek Müslüman gerekse gayrimüslim bir ülkede olsun; emziren gerek küfür veya şirk halinde, gerekse Müslüman olarak emzirsin, radâ' hükümlerini etkilemez. Haramlık, zikredilen tüm durumlarda oluşur.³⁵⁵ Buradan hareketle, bir çocuğun Müslüman veya gayrimüslim bir kadın tarafından emzirilmesindeki fıkhi sonuç eşittir.

Bununla birlikte göz önünde bulundurulması gereken bazı meseleler vardır. Bunlardan biri, süt emzirme noktasındaki hassasiyettir. Daha önce ifade ettiğimiz üzere süt akrabalığı, İslam dinine özgü bir olgu olup diğer din ve kültürlerde süt emmeye terettüp eden hükümler bilinmemektedir. Müslüman toplumlarda dahi bu konuya, bilhassa bu emmelerin kaydedilmesi veya şahit tutulması noktasına, pek fazla hassasiyet gösterilmemekte ve gerekli önem verilmemektedir. Hal böyleyken bir kimseden, kendisi için bağlayıcı olmadığı halde, söz konusu meseleye karşı dikkatli davranmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır. Bu ise birtakım problemleri beraberinde getirebilmektedir. Zira bir kadından emen tüm çocukların birbirinin sütkardeşi olduğunu önceki bölümlerde ifade etmiştik. Buna binaen, emzirme noktasında hassas olmayan bir kimsenin, rahat ve tescil etmeden birçok çocuğu emzirebilmesi muhtemeldir. Söz konusu Müslüman çocuk ise bunu tespit edemeyecek ve kiminle kardeş olduğunu öğrenmekte zorluk çekecektir. Bu, zaten mevcut olan hatalı evliliklerin artması ihtimalini barındırmaktadır.

Süt akrabalıklarının tescilinin yanı sıra bu kimselerin çocuğun beslenmesi hususunda aynı hassasiyeti göstermeme ihtimali mevcuttur. Zira belli bir süreden sonra çocuğa süt yanında ek gıda da verilmektedir. Bu bağlamda gayrimüslim sütanne, çocuğa domuz eti gibi kendi yediği ve içtiğinden de verebilir. Bunu önlemek için, gayrimüslim bir kadınla süt akrabalığı oluşturmaktan uzak durmak evlâdır ki, İmam Malik bunu haram saymamakla birlikte mekruh görmüştür.³⁵⁶

Bilimsel olarak kanıtlanmış olmamakla birlikte, bazı ilim ehli kimseler, çocuğun ahlakı üzerinde sütün tesirinin olabileceğini ifade etmiştir.³⁵⁷ Zira gıdaların ruhsal yapıya gerek

³⁵⁵ Şeybânî, *el-Asl*, 4/370; Tenûhî Şahnûn, *el-Müdevvene*, 2/535; Mevvâk, *et-Tâc ve 'l-iklîl*, 5/541; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva 'l-Hindiyye*, 1/344; İbn Âbidîn, *Reddû 'l-muhtâr 'ale 'd-Dürri 'l-muhtâr*, 3/212.

³⁵⁶ Tenûhî Şahnûn, *el-Müdevvene*, 2/546-547.

³⁵⁷ Özdemir, "İslam'da Süt Akrabalığı İle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", 28.

olumlu gerek olumsuz şekilde etki ettiği, sadece maddi değil manevi olarak da insana katkı sağladığı tartışılmaktadır. Buna binaen süt emen çocuk ile kadın arasında da manevi bir bağ oluşmaktadır.³⁵⁸ Dilimizde yer edinmiş olan “helal süt emmiş” ifadesi de sütün bu bağlamda ahlaka, ruha ve bedene etki edeceği anlamını taşımaktadır.³⁵⁹ Hatta ahlaki boyuttaki etkinin yanında gensel bir aktarımın da olabileceği, yakın akraba evliliklerinde görülen birtakım problemlerin süt akraba evliliklerinde de görülebileceği iddia edilmiştir.³⁶⁰

Sütün çocuğun karakter ve ahlaki üzerindeki etkisi kanıtlanmamış olsa da İslami kaynaklarda bu hususa değinilmektedir. Efendimiz’in (sav.), yediği ve içtiği haram olan bir kimsenin duasının kabul olmayacağına yönelik ifadeleri³⁶¹, hayatın maddi boyutunun manevi âleme de etki ettiğini göstermektedir. Bu doğrultuda haram ile beslenmenin, gerek kalbe gerekse ahlaka olumsuz etki ettiği ifade edilmektedir.³⁶² Fıkıh âlimlerinden facir, kâfir ve müşrik kadınların süt emzirmesini mekruh görenler olmuştur. Sütün karışık olabileceği, yani süte sebep olan babanın kim olduğu hususunda şüphe bulunabileceği için, Yahudi, Hristiyan ve zinakâr kadınlardan süt emilmemesi gerektiği yönünde Hz. Ömer’e (ra.) ve Ömer b. Abdulaziz’e (ra.) nispet edilen ifadeler mevcuttur. Aynı şekilde zimmi, yani İslam ülkesinde vatandaş olarak yaşayan gayrimüslim kadınlar da bu gruba dâhil edilmektedir.³⁶³ Bunun gerekçesi olarak yine kaynaklarda bu sütün, çocuğun huyunun o kadına benzemesine sebep olabileceği yazmaktadır. Ayrıca çocuğun bu kadını örnek alıp buradan hareketle fitraten zarar görebileceği de ifade edilmektedir. Bundan da tehlikeli olan ise, kadının şirk üzere olmasına rağmen süt emzirme sonucunda annelik hürmetine sahip olmasıdır. Buna dayanarak çocuk saygı çerçevesine uyarken kadının dinine ve yaşantısına meyledebilecektir.³⁶⁴ Bilhassa onunla bir arada bulunması, onunla iletişimini sürdürmesi ve onun yaşamına muttali olması bu tehlikeyi artırmaktadır. Bunların yanında yine ahlaka ve karaktere etki etmesi bakımından akli melekeleri zayıf bir kadından süt emmek de mekruh görülmüştür. Zira “süt emmek huyu

³⁵⁸ Kumbasar, “Süt Akralığı”, 329.

³⁵⁹ Çeker, “İslam Hukukunda Süt Akralığı”, 345.

³⁶⁰ Karadag vd., “Human Milk Banking and Milk Kinship”, 189; Kaşıkçı, “Eski Hukukumuzda Süt Emzirme Akdi”, 38.

³⁶¹ Müslim, Zekat, 65; İbn Hanbel, II, 328; Tirmizi, Tefsîru’l-Kur’ân, 2; Darimi, Rikak, 9: الرَّجُلُ يُطِيلُ السَّقَرُ أَشْعَثُ: أَغْبَرَ يَغْدُ يَنْدِيهِ إِلَى السَّمَاءِ يَا رَبِّ يَا رَبِّ وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ وَغَذَى بِالْحَرَامِ فَأَنَّى يُسْتَجَابَ لِذَلِكَ.

³⁶² Yasin Pişgin, “Kur’an ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi”, *Eskiye* 28 (Mayıs 2014), 149-151.

³⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/194; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli’n-nuhâ*, 12/101; İbn Davyân, *Menâru’s-Sebil fi Şerhi’d-Delil*, 2/292.

³⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/194.

değiştirir” denilmektedir.³⁶⁵ Bunlara binaen süt emziren annenin sağlıklı ve güzel ahlaklı olmasına dikkat edilmelidir.

Zahiriler farklı bir görüş benimsemişlerdir. Onlar, gayrimüslim kadının ehl-i kitaptan olması halinde sütünün Müslüman bir çocuğa verilmesinin caiz olduğunu, ancak bunların dışında müşrik bir kadın olması halinde caiz olmayacağını ifade etmektedirler. Bu görüşü, ehl-i kitap kadınlarla evliliğin caiz olmasından ve “(...) *Müşrikler ancak necistirler* (...)”³⁶⁶ ayetinden istinbat etmektedirler. Ehl-i kitapla evliliğin helal olması, Müslüman çocukların emzirilmesinin de helal olacağı sonucunu beraberinde getirmektedir. Ancak müşriklerin Kur’an’da necis olarak ifade edilmeleri, Müslümanların ise “*Mümin necis olmaz*”³⁶⁷ hadisinden de hareketle temiz olup necis olmayacaklarının söylenmesi sebebiyle, müşrik kadınların sütünün Müslüman çocuklara verilmesi Zahiriler tarafından caiz görülmemektedir.³⁶⁸

Sonuç itibarıyla cumhura göre gayrimüslim bir kadının Müslüman bir çocuğu emzirmesi dinen süt akrabalığının oluşmasına engel teşkil etmemekte ve fıkhi açıdan geçerli kabul edilmektedir. Ancak çocuğun dini ve ahlaki gelişimi açısından sütannenin yaşam tarzı ve beslenme düzeni göz önünde bulundurularak ihtiyatlı davranılması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle psikolojik ve manevi etkiler dikkate alındığında, Müslüman bir çocuğun gayrimüslim bir kadın tarafından emzirilmesi tavsiye edilmemekle birlikte caizdir.

3.10. Süt Akrabalığının Mahremiyete Etkisi

Süt emme ile oluşan akrabalığın doğurduğu sonuçlardan belki de en önemlisi, mahremiyete olan etkisidir. Aralarında süt akrabalığı bulunan kimseler, neseben akraba olan kimselerin hükümlerine tabi olarak birbirlerinin mahremleri olurlar. Diğer bir ifadeyle süt hısımlığı ile nesep akrabalığı, mahremiyet bakımından eşit olup herhangi bir fark mevcut değildir. Buna binaen, süt akrabalığı mutlak, sürekli ve ebedi bir evlilik yasağı doğurmaktadır. Dolayısıyla da kan akrabalığı sebebiyle evlenilmesi yasak olan seviyedeki kimselerle, süt akrabalığı sebebiyle de evlenilmesi haramdır. Ayrıca bir arada bulunma, bakma, dokunma, seyahat etme ve genel

³⁶⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/194; er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli'n-nuhâ*, 12/101; İbn Davyân, *Menâru's-Sebil fî Şerhi'd-Delîl*, 2/292.

³⁶⁶ Tevbe 9/28.

³⁶⁷ Buhari, Gusul, 24; Müslim, Hayız, 15; İbn Mâce, Tahâret, 80.

³⁶⁸ İbn Hâzım, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr*, 1/188-189.

iletişim noktasında da neseben akraba olduğu kimseye karşı mevcut olan kurallar aynen burada da geçerlidir.³⁶⁹

Zamanın değişmesi ve toplumsal yapının bozulması gibi etkenler dikkate alındığında, genel hükmün ötesinde, günümüzde ayrıca gözetilmesi gereken bazı özel durumların bulunduğu görülmektedir. Zira nesep bağının bulunduğu durumlarda dahi mahremiyet noktasının aşıldığı, kabul edilmesi mümkün olmayan durumların vuku bulduğu günümüzün gerekliklerindendir. Gerek bu hakikatler karşısında, gerekse hüküm itibariyle olmasa da realite ve örf gereği süt hısımlığında neseben mevcut olan hassasiyet ve manevi yakınlığın bulunmaması sebebiyle, bu mahremiyet hükümlerinin uygulanmasında mutlak bir “zgrlkten” bahsetmek çok da uygun düşmeyecektir.

Konunun tafsilatına inildiğinde, hüküm itibariyle bir kimsenin sütbabasının veya stkardeşlerinin yanında mahremlere karşı yeterli olan bir tesettrle bulunmasında bir beis olmadığını ifade etmek mümkündür. Yine aynı şekilde onlarla seyahat etmesinde, baş başa bir odada bulunmasında, sohbet edip vakit geçirmesinde fıkhı açıdan bir sorun söz konusu değildir. Ayrıca bu kimselerin birbirine sarılması gibi temas kurması da caizdir. Fakat bir şeyin fıkhı caiz olması, her zaman uygulanmasının da problemsiz olduğu anlamına gelmez. Bu bakımdan bebeklik yaşında oluşan bir emme dolayısıyla sütkardeşi olan kimselerin daha sonra bu akrabalığa binaen ergenlik veya yetişkinlik döneminde rahat davranmaları, çeşitli sorunlara sebep olabilir. Nitekim bu kimseler çoğu zaman birlikte ve aynı evde bymemekte, hatta bazen yıllar boyunca karşılaşmamaktalar. Dolayısıyla aralarında bir kardeşlik ilişkisi ve duygusu da bulunmamaktadır. Aynı durum süt ocuk ile baba için de geçerlidir. Bundan dolayı bu kimselerin takınacakları rahat tavırlar, beraberinde farklı duygulara sebep olabilecek ve hatta İslam’ın kabul etmeyeceği yönlere sevk edebilecektir. Kaldı ki bu olumsuz vakalarla neseben akrabalarda dahi karşılaşılmaktadır.

Sonuç itibariyle ahlaki zaafların yüz gösterdiği, İslam’ın anlayışıyla bağdaşmayan kültür ve yaşam tarzlarının Müslüman lke ve ortamlarda yayıldığı bu dönemlerde, fıkhı caiz olan ve mahremiyet babında belli bir konfor sağlayan bu hükümlerin uygulanmamasının daha uygun olacağını dşnmekteyiz. Diğer bir ifadeyle kişi, neseben ailesinin yanında bulunduğu gibi süt ailesiyle olmamalıdır. Dolayısıyla tam bir tesettür sağlanmasa veya aynı ortamda bulunulsa

³⁶⁹ er-Ruhaybani, *Metâlibu Uli’n-nuhâ*, 12/72-73; İbn Davyân, *Menâru’s-Sebil fi şerhi’d-Delil*, 2/292.

dahi daima belli bir sınır ve çerçeve korunmalıdır. Bunun, süt akrabalığının da gayesi olan ailenin ve neslin korunması için daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

SONUÇ

Süt akrabalığı bir kadının, biyolojik annesi olmadığı bir çocuğu emzirmesi veya bir çocuğun biyolojik annesi olmayan bir kadından süt emmesi sonucunda meydana gelen hısımlık ilişkisini ifade eder. Başka bir anneden süt emme işlemi, İslamiyet'ten önce de var olan ve uygulanan bir vakıa olsa da ancak İslam'ın kendisine yüklediği hükümler sebebiyle İslam hukukunun inceleme alanına girmiştir. Bu konumuyla, evlenme engelleri ve sosyal ilişkiler bağlamında son derece önemli bir yere sahiptir. Süt akrabalığı kurumu, hem klasik fıkıh kaynaklarında hem de modern fetva tartışmalarında farklı açılardan ele alınmış ve çok sayıda meseleye açıklık getirmiştir. Bu yoğunlukta incelenmesinin temel sebeplerinden biri ise, toplumun ana omurgasını oluşturan aile yapısının korunması ve nesebin muhafazasına yönelik işlev görmesidir.

İslam hukukunda süt akrabalığının tanımı ve kapsamı mezhepler arasında bazı farklılıklar gösterse de temel olarak bir çocuğun, bir kadının sütüyle beslenmesi ve bu sütün çocuğun midesine ulaşması anlamına gelmektedir. Sadece emme fiili değil, sütün başka yollarla çocuğun midesine ulaşması da dört mezhep tarafından süt akrabalığı kapsamında değerlendirilmiştir. Bunun günümüzdeki en yaygın uygulaması, biberon kullanımıdır. Bu anlamda Zahiriler hariç, Hanefi, Şafii, Maliki ve Hanbeli mezhepleri, süt akrabalığının oluşmasını yalnızca fiziki emme ile sınırlı tutmamış, sütün mideye ulaştığı ve çocuğun o sütle gıdalandığı diğer yöntemleri de bu kapsamda kabul etmişlerdir. Buna karşılık çağdaş âlimlerden Yusuf el-Karadavi, Zahirilerin görüşünü benimseyerek süt akrabalığının ancak doğrudan emme yoluyla oluşacağını savunmuştur. Bu yaklaşım, özellikle güncel meselelerle birlikte ortaya çıkan problemleri minimize etmeyi amaçlamaktadır. Süt bankacılığı uygulamasında fiziki bir emme söz konusu değildir. İşlem, tarafların teması olmadan gerçekleşmektedir. Bu nedenle Yusuf el-Karadavi gibi çağdaş âlimlerin Zahiri görüşünü benimsemeleri, maslahat prensipleri gereğince problemlere çözüm üretme çabası olarak değerlendirilmektedir.

Bu husus, sütanneliğinin hikmeti bağlamında da karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar süt akrabalığında esas olan, bir kadının sütünün bir çocuğun midesine ulaşması olsa da hikmetinin bundan öte çocuk ile kadın arasında gerçekleşen fiziksel temas olduğu düşünülebilmektedir. Bu durum, sütanneliğe karşı alınan ücrette de kendini göstermektedir. Zira sütün satılması haram kabul edilirken, sütannenin bu hizmet mukabilinde ücret alabilmesi, ortaya koyduğu bakım ve emek sebebiyledir. Diğer bir ifadeyle ücret, sütün kendisine değil; kadının gösterdiği ilgi, şefkat

ve fiziksel bakım hizmetine karşılık verilmektedir. Bu durum, sütanneliğin yalnızca besleyici bir işlev görmediğini, aynı zamanda fiziksel temas ve duygusal bağ üzerinden şekillenen bir sosyal hizmet olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sütanneliğin fiziksel boyutu, hem hukuki hem de ahlaki açıdan göz ardı edilemeyecek derecede önemlidir.

Süt akrabalığı, kan bağında olduğu gibi soy ve nesle dayanmayıp, emzirme sonucu oluşan bir hısımlık türüdür. Bununla birlikte, belirli şartlar dâhilinde süt akrabalığı da nesep akrabalığına paralel olarak evlilik yasağı ve mahremiyet kuralları doğurmaktadır. Bu ilişki, bireylerin aile içi bağlarını düzenlerken, toplumda dayanışma ve sosyal sorumluluk bilincinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Hukuki açıdan miras ve nafaka gibi mali haklar doğurmamakla birlikte, evlenme yasağı ve mahremiyet kurallarıyla aile yapısının korunmasını hedeflemektedir. Bu önemli konumu itibarıyla de süt akrabalığının ne zaman oluştuğu, kimlerin akraba sayıldığı ve hangi hükümlerin terettüp ettiğini bilmek ve öğrenmek son derece önemlidir. Bu bilgi, bireyleri yanlış bağlantılardan ve bu doğrultuda doğabilecek yanlış fiillerden koruyacaktır.

Süt akrabaları arasında, neseben mahrem akrabalar için mevcut olan mahremiyet kuralları aynen geçerlidir. Süt akrabalığının temelinde ise sütannelik yer alır. Baba, bu olguda anneye tabidir. Sütkardeşler de annenin emzirmesiyle bu hısımlık ilişkisine ve doğurduğu mahremiyet hükümlerine dâhil olurlar. Dolayısıyla bu kardeşlerin yalnız bir odada bulunmasında veya birlikte seyahat etmesinde fıkıh nazarından bir sakınca yoktur. Allah'ın koymuş olduğu bu hükümler şüphesiz birçok hikmet barındırmaktadır. Bununla birlikte kişi yalnızken bile mahrem kişilere karşı mevcut olan tesettür sınırlarını koruması tavsiye edildiğine göre, mahrem akraba da olsa başkalarının yanında bu hususa daha büyük dikkat ve önem gösterilmelidir. Bu bağlamda öz baba ve öz kardeşlerle sütbaba ve sütkardeşler arasındaki mahremiyet hükümleri fıkhen eşit olsa da zamanın ve şartların gereği olarak reel hayatta bazı sınırların korunması daha uygun olacaktır. Aynı tutum, bir arada bulunma gibi akrabalık ilişkilerinin genelinde de benimsenmelidir.

Süt akrabalığının fıkhi yönünün yanı sıra, sosyal ve ahlaki boyutu da derin etkiler taşımaktadır. Emzirme yoluyla oluşan manevi bağ, bireyler arasında sevgi, saygı ve karşılıklı sorumluluğu güçlendirirken, toplumsal dayanışmanın pekişmesine hizmet eder. Bu yönüyle süt akrabalığı, yalnızca hukuki bir olgu değil; aynı zamanda toplumsal bağların sağlamlaşmasına vesile olan kapsamlı bir sosyal kurumdur.

Günümüzün temel sıkıntılarından biri, insanların giderek birbirinden kopması, bireysel yaşama yönelmesi ve hayatlarını bu doğrultuda şekillendirmesidir. Kalabalığından yakınılan metropol şehirlerde bir daireden diğer bir dairenin mahremi görülebilirken, komşuluk ilişkilerinden bahsetmenin pek de mümkün olmaması, bunun en bariz göstergesidir. Konumuzla doğrudan ilişkili olan süt bankası problemi de bu toplumsal kopuşun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira akraba ve komşuluk ilişkilerinin zayıflaması, bebeğin süt ihtiyacını karşılamak için alternatif çözümler üretilmesine sebep olmuştur. Oysa asıl olması gereken, bu tür yöntemlere başvurmadan önce akraba ve arkadaş çevresinden sütannelik yapabilecek bir kadının bulunmasıdır.

Süt akrabalığını yalnızca fıkhi bir pencereden ele almanın bu denli derin bir müesseseyi eksik bırakacağını ve arkasındaki hikmetleri ortaya çıkarmayacağını düşünmekteyiz. Toplumda birlik ve beraberliğin yeniden tesis edilmesi, insanlar arasında güvenin oluşması için, ihtiyaç halinde İslam'ın ortaya koyduğu kurumlara başvurulması gerekmektedir. Böylece hem fıkhi açıdan sağlam bir zemine oturulmuş olur, hem de sosyolojik bir düzenleme gözlemlenebilir. Bununla birlikte süt akrabalığının tarihçesi ve amacı da göz ardı edilmemelidir. Efendimiz (sav.) döneminde kuraklık sebebiyle çocukların yeterince beslenememesi ve bunun sonucunda hastalanmalarını önlemek amacıyla sütannelik, yaygın bir şekilde uygulanmaktaydı. Günümüzde ise annenin emzirmesini engelleyen çeşitli sebepler, sütanneliği gündeme getirmektedir. Bu uygulama, sınırları belirlenmiş ve ihtiyaç halinde başvurulabilecek bir müessesedir. Meşru kılınması, emir veya teşvik olarak algılanmamalıdır. Zira bu uygulamanın çok fazla yaygınlaşması, çalışma boyunca da ele aldığımız çeşitli problemlere yol açabilmektedir. Bu nedenle süt akrabalığının meşruiyeti, teşvik edilen bir olgu olarak değil, yalnızca ihtiyaç halinde başvurulması gereken bir müessese olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmamızın kapsamı nedeniyle inceleyemediğimiz, ancak başka araştırmalarda ele alınmasının faydalı olacağını düşündüğümüz birtakım meseleler bulunmaktadır. Fıkhi değerlendirmenin yanında süt akrabalığının özellikle sosyolojik bir olgu olarak ele alınmasının önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyiz. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere radâ'da esas olan yalnızca sonuçlar değil, sütanneliğin kendisidir. Bu yönüyle süt akrabalığı, fıkhi bir mesele olmanın ötesinde toplumsal bir vakıa ve müessese olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda yukarıda da değindiğimiz üzere süt akrabalığında fiziksel temasın sütanne ve çocuk üzerindeki etkileri kapsamlı biçimde incelenmelidir. Fiziksel emme ile oluşan akrabalıkların, doğrudan

temas olmaksızın oluşlarla karşılaştırıldığında ne tür farklılıklar barındırdığı, sosyolojik ve psikolojik yönleriyle araştırılmalıdır.

Ayrıca Medeni Hukuk'ta yeri olmayan bu kurumun, mevcut hukuk sistemine entegrasyon durumu da yalnızca fıkhi açıdan değil, aynı zamanda kısmen değindiğimiz psiko-sosyal ve tıbbi yönleriyle gerek akademik çevreler gerekse ilgili kamu otoriteleri tarafından ele alınmalıdır. Sütün, genetik yapıyı etkileyip etkilemediği, geniş çaplı bilimsel çalışmalarla araştırılmalıdır. Bu noktada aralarında süt akrabılığı bulunan evli bireyler ve çocukları, tıbbi araştırmalarda örnek vakıa grubu olarak değerlendirilebilir. Bu araştırmalar doğrultusunda süt akrabılığının evlilik engeli olarak kanuni zeminde yer alması için gerekli adımlar atılmalıdır.

Son olarak anne sütünün kimyasal yapısının kapsamlı şekilde incelenmesinin de faydalı olacağı kanaatindeyiz. Örneğin Hanefi mezhebi süt akrabılığının oluşmasında tek bir damlayı yeterli görürken, sütün başka bir maddeyle karışması durumunda oranları esas almaktadır. Bu nedenle anne sütü başka bir sıvı veya maddeyle karıştığında yapısında ne tür değişikliklerin meydana geldiği kimyagerler tarafından detaylı biçimde araştırılmalıdır.

Süt akrabılığı, oldukça kapsamlı ve derin bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmamızda radâ' müessesesini fıkhi tafsilatlarıyla ele almaya gayret ettik. Mezheplerin muhtelif görüşlerine detaylıca yer verdik. Ayrıca gerek klasik fıkıh kaynaklarında ele alınan, gerekse günümüzde henüz netliğe kavuşmadığı için din görevlileri ve fetva kurumlarına yöneltilen sorulardan bazılarını topluca incelemeye çalıştık. Bu minvalde uygun gördüğümüz yerlerde mezheplerin görüşleri doğrultusunda kanaat bildirdik. Süt akrabılığının oluşumunda mezheplerin farklı şartlar aramaları, incelediğimiz meselelerde hükümlerin doğup doğmadığı noktasında çeşitli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu içtihat farklılıkları, karşılaşılan sorunların çözümlenmesinde esneklik ve kolaylık sağlamıştır. Bununla birlikte her problemin mutlak bir ibaha anlayışıyla değil; bağlamına, şartlarına ve fıkhi zemine göre özel olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Zira fıkıh, yalnızca hüküm üretmekle kalmaz, aynı zamanda hayatın içinden doğan meseleleri bağlamına uygun biçimde değerlendirme ve çözümleme sorumluluğunu da taşır.

KAYNAKLAR

- Abdüsselâm, İzzeddin b. *İslâmî Hükümlerin Esas ve Hikmetleri - Kavâidü'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm*. çev. Süleyman Kaya - Soner Duman. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Acar, Halil İbrahim. “İddet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iddet>
- Acar, Halil İbrahim. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2019.
- Aktan, Hamza. “Sihriyet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 08 Temmuz 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sihriyet>
- Aktepe, İshak Emin. “Sâlim Hadisinin Süt Akrabalığı Bağlamında Tahlil Ve Tenkidi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (Ekim 2009), 251-266.
- Algül, Adnan - Kayasöken, Hatice Kübra. “Süt Hısımlığı ile İlgili Hadislerin Fıkhi Mezhepler Bağlamında Değerlendirilmesi; Beş Kez Emzirme Rivayeti Örneği”. *International Social Sciences Studies Journal* 8/101 (Ağustos 2022), 2596-2609. <https://doi.org/10.29228/sssj.63688>
- Altorki, Soraya. “Milk-Kinship in Arab Society: An Unexplored Problem in the Ethnography of Marriage”. *Ethnology* 19/2 (Nisan 1980), 233-244. <https://doi.org/10.2307/3773273>
- Apaydın, Yunus. “Şahit”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Temmuz 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahit>
- Ataseven, Asaf. “Çocuğun Süt Dönemi ve Süt İle Beslenmesi”. *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi - 1 (Sempozyum)*. ed. İbrahim Canan. 261-271. Tartışmalı İlmî Toplantılar 18. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2005. <http://ktpmakale.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=4473750&Dili=T%C3%B9Crk%C3%A7e>
- Aydemir, Halime. “Anne Sütü Bankaları”. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 1/3 (Aralık 2021), 186-193.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Evlât Edinme”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 03 Temmuz 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/evlat-edinme>
- Bağbancı, Recep. *Osmanlı Ve Türk Hukuk Sisteminde Süt Akrabalığı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Baktır, Mustafa. “İslam Hukukunda Hidâne”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (Aralık 1986).
- Bardakoğlu, Ali. “Hidâne”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Aralık 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hidane>

Boz, Halit. “Kur’an’da Lafızların Delâlet Şekilleri / Signify Shapes of Words in the Quran”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2015), 147-163.

Boz, Mehmet Naim. “Anne Sütü Bankalarının İslâm Hukukuna Göre Analizi”. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 5/1 (Nisan 2021), 24-43. <https://doi.org/10.52115/apjir.891265>

Buhûtî, Manşûr b. Yûnus b. Şalâhiddîn el-. *er-Ravdu’l-Murbi ‘Şerhu Zâdi’l-Mustekni’*. thk. ‘Abdulkuddûs Muḥammed Neẓîr. 1 Cilt. Riyad, Beyrut: Dâru’l-Müeyyed, Mü’essesetü’r-Risâle, 1. Basım, 1996.

Buhûtî, Manşûr b. Yûnus b. Şalâhiddîn el-. *Keşşâfu’l-Kınâ ‘an Metni’l-İknâ’*. 17 Cilt. Riyad: Vizâratu’l-Adl fi’l-Memleketi’l-Arabiyyeti’s-Suûdiyye, 1. Basım, 2008.

Cemel, Suleymân b. ‘Ömer. *Hâşiyetu’l-Cemel ‘alâ Şerhi’l-Menhec = Futûḥātu’l-vehhâb bi-tavḍihi Şerhi Menheci’t-tullâb*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.

Çeker, Orhan. “İslam Hukukunda Süt Akrabalığı”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 34 (Ekim 2019), 341-358.

Demirtaş, Başak. “Türkiye’de Anne Sütü Bankaları Olmalı Mı?” *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences* 14/1 (Nisan 2011), 73-77.

Desûkî, Muḥammed b. Aḥmed b. ‘Arefe ed-. *Hâşiyetu’d-Desûkî ‘ala’ş-Şerhi’l-kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Daru’l-fikr, ts.

Din İşleri Yüksek Kurulu. “Gayrimüslim kadının, bir müslümanın çocuğunu emzirmesinde sakınca var mıdır?” Dini Bilgilendirme Platformu. *Din İşleri Yüksek Kurulu*. 12 Temmuz 2017. Erişim 09 Haziran 2025. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/836/gayrimuslim-kadinin-bir-muslumanin-cocugunu-emzirmesinde-sakinca-var-midir>

Ekşioğlu, Aysun vd. “Annelerin Süt Bankası Hakkındaki Görüşleri: İzmir Örneği”. *Türk Pediatri Arşivi* 50/2 (Temmuz 2015), 83-89. <https://doi.org/10.5152/tpa.2015.2406>

Ergin, Ahmet - Uzun, S. Utku. “Turkish Women’s Knowledge, Attitudes, and Behaviors on Wet-Nursing, Milk Sharing and Human Milk Banking”. *Maternal and Child Health Journal* 22/4 (Nisan 2018), 454-460. <https://doi.org/10.1007/s10995-018-2433-1>

Ghaly, Mohammed. “Milk Banks Through the Lens of Muslim Scholars: One Text in Two Contexts”. *Bioethics* 26/3 (Mart 2012), 117-127. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8519.2010.01844.x>

Ghaniya, Hacı. *التحريم بالرضاع بين الفقه الإسلامي وقانون الأسرة الجزائري*. Buveyre - Cezayir: Buveyre Akli Mohand Oulhadj Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Grubu, Memorial Sağlık. “Galaktore Nedir? Galaktore Nedenleri ve Belirtileri”. *Memorial Sağlık Grubu*. 25 Temmuz 2024. Erişim 15 Haziran 2025. <https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberi/galaktore-nedir>

Guindi, Fadwa El. “Milk and Blood: Kinship among Muslim Arabs in Qatar”. *Anthropos* 107/2 (Ocak 2012), 545-555.

Gümüş Böke, Emine. “İslâm Hukukunda Süt Kardeşliği ve Mahremiyet”. *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)*. ed. Yavuz Ünal vd. 1/481-502. Samsun, 2015.

Gürol, Ayşe vd. “Turkish Women’s Knowledge and Views Regarding Mother’s Milk Banking”. *Collegian* 21/3 (Eylül 2014), 239-244. <https://doi.org/10.1016/j.colegn.2013.05.002>

Halîl b. Ahmed, el-Ferâhîdî. *Kitabu’l-Ayn*. 8 Cilt. Dar ve Mektebetü’l-Hilal, 1431.

Halîl b. İshâk, el-Cundî. *el-Muhtaşar*. ed. Ahmed Ca’d. Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 2005.

Hallaq, Wael B. *Şeriat: Teori - Uygulama - Dönüşüm*. çev. Necmettin Kızılkaya. İstanbul: Ekin Yayınları, 1. Basım, 2024.

Halvetî eş-şehîr Bi’s-Şâvî, Ebû’l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed el-. *Bulğatu’s-sâlik li akırabi’l-mesâlik el-Ma’rûf bi Hâşiyeti’s-Şâvî ‘ale’s-Şerhi’l-kebîr*. b.y.: Dâru’l-Me’ârif, ts.

Haţîb Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed. *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzî’l-Minhâc*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1994.

Haţţâb er-Ru’aynî, Şemseddin Ebû ‘Abdullah el-. *Mevâhibu’l-Celîl fî Şerhi Muhtaşarı Halîl*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1992.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddû’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2. Basım, 1966.

İbn Davyân, İbrâhîm b. Muhammed b. Sâlim. *Menâru’s-Sebîl fî Şerhi’d-Delîl*. thk. Zuheyr eş-Şâvîş. 2 Cilt. Mektebetü’l-İslâmî, 7. Basım, 1989.

İbn Fâris, Ebû’l-Hüseyn Ahmed. *Mu’cemü Mekâyîsi’l-Luğa*. 6 Cilt. Dâru’l-Fikr, 1979.

İbn Hâzm, Ebû Muhammed ‘Alî. *el-Muḥallâ bi’l-âsâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.

İbn Kâyyim el-Cevzî, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr. *İ’lamu’l-muvaḳḳi’în ‘an Rabbi’l-‘âlemîn*. thk. Ebû ‘Amr Ahmed ‘Abdullah Ahmed. 7 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni’l-Cevzî li’l-Neşr ve’t-Tevzî’, 1423.

İbn Kudâme, el-Maḳdisî. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kâhire: Mektebetü’l-Kâhire, 1968.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî. *el-Mesâ’il ve’l-ecvibe fî’l-ḥadîs ve’l-luğa*. Dimeşk, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1990.

İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru’s-sâdır, 3. Basım, 1414.

İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Baḥrû’r-râ’ik şerhu Kenzi’d-deḳâ’ik*. 8 Cilt. Dâru’l-Kütübî’l-İslâmî, 2. Basım, 1252.

İbn Rüşd, Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Kurtûbî Endelusî. *Bidâyetu’l-Muctehid ve Nihayetu’l-Muktesid*. 4 Cilt. Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 2004.

İbn Teymiyye, Taḳıyyuddîn. *Mecmû’u’l-fetâvâ*. thk. ‘Abdurrahmân b. Muhammed. Medine: Mecma’ el-Melik Faḥd, 2004.

İbn ‘Abdilberr, Ebû ‘Ömer. *el-Kâfî fî fıkhi ehli’l-Medîne*. thk. Muhammed el-Moritânî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü Riyâd el-Ĥadîse, 1980.

İbnü’l Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *Fethü’l-Kadîr*. 10 Cilt. Daru’l-fikr, ts.
İlkılıç, İlhan - Abdullah Uçar (ed.). *Süt Akralığı ve Süt Bankası*. İstanbul: İSAR Yayınları, 2016.

Kadıoğlu, Merve vd. “Turkish Women’s Attitudes and Views Regarding Human Milk Banking”. *Clinical Practice* 16/2 (2018), 1069-1077. <https://doi.org/10.4172/clinical-practice.1000449>

Karadag, A. vd. “Human Milk Banking and Milk Kinship: Perspectives of Mothers in a Muslim Country”. *Journal of Tropical Pediatrics* 61/3 (Haziran 2015), 188-196. <https://doi.org/10.1093/tropej/fmv018>

Kâsânî, Ebû Bekir b. Mes‘ûd el-. *Bedâ’i ‘u’s-şanâ’i fî tertibi’ş-şerâ’i*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1. Basım, 1328.

Kaşıkcı, Osman. “Eski Hukukumuzda Süt Emzirme Akdi”. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/1-2 (Haziran 2006), 17-54.

Kaşıkcı, Osman. “Radâ’”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/384-386. İstanbul: TDV Yayınları, 2007. <https://islamansiklopedisi.org.tr/rada>

Kavlak, Oya vd. “Emzirme Ve Kanser Araştırmalarının İncelenmesi”. *The Journal of Breast Health* 6/4 (Temmuz 2010).

Keşnâvî, Ebû Bekr b. Ḥâsen b. ‘Abdullah el-. *Eshelu’l-medârik Şerhu İrşâdu’s-Sâlik fî Mezhebi İmâmi’l-eimme Mâlik*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2. Basım, ts.

Komisyon. *Mecelle Mecme’i’l-Fıkhi’l-İslami*, ts.

Komisyon. *Resolutions and Recommendations of the Council of the Islamich Fiqh Academy 1985-2000*. Cidde: Islamic Development Bank, Islamic Fiqh Academy, 1. Basım, 2000.

Kumbasar, H. Murat. “Süt Akralığı”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (Aralık 2001), 317-332.

Meek, Joan Younger vd. “Policy Statement: Breastfeeding and the Use of Human Milk”. *Pediatrics* 150/1 (27 Haziran 2022). <https://doi.org/10.1542/peds.2022-057988>

Merdâvî ed-Dımaşkî, Ebû’l-Hasan ‘Alâüddîn ‘Alî b. Süleymân b. Aḥmed el-. *el-İnşâf fî ma’rifeti’r-Râcihi mine’l-Ḥilâf el-Maṭbû‘ me’a’l-Mukni‘ ve’ş-Şerhi’l-Kebîr*. thk. Dr. ‘Abdülfettâh Muhammed el-Ḥulv Dr. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuḥsin et-Türkî. 30 Cilt. Kâhire: Hıcr li’t-Ṭabâ‘ati ve’n-Neşr, 1995.

Mevvâḳ, Muhammed b. Yûsuf Ebi’l-Kâsım el-. *et-Tâc ve’l-iklîl li- Muḥtaşari Ḥalîl*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1994.

Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref en-. *Tekmiletu’l-Mecmû‘ şerhu’l-muhezzeb*. Beyrut: Daru’l Kutubi-l İlmiyye, 2017.

Ozkan, Hasan vd. "Milk Kinship Hypothesis in Light of Epigenetic Knowledge". *Clinical Epigenetics* 4/1 (18 Eylül 2012), 14. <https://doi.org/10.1186/1868-7083-4-14>

Özdemir, Esra. "İslam'da Süt Akrabalığı İle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *İlahiyat* 2 (Haziran 2019), 15-32.

Özdemir, Suzi vd. "Turkish Women's Beliefs Concerning Human Milk Banking". *Journal of Human Lactation: Official Journal of International Lactation Consultant Association* 38/4 (Kasım 2022), 771-779. <https://doi.org/10.1177/08903344211037989>

Öztürk, Kıymet. *İslam Hukukuna Göre Süt Bankacılığı*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Paçacı, Esra. *Sünnette Süt Akrabalığı Ve İlgili Rivayetlerin İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Pekdemir, Şevket. "İslâm Hukukuna Göre Anne Sütü Bankaları". *The Journal of Academic Social Science Studies* 10/40 (Aralık 2015), 537-554. <https://doi.org/10.9761/JASSS3073>

Pişgin, Yasin. "Kur'an ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi". *Eskiye* 28 (Mayıs 2014), 137-160.

Ramli, Noraida vd. "Human Milk Banks – the Benefits and Issues in an Islamic Setting". *Eastern Journal of Medicine* 15 (2010), 163-167.

Râzî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. 'Omer b. el-Ḥasan b. el-Ḥuseyn et-Teymî er-Râzî.el-Mulakkeb Bi Faḥruddîn er-. *Mefâtîḥu'l-ğayb et-tefsîru'l-kebîr*. Beyrut: Dâru İḥya' et-Turâṣ el-'Arabî, 1420.

Reb'î El-Laḥmî, 'Ali b. Muḥammed er-. *et-Tebşîra li'l-Laḥmî*. thk. Aḥmed b. 'Abdulkerîm Necîb. Katar: Vizâretü'l-Evḳâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2. Basım, 2019.

Remli, Şemsüddin Muhammed b. Ebi'l-Abbas er-. *Nihayetu'l-Muhtac İla Şerhi'l-Minhac*. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-fikr, 1984.

Ruhaybani, Mustafa b. Said es-Suyuti er-. *Metâlibu Uli'n-nuhâ fi Şerhi Ğayeti'l-munteha*. Vizâretü'l-Evḳâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2019.

Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tuhfetü'l-fukâhâ*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1994.

Shamsu, Lilly Suzana - Mhanna, Jihad Soleh Muhammad. "أحكام الرضاع المحرم في الفقه الإسلامي: دراسة فقهية حديثة: The Ruling of Milk Kinship in Islamic Jurisprudence: Study in Legal and Prophetic Tradition". *Abqari Journal* 23/1 (Ekim 2020), 332-357. <https://doi.org/10.33102/abqari.vol23no1.266>

Siti Maisarah Binti Mohd Shah. "أحكام الرضاع من بنوك الحليب وما يجري عليها العمل فيماليزيا".

Subudhi, Sonia - Sriraman, Natasha. "Islamic Beliefs About Milk Kinship and Donor Human Milk in the United States". *Pediatrics* 147/2 (Şubat 2021), e20200441. <https://doi.org/10.1542/peds.2020-0441>

Şaban, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 29. Basım, 2018.

Şafîî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-marife, 1990.

Şâfi'î, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-. *el-Umm li'ş-Şâfi'î*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990.

Şahan, Ramazan. "İslam'ın Kardeşlik Anlayışı: Bir Vücutun Organları". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 1/1 (Mayıs 2015), 113-140.

Şen, Bilal. "Yıllar Sonra Süt Kardeşi Oldukları Tahmin Edilen Eşlerin Durumunun İslâm Hukuku Açısından Mukayeseli Değerlendirilmesi". *Mutalaa* 1/2 (Aralık 2021), 241-253. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.5811944>

Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen. *el-Asl*. ed. Mehmet Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Daru İbn-i Hazm, 2012.

Şeyh Nizâm, Burhânpûrî. *el-Fetâva'l-Hindiyîye*. 6 Cilt. Bulak: Matba'atü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1310.

Şeyhîzâde Damad Efendi, Abdurahman b. Muhammed. *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. 2 Cilt. Beyrut: Daru ihyai't-turâsi'l-arabî, 1319.

Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kaşîr b. Gâlib el-emelî 'ebû C'afer et-. *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'ân*. 26 Cilt. Kahire: Dâr-ı Hacer Liltebâ'et ven-Neşir vet-Tevzî' vel-'ii'lân, 1. Basım, 2001.

Tatar, Canan. "İslâm Hukukundaki Hidâne Müessesesinin Günümüz Uygulaması ile Mukayesesi". *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Haziran 2018), 77-102. <https://doi.org/10.21798/kadem.20181419830>

Tenûhî Saḥnûn, 'Abdusselâm b. Sa'îd et-. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. Kahire: Dâru'l-Hadis, ts.

Thorley, Virginia. "Milk Kinship and Implications for Human Milk Banking: A Review". *Women's Health Bulletin* 3/3 (Mayıs 2016), e36897. <https://doi.org/10.17795/whb-36897>

Turan, Musab. "Gençlerde unutkanlığın sebebi aşırı teknoloji kullanımı ve depresyon". *Anadolu Ajansı*. 27 Haziran 2020. Erişim 09 Haziran 2025. <https://www.aa.com.tr/tr/saglik/genclerde-unutkanligin-sebebi-asiri-teknoloji-kullanimi-ve-depresyon/1891750>

Ünal, Halit. "Cem'". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cem--nikah>

Varer Akpınar, Ceren vd. "Attitudes Towards Human Milk Banking Among Native Turkish and Refugee Women Residing in a Rural Region of Turkey: A Mixed-Methods Approach". *International Breastfeeding Journal* 17/1 (Ekim 2022), 74. <https://doi.org/10.1186/s13006-022-00516-2>

Witkowska-Zimny, Malgorzata vd. “Milk Therapy: Unexpected Uses for Human Breast Milk”. *Nutrients* 11/5 (26 Nisan 2019), 944. <https://doi.org/10.3390/nu11050944>

Yaman, Ahmet. “İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (ubat 2002), 55-67.

Yaşar, Mehmet Aziz. “Şâfiî Hukuk Düşüncesinde Annenin Süt Emzirme Yükümlülüğü ve Sütannelik Uygulaması”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/19 (Nisan 2018), 169-200.

Yenidoğan, Adem. “Doktrinde Çocuk Evliliği Kabul Edilen Yaş Sınırı Bağlamında Günümüz İslam Toplamlarının Aile Hukuku Kanunlarında Asgari Evlilik Yaşı”. *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 15 (Aralık 2022), 179-204. <https://doi.org/10.47502/mizan.1089616>

Zeylaî, Fahrüddîn Osmân b. Alî. *Tebyînu'l-hakâ'ik Şerhu Kenzü'd-Değâik*. 6 Cilt. Bulak, Kahire: el-Matbaatü'l-kübra el-Emiriyye, 1. Basım, 1314.

‘Aynî, Ebû Muhammed (Ebû’s-Şenâ) Bedrüddîn el-. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2000.

العماد, بشرى علي. 1. “أحكام الرضاع في الفقه الإسلامي”. *مجلة الباحث الجامعي للعلوم الإنسانية* 40 (2020), 53-29. <https://doi.org/10.69844/4f7vga13>

(Aralık 2024), المنصوري, مريم. “أحكام الرضاع في الفقه الإسلامي”. *مجلة طلبة الدراسات العلمية الأكاديمية* 2/7, 1651-1679.

جمال مهدي محمود الأكشه. “سن ومقدار الرضاع المحرم (دراسة فقهية مقارنة)”. *مجلة كلية الشريعة والقانون بطنطا* 2/34 (Nisan 2019), 146-259.

Halil - Filistin: Halil Üniversitesi Lisansüstü Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004. عبد الله عبد المنعم عبد اللطيف العسيلي. *الرضاع المحرم في الفقه الإسلامي*

ts. عبد الوهاب فكري محمد إبراهيم. *ضوابط وأحكام الرضاع المحرم في الفقه الإسلامي - بحث فقهي مقارن*

هند الخولي. “الرضاع المحرم في الفقه الإسلامي”. *مجلة جامعة دمشق للعلوم الاقتصادية والقانونية* 4/27 (2011), 189-210.

Aḥkâmu'l-Ḳurʿân. thk. Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l Kutubi-l İlmiyye, 1994.

“Dikkat ve Hafıza Üzerinde Teknoloji Etkileri | Aba Yayın”. Erişim 09 Haziran 2025. <https://abayayin.com/dikkat-ve-hafiza-uzerinde-teknoloji-etkileri/>

World Health Organisation. “Foods for Infants and Young Children: A Matter of Concern?” 2022. Erişim 10 Haziran 2025. <https://www.who.int/europe/news/item/03-08-2022-foods-for-infants-and-young-children--a-matter-of-concern>

Sağlığım - Halk Sağlığına Yönelik Bilgiler. “Prematürite - Prematüre Doğum Nedir Ve Ne Tür Sorunlara Yol Açır?” 2019. Erişim 11 Haziran 2025. <https://tektiklabilgielinde.saglik.gov.tr/bebek-sagligi/prematurite.html>

World Health Organisation. “Preterm Birth”. 2023. Erişim 11 Haziran 2025.
<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/preterm-birth>

Özel Viomed Labaratuarları. “Serolojik Testler”. Erişim 10 Haziran 2025.
<https://www.viomed.com.tr/hizmetlerimiz/serolojik-testler/>